

# A VILÁG TÖRTÉNELME

A NAGYKÖZÖNSÉG SZÁMÁRA

SZERKESZTI

ENDREI ZALÁN

A világ minden részében levő gyűjtemények híres műemlékeinek eredeti fényképeivel, eredeti adatok, képek, romok után újjáalkotott szemléltető képekkel, hiteles arcképekkel, okmányok utánzataival, korhű jelmez-képekkel, többszínű szövegközti képekkel. Sokszínű műmellékletekkel, térképekkel, származási táblákkal

II. KÖTET: AZ ÓKOR KLASSZIKUS NÉPEI  
A GÖRÖG NÉPEK TÖRTÉNETE

KIADJA

«GLOBUS» MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T. BUDAPESTEN

1907

# A VILÁG TÖRTÉNELME

# KLASSZIKUS NÉPEK

I. RÉSZ

## A GÖRÖG NÉPEK TÖRTÉNETE

ÍRTA

ENDREI ZALÁN és FEKTEN KÁROLY

### AZ ÓKOR TÖRTÉNELMÉNEK II. RÉSZE

33 MŰVÉSZIES, SOKSZÍNŰ MŰMELLÉKLETTEL, 364 SZÖVEGKÖZTI FEKETE ÉS

5 SZÍNES KÉPPEL, MŰEMLÉKEKKEL, JELENETEKKEK, 2 TÉRKÉPPEL.

KIADJA

«GLOBUS» MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T. BUDAPESTEN

1907'

Szedték és nyomták ezt a könyvet a « G l o b u s »  
műintézet és kiadóvállalat részvénytársaságnak  
nyomdájában, Budapest, VI. kerületében,  
az Aradi-utca nyolczadik száma alatt,  
kétezerhatszáz és ötvenkilencz év-  
vel R ó m a alapítása után,  
a kereszt jelének huszadik  
századában, az egy-  
ezerkilencszázés  
hetedik esz-  
tendejé-  
ben.

# A GÖRÖG NÉPEK TÖRTÉNETE

(FOLYTATÁS)

THÉBA DICSŐSÉGES KORÁTÓL EGÉSZEN A GÖRÖG NÉP FÜG-  
GETLENSÉGÉNEK ELTŰNÉSÉIG



Megalopolisz helye néhány rommal.

### THÉBA DICSÓSÉGES KORA.

A leuktrai diadalnak híre majdnem minden görög népet lázba ejtett, mert a diadal a népuralom győzedelmét jelentette a kiváltságosak felett. Athén ugyan kicsinylően fogadta a diadal örömétől dagadó kebellet, áradozó ajakkal szónokoló thébai követeket, mert féltékenység támadt benne, de a többi kisebb állam mind a thébaiakkal örült, mert a spártaiak veresége az államokban a spártaiakkal tartó nemesek pártját mindenütt megbénította, erejében megtörte, míg a népuralom pártja erősödött.

Különösen közép - görögországi államok fogadták örömmel a thébai követek felszólítását, hogy egyesüljenek a peloponnézusiak, főleg a spártaiak ellen és ne tűrjék, hogy ügyeikbe azok beleavatkozzanak. Spárta ellen úgy is régóta tartott az ellenséges érzés, most a leuktrai csata után nyíltan be is vallották mindenütt.

A legjobban átlátta a leuktrai győzelem fontosságát az akkori thesszáliai fejedelem: Jázon, aki meg is jelent a csatatéren és szerencsét kívánt a thébaiaknak győzedelmükhöz és barátságos frigyet kötött a thébaiakkal.

Jázon kiváló tehetségű uralkodó volt, akinek nagyszabású tervei voltak; nagyratörő gondolatait atyjától Likofrontól örökölte és ha erőszakosan ki nem oltják életét, alighanem ő maga egész Görögország ura és Thesszália pedig a görögök vezető első hatalmassága lett volna.

„Thesszália régóta külső ország volt Hellászra nézve; uralkodó családjaival, melyek a városokban tartottak udvart s nagyszámú nemszabad lakosságával, mely a földet mivelte, magára való világ volt, a mely csak egyes alkalmakkal jött érintkezésbe a görög államokkal, amikor különös mozgalmak támadtak, melyek az ottani viszonyokat megrázkódtatták s a görögök figyelmét lekötötték. Ezek a mozgalmak részint oly egyes fejedelmektől indultak ki, akik nagyobb mértékű hatalomra törekedtek, részint a parasztokból, kik földesuraik ellen felzendültek.

Azokban az uralkodó családok egymás közt is meghasonlottan éltek, s egyes tagjai gyakran annak a néppártnak az élén találjuk, mely felkelt a nemesség hatalma ellen. Igen fontos következményű mozgalom indult Thesszáliában a peloponnézusi háború végének idejében.

Fherében, Thesszália belső síkságának délkeleti részén fekvő régi városban, mely négy órányira volt a tengertől, támadt az a fejedelem, aki azon jártatta az eszét, hogy az ő városát teszi az egész Thesszália középpontjává; a fejedelem neve Likofron.

A Lariszában, Pharszaluszban és Krannonban lakó régi nemesek nemzetségének, aleudáknak és szkopadáknak megbuktatása volt célja; hatalma abban alakosságban gyökerezett, mely mindaddig alattvalóságban élt. Likofron K. e. 404-ben szeptember hóban nagy diadalt vett a lariszabelieken; Likofron kegyetlenül gázolt keresztül minden, ami esetleg útjában állott, különben is kegyetlen természetű volt, történt, hogy oly mérszárást vitt végbe az ellenség zsoldosai közt, hogy iszonyúságain egész Görög ország elszörnyedt; a külföldi zsoldosok holttesteit halomszámra kinn hagyta heverni a mezőn, úgy hogy, Attikából és Peleponnézusból mind oda gyülekeztek a hollók.

Likofron nagy terveit j á z o n folytatta, aki utódja volt az uralkodásban. A re.id kívül lelkierejével megáldott férfiú, aki a kor viszonyait pontosan ismerte és értett új segédeszközök előteremtéséhez és felhasználásához, rászületett, hogy kis államot nagygyá tegyen. Szellemi ielsőbbiséggel és fejedelmi származással dicsekedhetett, de mégis nyájás, leereszkedő volt. Nagy mértékben meg volt benne a ravaszság, melyet thesszáli jellemvonásnak szoktak tekinteni s melyre jó iskola volt a végnélküli sok cselszövő pártoskodás; eszközei megválogatásában sem volt valami nagyon lelkiismeretes; de becsvágyát mérsékelni tudta, nem volt tele zsarnoki szeszélyekkel; lovagias férfiú volt, aki magán uralkodni tudott, s igazságos volt. Hivatásáról nemesen gondolkozott és első kelléknek a valódi szellemi műveltséget tartotta.

Nem mindennapi becsvágy volt az, amely lelkesítette; Hellasznak erős vezérkedő hatalmú államra volt szüksége, ha nem akart belső küzdelmekben felemészteni s teljes függésbe sülyedni Perzsiától. Ilyen vezetőségre mindenek felett a még el nem pazarlódott erejű éjszaki törzsük látszottak hivatva lenni. A makedoniak s epirusiak nagyon is idegenek s műveltségre nagyon is alacsony fokon állók voltak a görögök előtt. De már Thesszália a görög nép legnemesebb ágainak hona volt, a vallás és politika összes intézményeinek legrégebbi székelye. Mindenféle segédeszközökben dús volt; csak újra kellett rendezni Thesszáliát, csak félre kellett tenni a régi nemesi kormányzást szakadatlan huzavonáknak ezt a kútforrását s a néperőt egy görög műveltségű fejedelmi ház által egyesíteni, hogy a thesszáli nép nagy jövőre számíthasson; mert a másodrangu államok, melyek Spárta ellen síkra szálltak, az egyesült Thesszáliával semmiképen sem mérkőzhettek. Ki vitathatta volna el hát Jázontól a hellének vezérségét?

Hogy az egyes államokat hajlandókká lehessen tenni, hogy az egység kedvéért az önállóságukról lemondjanak és a királyságos fővezetőségtől való idegenkedésökön erőt vegyenek, nemzeti dicsőséget s győzelmi zsákmányt akart kilátásba helyezni. Ezt úgy akarta Jázon elérni, hogy a helléneket Perzsia ellen vezeti. Tehát Thesszália egyesítése

\* Curtius V.

egységes Hellasz az Olymposztól Krétaig és perzsák elleni háborút thesszáliai vezérlet alatt — ezek voltak a pheraei merész fejedelem céljai.

Thesszáliában több fajta volt a törzösknek. Voltak olyanok, melyek egyes városi községeknek voltak alávetve; továbbá olyanok, melyek az az uralkodó város összeségének fizetlek adót; végre olyanok, melyek csak színleg s mulólag ismerték el a városok főuraságát. Ezeket a különféle törzsök csoportjait jázon, amint már Likofron megkezdte, magához tudta hódítani. Ilyformán lassankint aláasta a városok hatalmát úgy hogy ezeknek is egymásután hozzája kellett csatlakozniok s ő sohase mulasztotta el, hogy a csatlakozás föltételeit a városokra nézve minél kedvezőbbekké tegye, még csak az Enipeusz melléki Farszalusz városa daczolt vele. Ott elszánt ellenállásra talált; Polidamász Spártában vetette reményét; de Spártát leKötötte Théba. Jázon mindenképen azon volt, hogy békés kiegyenlítés jöjjön létre. Polidamásznak időt engedett, hogy bevárhassa a spártai támogatást, de nem érkezett segítség, átadta a várat; Jázon most már egész Thesszáliában fővezérnek ismerték el s dicsőségére vált, hogy mindezt erőszakosság nélkül érte el.

Jázon méltónak mutatta magát a bizodalomra. A régi országos törvényrendeleteket nem semmisítette meg, hanem csak szabályozta. Legfőbb gondja azonban az volt, hogy a tartomány védelmező erejét rendezze és növelje. Azt akarta, hogy Thesszália az egyes városoknak meghagyott szabadság mellett is hadszerkezetében egy egész legyen, hogy az államfőnek rendelkezésére álló közös hadsereg által minden egyes részében egyre jobban összeforradjon s a maga saját erejét megismerje. Ő maga derekasan betanított zsoldossereget tartott; ehhez járultak a thesszáliai városokból szedett csapatok. Fáradhatatlan volt a csapatai kiképzésében s rövid időn annyira vitte, hogy 20,000 embert volt képes teljesen fegyverkezve maga köré gyűjteni, nem számítva a könnyű fegyvereseket s a 3000-nyi válogatott lovasságot. Ilyen, minden pillanatban harczra kész hatalom élén már igazán Görögország parancsoló urának tekinthette magát, mert a görög államok az ő polgárkatonaságukkal s egyes zsoldoscsapataikkal ily e reggel ki nem állhatták A nemesebb görögök meg is sejtették a veszedelmet. Aggódo feszültséggel látták Tesszália felől azt a felhőt tornyosulni s lassan közeledni, mely szabadságukat fenyegette.

Azonban Jázon csínján bánt a dologgal, Legelsőbben is külföldi összeköttetések által igyekezett erősödni, de kedvére valóbb szövetségest keresve se találhatott volna az epiroszi királynál, Alketásznál, a kivel ha összeforrott a görög államok háta mögött, az egész hegytartomány iránt biztosságban volt. Hogy pedig őket oldalt is foghassa s a legfontosabb tengeri utakon ur lehessen, Euboea szigetére volt szüksége. Ott egyes városokba hatalmasokat tett be, akik neki hódoltak. Jázon akármelyik más kortársánál jobban átlátta, hogy Théba nagysága Epaminondaszon nyugodott; amint mondják, többször meg is próbálta, hogy őt szigorú igazságérzetében megtántorítsa s megnyerje a saját személyes terveinek; de mikor ez nem sikerült, minden tétovázás nélkül frigyestársul szegődött hozzá, mert Spárta megbénítása s a peloponnézusi szövetség felbonása tökéletesen megfelelt az ő érdekeinek. Oly bizalmasan csatlakozott tehát a thébaiakhoz, hogy leányának Théba nevet adott.

Azalatt Thesszáliában a készülétek és gyakorlatok szakadatlanul folytak; Thesszália nagy haditábor volt s a tengeren is megkezdődött már a hadihajók építése; Ferae volt az egész tartomány központja; a régi nemesi családokat is megnyerte; egyetlen akarat uralkodott a Termopiléktől fogva egész a Tempe szóróságig, a Jázon akarata. A görög államok érezték is, hogy Jázon nemsokára igazi szándékaival is elő fog állani s Epaminondas is érezhette, hogy Jázon akadályozza őt vállalataiban.

Nőtt a feszültség, midőn 370 tavaszán Jázon híre terjedt, hogy Jázon a Pithiák közelgő ünnepére meg fog jelenni Delfoiban, még pedig mint hadikirály, hatalma teljes fényétől

körülvéve. Hihetlent beszélt a hír Thesszália minden városát vagyonoosságához képest hozzájárulásra szólították az áldozómenethez s annak számára, aki a legszebb bikát hozza menetvezetőnek, aranykoszorút szántak jutalmul, llyformán 1000 bika került össze, másféle áldozati barom, juh, kecske és disznó pedig tízannyi is. Jázon az ő királyi hatalmát szándékozott Delfoiben megbámultatni a világgal. De még többet is akart ennél.

Delfoi volt az összekötő, melynél fogva Tesszália évszázak óta érintkezésbe maradt Helászszal.

Jázon Delfoi révén akart a görög államok közt hatalmának illő helyet biztosítani. Az eszes fejedelem magában Delfoiben már régóta összeköttetést szőtt, s az ottani befolyásos férfiak közül sokan akadtak, akik azt remélték, hogy Delfoira új fényes korszakot fog hozni, megnyugtatták a lakosságot is, mely nem hiába élt gyanúpörrel, hogy Jázonnak Delfoi kincseire is fájhat a foga, — de az urak azt a választ adták Pithiával, hogy Apollon majd tud gondot viselni maga a kincseire.

A Pithiák ünnepe közeledett, a nagy áldozó menetek megindultak, s a király utolsó szemlét tartott a lovasság felett, melylyel Delfoibe be akart vonulni. Fialat erőben állt, nagy jövő küszöbén, s fényes sikerei növelték önérzetét s bizalommal töltötték el szerencséje iránt. Királyi széken ült szabad ég alatt, hogy ott fogadja a kérelmezőket; ekkor csapat ifjú közeledett feléje, hogy valami közös ügyét-baját előadja; de mihelyt a csapat körülvette, annak mind a hét tagja rárohant s meggyilkolta. Az összeesküdtek közül, a kiket valami sérelmes büntetés vitt e tetre, az egyiket még a támadás közben megölték a testőrök, egy másikat futás közben érték utói. A többiek kész lovakon elmenekültek, különféle városokban oly férfiakul tisztelték őket, mint akik érdemeket szereztek a hellének szabadsága iránt. Világos jele volt ez annak, hogy Jázontól a görögök féltették függetlenségüket.

Jázon örökségén testvérei marakodtak, amíg Sándor gyilkos gonoszszággal magához ragadta a hatalmat. Kegyetlen zsarnok ura lett Feraenek és minden törekvése az volt, hogy a független thesszáliai városokat rabjaivá tegye.

Nemcsak azok az államok mozdultak meg, amelyek Thébával szövethetettek, hanem amelyek nyíltan fellázadtak Spárta ellen. Ilyen volt az arkádiai államban elpusztított Mantinea (1. 824. old.) A spártaiak lerombolták a várost, kényszerítették a lakosságot, hogy ismét falvakba oszoljon el. Mihelyt azonban a leuktrai győzelem híre eljutott a mantineai falvakba, egyszerre úgy érezték a polgárok, mintha lehullottak volna róluk a spártai bilincsek és elhatározták, hogy Mantineát újra felépítik. Visszahívták az elűzött népvézereket.

A szomszédos városok mind örömmel segítettek, támogatták a falvaikból, elszórtságukból összeseregülő mantineaiakat, hogy városukat mihamarabb felépíthessék.

Spárta pedig oly tehetetlen volt, hogy nem akadályozhatta meg az építést, legalább a külszint akarták megóvni és elküldték Agezilaoszt, hogy szakítassa félbe az új város felépítését és a mantineaiak kérjék az engedélyt Spártától, amit Spárta nemcsak meg fog adni, de még segítségére is lesz a városnak a felépítésben.

A mantineaiak azonban ekkor visszafizették Spárta városrontó kegyetlenségét azzal, hogy rövidesen elutasították Agezilaoszt és olyan hangan



beszéltek Spártával, mely annak tekintélyét jobban megalázta, mint a leuktrai csata. Spárta nem torolhatta meg a kihívó viselkedést, mert akkor már közelgett a thébai sereg.

A mantineaiak az új várost már előrelátóan, okultan építették, az Ofisz patakot kirekesztették a városból, melynek falai most már kőalapon emelkedtek, melyet a víz nem moshatott ki.

A mantineai városépítéssel mozgalom támadt egész Árkádiában, hogy a spártai fennhatóságot teljesen lerázzák.

„Árkádia szabad és községi magátkormányzó, alkotmányra hivatott hegyi tartomány volt. Parasztokból, vadászokból s pásztorokból álló népessége erős, elégedett, harcias és vállalkozó volt és azt tartotta, hogy ő a félszigetnek ősi, törzsnépe.”

A tartomány sokféle alkotmányú és kormányzású apró községre, kerületre, városra, járásra oszlott, de az a sok magakormányzat semmi más összefüggésben nem állott, minthogy egy azon nemzetség volt, melynek közös szokásai, szentségei és szertartásai voltak, egyébként azonban Árkádia szétdarabolt tartomány volt.

„Ezt a szétdarabolságot Spárta mindenkor ápolta, mert abban állott Árkádia gyengesége.”

A városokat, kerületeket nem irányította egységes vezetés, Spárta külön-külön a kis községekben mindég elérte célját és amikor az arkádiai szövetség tanácsában valami fontos kérdést kellett eldönteni, Spárta már előre biztosította a saját érdekét szolgáló eredményt, mert a kis községek szavazata neki kedvezett és többségben volt.

„Ez a megalázó alávetettség már régen nagy elégtelenséget növelt amely most, amikor a spártai hatalom megbénult, ki is tört. A leuktrai győzelem után nyíltan felemelte szavát az a párt, amely Árkádiát teljesen fel akarta szabadítani a spártai hatalom alól. A nemzeti öntudat kezd erősödni. Az arkádiai nép érzi végre, mily lealázás az, hogy a félsziget legrégibb, legerősebb népe gyámoltalanul, tehetetlenül a spártaiak céljait szolgálja. A nép ki akart emelkedni a nyomorúságos kis államocskák rendjéből és egységessé, erőssé, akarták formálni Árkádiát.”

Az arkádiai népre különösen Théba példája hatott buzdítóan, erőt és bátorságot adóan; csakhogy az arkádiai községek helyzete sokkal nehezebb volt. Köztük nem volt oly erős, a tartomány központjának tekinthető város, mint a böotiai városok közt Théba

Az arkádiaiak érezték, hogy szükségük van olyan központra, mely az egész tartomány vezetője, az egységes Árkádia fővárosa legyen. Az arkádiaiak közt ilyen célzt maga elé tűzött párt régen volt már, de minden tervét titokban tartotta, de mikor a leuktrai csatamezőn Spárta hatalmát a bööták lesújtották, a párt azonnal nyilvánosan hirdette tervét.

A fiatal pártnak csakhamar hatalmas segítsége érkezett, amely a párt

terveinek keresztülvitelét tanácssal, tettel segítette; az Epaminondász volt, a thébaiak kitűnő férfja és hadvezére.

Az arkádok terve hamar megvalósult; a főváros számára kitűnő helyet választottak, ott, ahol az arkádok két legtekintélyesebb törzsének, ménát és darrhasznak területe érintkezett és olyan megyék középpontján, melyek mind közel voltak Spártához és attól teljesen függttek, a csel az volt, hogy az erős arkádiai főváros ellensúlyozni fogja a spártai befolyást és öröködhetni fog az arkádiai érdekek felett.

Epaminondász ajánlatára az arkádiaiak bizottságot szerveztek, mely tíz férfiból állott, még pedig két férfi a három legnagyobb arkádiai városból és kettő-kettő a két legnagyobb törzsből.

A Helisszon nevű folyó mindkét partján épült fel, mintha a földből emelkedett volna az arkádiai főváros, melyet *M e g a l o p o l i s z n a k* vagyis „Nagy városnak neveztek el, „mert valóban nagyszabású, az akkori kor minden igényét kielégítő, szép, pompás várost építettek, mert nem pusztá várhelyet akartak emelni a közeli határ védelméül, sem csupán falakai körülkerített várost, mely háború idején magába fogadja a környékbelieket, hanem teljesen rendezett alkalmas telepítést".

A várost ötven stadiumnyi fal fogta körül és a városban a gazdag arkádiaiak pompás palotákat építettek, színházzal, szép piacczal díszítettek a várost és a folyó két partját híddal kötötték össze.

Epaminondász egyik vezérért, Pammeneszt, hagyta az épülő város előtt, hogy megvédje azt az esetleges spártai támadás ellen.

Epaminondász mindenben segítségére volt az arkádiai törekvéseknek, mert azoknak sikerében erős szövetséget remélt Spárta ellen. A dicsőséges hadvezér, akivel vele volt barátja, Pelopidász is, azon a czímen indult a Peloponnézosra, hogy az arkádiaiaknak visz segítségét, de valóban messzebb menő céljai is voltak.

Megalopolisz felépítéséhez nem kellett fegyveres beavatkozás, mert Agezilaosz még az újra felépülő Mantinea elől is azonnal visszafordult Spártába, mihelyt hírül vette, hogy Epaminondász seregével átjött az Isztmoson és közeledik Lakónia felé.

A spártaiakat rettegés fogta el s attól tartottak, hogy Epaminondász magát Spártát fogja megtámadni.

Epaminondász azért kapott az alkalmon, hogy az arkádiaiak segítségkérését teljesítse, mert azzal fennen hirdethette azt, hogy Théba, mint első hatalom avatkozik a görög népek ügyébe és védi azt, aki hozzáfordul.

Lakóniában pedig fenekestül felfordult minden, oly nagy volt a rémület. A periókok fellázdak uraik ellen, mert az érkező seregben szabadítóikat látták. A spártaiak a helotákhoz voltak kénytelenek fordulni és azokat vezették a város védelmére.

Volt Spártában nagyszámú fiatalság, mely oda hagyta a várost és azon

kívül alkalmas helyen ütött táborát, hogy majd a dolgok fordulása szerint cselekedjék, szükség esetén előzetes hódolással békítse meg az ellent.

Agezilaosz ezekben a válságos napokban ismét a régi lett és amit Spárta ellen téves irányítással elkövetett, jóvá akarta tenni.

A hagyomány azt mondja, hogy az ősz király felkereste a kivonult ifjúság táborát és ott méltóságosan, de nyugodtan azt mondta nekik, úgy látszik, félreértették az ő parancsát, mert ő nem ide, hanem másik pontra rendelte őket, hogy ott a várost védelmezzék és a meglepett tábor megszégyenlette magát és engedelmeskedett.

Agezilaosz minden védhető pontra sereget helyezett el, a legkisebb bujtogatást rögtönítelő törvényszéken halálra ítélte. Segítségére volt a város védelmében annak helyzete.

Szemben állott a kor két legnagyobb görög hatalma, a spártai, melynek szerencsecsillaga már aláhanyatlott és a thébai, mely akkor ragyogott legfényesebben.

Agezilaosz megerősített pontokon, kitünően védhető helyeken állította fel csapatait, Epaminondász pedig jó csatatéren állott és le akarta csalni Agezilaoszt, hogy a völgyben fogadja el a csatát.

Agezilaosz nem mozdult biztos helyéről, azonban gyönyörködéssel szemlélte Epaminondász seregét és elragadtatással dicsérte a thébai sereget is, meg annak vezérét is.

A két vezér azonban nem mérkőzött. Epaminondász a hadjárat hátralevő részét már saját felelősségére folytatta, mert hivatalának esztendeje lejárt és ekkor az összes hivatalok viselői megszűntek állásukat tovább is betölteni, az illetők letették tisztségüket. Epaminondász nem akart semmi olyan vállalkozásba fogni, melynek eredménye balsiker is lehetett; tudta, hogy Spártát a spártaiak a végső lehetőségükig védeni fogják. Ott hagyta tehát Spártát és végig pusztított Lakonián, ép úgy, mint azelőtt a lakedomónok tettek Théában.

A thébai vezér Lakedemóniából átkelt Messzénébe, hogy régi kedves tervét keresztül vigye.

Semmi sem lehetett Spártára oly veszedelmes, olyan aggodalmas, mintha a messzenei terület ismét mint Messzéne állama épül fel.

Epaminondász egyre küldte a hírnököket, nemcsak a görög földön élő egykori messzeneiekhez, hanem még az idegen földön, a tengeren túl élő messzenei telepekhez, azután szorgalmas munkát végeztetett, maga is nyújtott hozzá segítséget, hogy új, erős fővárosa épüljön a messzenei földnek és ezért építette az Ithome hegyének a tövében Messzéne városát.

Epaminondász hívására, felszólítására feltámadt és fegyvert fogott mindenki, aki a messzenei földön szolga, helota volt és az ő messzeneiektől származott, az egész görög földről, tengeren túlról sereglett Messzéne földjére a lakosság. Az őseik földjére visszatértek a késő unokák és a népet

feltámasztó hős Epaminondász szolgálatára állottak. Mintha varázslat történt volna, egyszerre népes volt Messzéne földje és az új lakosság megint felújította a régi istentiszteleteket. A hagyomány azt beszéli, hogy az istenek maguk is segítettek az új messzeneieknek; az argosziak szintén Epaminondászszal voltak és Spárta ellen harcoltak; az argosziak vezérének, Epitesznek álmában megjelent az egyik messzenei isteni hős, Kaukon és megmutatta neki, hogy hova ásta el évszázadok előtt Arisztoménesz a szent iratokat, mikor már tudta, hogy nem tarthatja meg Messzénét.

Őn-tekereszt találtak, s azon pontosan felsorolta szerzője minden áldozásnak teljes rendjét, szertartását.

A messzenei újjátámasztás már oly nagy aggodalmat keltett a spártaiakban, hogy segítséget kerestek. A büszke Spárta, mely legyőzte Athént, annak homlokára lépett, most segítséget kért tőle.

Epaminondásznak gyors hírnök hozta meg az üzenetet, hogy Athén segítséget ígért Spártának. Erre a hírre Epaminondász azonnal visszaindult a Peloponnézusból.

Az athéniak ezalatt már sereget állítottak ki és elindították azt, mert Athén félt, ha Théba leveri Spártát, olyan hatalmas lesz, amelyet Athén, mint tőzsomszédja, nagyon meg fog érezni. Az athéniak lelkesedése azonban hirtelen ismét lelohadt, amikor azt hallották, hogy Epaminondász sértetlenül hagyta Spártát és jön vissza a Peloponnézusból.

Ifikrátesz, az athéni hadvezér, a sereget az Iszthmoszra küldte, hogy állja el a szorosokat, hanem a keleti szélén nyitva hagyta az utat s azon Epaminondász bántatlanul térhetett haza diadalmas útjából, melynek legdicsőségesebb és legnagyobb eredménye Messzéne helyreállítása. Dicsőséges volt az eredmény, mert elpusztított, az országok sorából kitörölt országot állított helyre és szétüzött nép unokáinak visszaadta őseit, földjét; nagy pedig azért volt ez az eredmény, mert azáltal Spárta hatalma olyan csorbát szenvedett, melyet nem tudott kiköszörölni, Messzéne helyreállításával vége volt Spárta vezető hatalmának még a Peloponnézuson is.

Thébában a nép diadallal fogadta Epaminondászt, de azért ellenségei azonnal főben járó pert indítottak ellene, mert a fővezéri hatalmat hivatalos esztendejének lejárása után is még négy hónapig megtartotta és mim fővezér folytatta az útját, ahelyett, hogy visszatért volna Thébába, hogy tisztét letegye.

A vád nemcsak Epaminondász, de vezértársai ellen is szólt és így azokat is perbe fogták. A vezérek közt nagy volt a megdöbbenés; Epaminondász azonban rájuk parancsolt, hogy a felelősséget teljesen rá hárítsák, amit ő el is fogadott és nyíltan vallotta, hogy kizárólag ő az oka annak, hogy a tiszték sem térhettek vissza.

Epaminondász ellenségei, a vádat emelők, halálbüntetést kértek a diadalmas hadvezérre.

— Igaz — szólt Epaminondász — a törvények értelmében halált érdemeltem, de követelem, hogy feljegyezzétek: A thébaiak kivégezték Epaminondászt, mert kényszerítette őket, hogy Leuktránál támadják meg és győzzék le a spártaiakat, akiknek azelőtt szintük elé lépni sem mertek, mert megmentette hazáját, Lakóniát megszállotta, Messzénét felépítette s falakkal vette körül.

A nép tetszésriadalomba tört ki, tapsoltak a derék hősnek és közvélemény felmentette a vádlottat és a bírák nem is szedették össze a szavazatokat, mert bármit mondtak volna is azok, a nép szívében Epaminondász felmentést nyert.

Epaminondász még háromszor vezetett hadat a Peloponnézusra. A második hadjáratnál megnyerte a thébaiak részére Szikiont, amely mindig ragaszkodó hive volt a spártai szövetségnek.

Théba rövid idő alatt a görög népek vezető állama lett; emelkedése, hatalmának megnövekedése és kiterjedése azonban oly gyors, oly rohamos volt, hogy a többi nagy állam, habár érezte Théba hatalmát, elismerni nem akarta. Théba pedig kereste az alkalmat és módot arra, hogy külsőleg is elismerjék hatalmát és így tekintélye is annyi legyen, amennyi hatalmánál fogva megilleti és azért idegen hatalomnál kereste azt, amit a görög földön nem akartak néki megadni. Théba követet küldött Szuzába a perzsa királyhoz, hogy annak az elismerését vívják ki.

A görög népek előtt akkor a perzsa hatalom még mindig az a nagy hatalom volt, amelynek barátságától mindent remélhettek, amelynek ellenséges viselkedése veszedelmet jelentett; ami abból származott, hogy amikor a görög államok egymás közt egyenetlenkedtek, egymás ellen a perzsáktól kértek segítséget és versengtek a perzsa kegy meghódításában. Így történhetett az, hogy a görög népek, melyek egyedül diadalmaskodtak a perzsa hatalom felett, önként adtak helyet a perzsa hatalom és pénz befolyásának és annak a hatalomnak, melyet a görögök legyőztek, mégis döntő szava volt görög ügyekben.

Théba Pelopidászt küldte Szuzába, de alig jelent az ott meg, oda érkezett Spártának, Athénnek, Argosznak, Elisznek, Árkádiának követe is.

Szuzában Pelopidászt kitüntető figyelmességgel fogadták, Artaxerxesz bámulattal tekintett a férfira, aki megtörte Spárta hatalmát, melyen ők, a perzsák, nem tudtak erőt venni; ami leginkább csodálkozásba ejtette a perzsa királyt, az Pelopidász önzetlensége volt. A perzsa nagy király ajándékokkal akarta Pelopidászt kitüntetni, de a thébai hős nem fogadott el semmit és a király nem kedveskedhetett kitűnő vendégének semmi mással, minthogy teljesítette azt a kívánságát, melyet mint Théba követe fejezett ki előtte: elismerte Théba hatalmát, vezérlő elsőségét és Messzéne függetlenségét; a nagy király üzenetet küldött Athénbe, hogy az attikaiak szereljék le hadihajóikat, mert különben háborút indít ellene, mint ahogy megtámadja

bármelyik államot, amelyik a Perzsa és Théba közötti szövetséget megsértené; az összes szövetségesek jelenjenek meg Thébában és a perzsa követ előtt esküvel kötelezzék magukat a nagy király rendeletének végrehajtására.

Ez mégis több volt, mint amennyit a görögök hajlandók voltak megtenni, mert ha a perzsa támogatásnak, különösen a perzsa pénznek nagy volt is a tekintélye és hogy azt elnyerjék, sok mindent eltűrték, de azért nem féltek a perzsa hatalomtól és rendeletének nem engedelmeskedtek. Az attikaiaknak pillanatig sem jutott eszükbe, hogy hajóikat leszereljék, de Thébába sem ment el egyetlen szövetséges állam küldöttye sem és a perzsa követnek nem volt kitűlt átvennie az ünnepélyes esküt.

Epaminondász erre új betöréssel érezte a Peloponnézussal erejét, ez volt a harmadik hadjárata, amit azonban az arkádiaiak és a spártaiak háborúja előzött meg; ami azonban csakis az arkádiaiak kihívó kötekedéséből származott.

A spártaiak segítséget is kaptak, a szirakuzai király: Dioniziosz segítő csapatokat küldött Arkidamosz spártai királynak, aki bevette Kazia árkád várost és annak férfi lakosságát kardra hányatta, a nőket rablánczra fűzte és azután az országot pusztította; útjában azonban megállította az eije kerülő nagy argoszi és arkádiai egyesült sereg.

A király visszavonul, de ekkor jelentik neki, hogy a visszavonulás útját, a mögöttük levő szorost elfoglalták a messzeneiek.

A veszedelem óriási volt, a spártai király buzdító beszédet mond a sereg élén, elmondja micsoda veszedelemben vannak, melyből csak úgy menekülhetnek, ha a szemben álló ellenséget legyőzik, áttörik.

A felbuzdított sereg erre oly elszántsággal és lelkesedéssel támadt az egyesült argoszi és arkádiai seregére, hogy az nem tudott ellentállani és futásnak eredt.

A hagyomány azt mondja, hogy az argoszi - arkádiai seregből 10.000 harcos esett el, a spártaiak közül pedig egy sem, azért ezt az ütközetet a „könyezetlen csatának” nevezték.

Epaminondász az argosziak és arkádiaiak nélkül nem akart a Peloponnézuson hadjáratot folytatni, a két szövetséges pedig nem állíthatott sereget, tehát visszavitte seregét Thébába, de útja nem volt eredménytelen, mert szövetségese lett Akkaja és Élisz.

Mialatt Epaminondász délen járt, Pelopidász északon, a thesszáliai népek zsarnoka: Sándor ellen vezetett hadjáratot, mert a thesszáliai városok Thébához fordultak segítségért Sándor elszenvedhetetlen zsarnoksága ellen.

Jázon halála óta Sándor, aki véres gyilkossággal ragadta magához a trónt, a thesszáliai városokba egymás után őrséget rakott és a lakosok szünetlenül kegyetlenkedéseinek áldozatai voltak, senki sem élhetett nyugodtan, mert nem tudhatta, mikor tetszik Sándornak ellene valami rettentő

parancsot kiadni. A városok nemcsak függetlenségüket, szabadságukat veszítették el, de örökös rettegésben éltek. Sándor nemcsak uralkodójuk, de fosztogatójuk, rablójuk, hóhérjuk is volt.

Ez ellen a Sándor ellen vitt hadat Pelopidász, de Farzalusznál Sándor fogságába esett, ami csak véletlenségnek az eredménye volt.

A zsarnok Sándor Feraeba vitette Pelopidászt és megengedte, hogy bárkivel szabadon érintkezessen, beszélhessen. Pelopidász azonban ezt a szabadságot arra használta fel, hogy a felette szánakozó és őt fogságában felkereső polgárokat a zsarnok ellen lázitotta, sőt magának Sándornak is azt üzentette, hogy nagyon oktalanul cselekszik, hogy az ártatlan polgárokat naponta kinoztatja és kivégezted, őt pedig megkíméli, pedig tudhatná, hogyha megszabadul, első dolga az lesz, hogy boszut álljon rajta. Sándor csodálkozott Pelopidász vakmerőségén, s megkérdezte tőle, hogy miért akarja halálát kierőszakolni, Pelopidász erre azt izentette vissza, hogy azért teszi, hogy az ő halálával még jobban Sándor ellen ingerelje az isteneket s azok őt minél hamarabb sújtásák le.

A zsarnok azontúl nem engedte meg, hogy a feraeiek Pelopidászszal érintkezhesse- nek. Sándor felesége, Théba, aki Jázonnak a leánya volt, sokat hallott Pelopidászról és érdeklődött iránta Szeretett volna vele beszélni, tehát felkereste börtönében, mikor meglátta, hogy ott milyen nyomorúságos helyzetben van, ruhái rongyosak, elesége hit- vány, annyira megszánta a hőst, hogy könyekre fakadt. Pelopidász eleinte nem sejtette, hogy ki áll előtte, de amikor megtudta, akkor örömmel üdvözölte benne Jázon leányát, mert Jázon egykor meghitt barátja volt. A királyné megjegyezte, hogy sajnálja Pelopidász feleségét, mire Pelopidász azt felelte:

— Én pedig azt sajnálom, hogy te, aki szabadon jársz, még mindig Sándor mel- lett élsz.

A királynéra nagy hatással voltak Pelopidász szavai, mert a szive már úgysis régen elfordult zsarnok férjétől, aki kicsapongó életet folytatott. A királyné sűrűen felkereste Pelopidászt, akivel tartózkodás nélkül közölte szenvedéseit.

Arra a hírre, hogy Pelopidász Sándor foglya, a thébaiak sereget indí- tottak Sándor ellen, de fővezérül nem Epaminondászt tették meg, mert azt, mikor a harmadik peloponnézusi hadjáratból hazatért, a népuralom eláru- tosával vádolták. Az oka az volt, hogy Epaminondász, hogy Akkaját és Eliszt a szövetségnek megnyerje, csínján bán az odavaló nemességgel is és nem semmisítette meg a nemesi uralmat, amely olyan államban, mely sokáig Spárta szövetségese volt, igen megerősödött. Epaminondász azon- ban fontosabbnak tartotta, hogy megnyerje a két állam szövetségét Théba számára, minthogy ott az alkotmányt törekedjék felfordítani és azzal a két államot magára haragítani, akkor bizonyára nem nyerhette volna meg a szövetségeseinek és még ha el is fojtja az előkelőek uralmát és a népuralom pártját segíti a hatalomhoz és az Thébához csatlakozik is, mégis fél munkát végzett volna, mert a hatalmukat vesztett előkelőek Spártához szí- tottak volna és a szövetség igen laza lett volna.

A népuralom azonban mindig könnyen bánt kiváló férfiaiival, a népura- lom mindig hálátlan volt; a thébaiak is Epaminondász bölcs előre látó el- járását nem értették meg és a népuralkodás elárulásának vádjával illették,

elvették főtiszti méltóságát s arra ítélték, hogy a Pelopidászt kiszabadító hadjáratban mint alárendelt vegyen részt, parancsnokságot nem adtak neki.

A thébai vezérek benyomultak Thesszáliába, hanem semmi eredményt nem tudtak elérni, sőt balsiker üldözte őket, úgy, hogy végül a nagyobb bajok kikerüléséért visszavonultak, de a visszavonulásukat is veszedelmek fenyegették.

A sereg ekkor maga fosztotta meg a kiküldött fővezéreket hatalmuktól és átadta a parancsnokságot, fővezérséget Epaminondásznak, aki azután óvatos, gondos vezetéssel szerencsésen, nagyobb baj nélkül haza vonult a sereggel.

A thébaiak ekkor a vezérek ellen indítottak pert, mindegyiket súlyos pénzbírsággal sújtották és az újra Tesszáliába kirendelt sereget Epaminondász vezetésére bízták.

A thebai sereget erre a hírre új kedv és lelkesedés szállotta meg. Epaminondász neve elég volt arra, hogy a sereg vakon bizzék a győzelemben és örömmel induljon hadba, de nem csak a thébaiak bizakodtak az új hadjárat sikerében, hanem az elnyomott thesszáliai városok is, amelyek a thébai seregtől remélték a zsarnok Sándortól való megszabadulásukat.

A városokban mindenütt mozgalom támadt és segítségére sietett Epaminondásznak. A kis thébai sereg azonban Pelopidászáért való aggodalmában a háborút nem akarta gyorsan befejezni, nem akart hirtelen nagy csapásokat mérni Sándorra, mert attól tartott, hogy az hirtelen ingerültségében megöleti Pelopidászt. A derék thébai vezér jól ismerte Sándor vad kegyetlenségét és így volt oka aggódni.

Sándor kegyetlenségéről sok borzalmas dolgot beszél a hagyomány. Mindennapos dolga volt ártatlan embereket kivégeztetnie és még kegyelem számba ment, ha ezt nem válogatott kegyetlenséggel hajtatta végre. Gyakran elevenen elásatta az embereket, máskor frissen lenyűzött medve és vadkan bőrökbe varratta be az áldozatait s azután rájuk uszította felingerelt vérebeit, amelyek a szerencsétlen elítéltet szétszakgatták, vagy ő maga ölte meg őket hajító dárdával, mint a vadat ejtette el vadászaton. Egy alkalommal két tesszáliai városban Mellióban és Kotuzában a vásáron körülvettette fegyvereseivel a békés polgárokat és kímélet nélkül, férfit, asszonyt, öreget, gyermeket mindenkit fölkoncizoltatott; pedig ez a két város vele szövetségben állott. Szenvedélye volt az embergyilkolás s még a fegyvert is szerette, amelylyel borzalmasságot végrehajtott; szent ereklye gyanánt tisztelte azt a lándzát, amelylyel nagybátyját ölte meg. A gyilkos fegyvert felakasztotta s azontúl mint valami istenségnek áldozott neki, koszorúkkal, virágokkal ékesítette. Annál különösebb azután a következő eset, amelyet róla elbeszél.

A színházban Euripidész szomorújátékát, a trójai nőket adták; mikor annak megindító jelenetei következtek, Sándor hirtelen felkelt és kiment a színházból, a színésznek azonban beüzentette, hogy ez ne zavarja őt, hanem csak játszék nyugodtan tovább. Nem haragszik reá, csak szégyelné magát, ha alattvalói meglátnák, hogy ő, aki egyetlen elítélteje iránt sem érzett soha szánalmat, könyezik Hekuba és Andromake panaszan.

Epaminondász végig vonult egész Thesszálián és Sándor attól való rét-



tegésében, hogy a kis thébai megfosztja őt rendszeres ország bejárásával egész uralmától, követeket küldött Epaminondászhoz, mentetőzött és békekötést ajánlott fel.

Epaminondász nem akart Sándorral semmiféle békét vagy szövetséget kötni, de mert barátját akarta megmenteni, harmincznapos fegyverszünetet határozott meg.

Sándor elfogadta és szabadon bocsátotta Pelopidászt, akivel Epaminondász visszatért Thebába.

Pelopidász lelke azonban tele volt keserőséggel és csak egyetlen vágy sarkalta, hogy megboszulja mindazt, amit Sándor ellene elkövetett. Azután meg az is lelkesítette, hogy abban a korban, amikor a többi görög nép hódolattal tekintett a kor zsarnok uralkodóira, Spárta a szirakuszai zsarnok a kegyeit kereste, Athén Sándor ajándékaira sóvárgott és azokért mindig készségesen szolgálta érdekeit, akkor Theba ellenkezően az elnyomottak pártfogója és szembeszáll a zsarnoksággal.

Pelopidász azonban nem indulhatott el teljes thébai haderővel, mert az elindulása előtt napfogyatkozás támadt és az áldozó papok azt rossz jelnek mondták. Pelopidász nem is akart olyan sereggel elindulni, mely baljóslatú jelek hatása alatt áll. Kis önkéntes csapatral indult el Tesszáliába, ahol a buzálókából toborzott sereget, mert hisz Sándor bukása az ő szabadságukat hozza meg.

Tesszáliában Farzalusznál vonta össze seregét és úgy indult Sándor ellen, aki meghallotta, hogy Pelopidász serege jóval kisebb az övénel, tehát bátran eléje sietett.

Pelopidásznak hírül hozták, hogy Sándor nagy sereggel közeleg

— Annál jobb — felelte Pelopidász — mert így nagyobb sereg felett fogunk diadalmaskodni.

Kinoszkefálénál ütközött meg Pelopidász Sándorral, akinek zsoldos csapatai eleinte ugyan tartották magukat, de Pelopidász heves, erős támadásai azokat csakhamar zavarba ejtette és Sándor csapatai megkezdték a visszavonulást.

Pelopidász a magaslatokról áttekintette az egész csatateret, látta, hogy az ellenség már legnagyobb zavarban van, ingadozását és kétségét, megbomlott sorrendjét nemsokára rendetlen futás fogja követni. A diadalmas sas tekintete azonban csak egyetlen embert keresett, lángoló boszuvágya egyetlen ember ellen tüzelte, az Sándor volt. Egyszerre megpillantja őt s látja, hogy a jobb szárnyon minden erejét megfeszíti, hogy a bomladozó zsoldosok között a rendet helyre állítsa, a diadalmas vezér agyát egyszerre elborítja a boszuvágy dühe, mellőz minden óvatosságot, mint a lecsapó sasmadár vadul támad a gyűlölt zsarnokra s vadul kiált feléje s párviadalra hívja ki. Sándor azonban nem válaszol a kihívásra, megfordul, testőrei közé menekül s azoknak sorai közt keres védelmet. Sándor emberei közül

az első sorban állók megtámadják az egyedül érkező Pelopidászt, de annak pusztító csapásai elől hátrálni kénytelenek, jobbra balra dűlnek a támadók, tehát hátrálnak előle és távolabbról hajító dárdákat vetnek reá mindenfelől. Pelopidász a feléje zúgó dárdák között is tovább támad, de egymásután több seb esik rajta.

Ezalatt a magaslatokon a thébaiak és thesszáliaiak, meglátják vezérük veszedelmét és vad rohamba törnek utána, Sándor zsoldosai rémülten rebbennek szét, de a segítség későn érkezett, hős Pelopidász sebeiben összeesett. A thesszáliai lovasság mint a fergeteg zúdult a zsarnok zsoldosai közé, nyomába jött Pelopidász egész serege s pár perez múlva Sándor serege már csak eszeveszetten menekülő rendetlen embergomolyagokká darabolódott. Az üldözők messze követték őket 3000-nél több halottal borították a vidéket.

Pelopidász halála megrendítő, megrázó hírként járta be az egész vidéket, az egész hadsereg az utolsó helótától a tisztelig egyaránt siratta dicsőséges vezérét. Harcosok felszerszámozottan hagyták lovaikat, magukon tartották páncéljaikat s mintha még segítséget vihetnének a halott vezérnek, oda rohantak holtteste köré, jajongva rakták le körülötte a zsákmányolt fegyvereket, mintha a halottnak is mutatni akarnák, mily szeretlen erővel akarták megboszulni őt. A thébaiak kimondhatatlan fájdalmat éreztek, de a fájdalom nyilvánításában a thesszálok még túl tettek rajtuk is. Lenyirták hajukat, lenyirták lovaik sörényét, mások étien, szomjan, sátraikba vonultak, mécesest se gyűjtöttek, csak úgy a legmélyebb csöndben, gyászolták veszteségüket. Az egész tábor oly sötét, olyan néma volt, mintha nem ők arattak volna diadalt, hanem őket verte volna le a zsarnok és csúf rabságba estek volna mindnyájan.

Közeli városokból a férfiak, ifjak és öregek kíséretében áldozópapokkal kijöttek az útra s tisztelni mentek a holttest elé.

Amikor a halottat el kellett temetni, a legidősebb thesszálok a thébaiak elé járultak és esengve kérték őket, hogy ők temethessék el a dicsőséges halottat. Az egyik közülük így szólt: Derék szövetségeseim, jótéteményt könyörgünk tőletek, amely ebben a szerencsétlenségben, nagy tisztességünkül és vigaszunkul szolgálna. Életünkben mi nem voltunk Pelopidászzal, ő a tiétek volt és ha elhalmozzuk a végtisztesség minden jelével, nem érzi, nem tudja ezt ő már. De ha abban a boldogságban lehet részünk, ha mi temethetjük el drága tetemét, akkor meg fogtok róla győződni, hogy ez a veszteség, mely benne minket ért, mi ránk sokkal nagyobb, mint ti reátok.

Ti csak a derék hadvezért veszítitek el, de mi nekünk szabadságunk fog utána veszni, mert hogyan kérhetnénk tőletek másik hadvezért, ha Pelopidásztokat nem tudjuk visszaadni. A thébaiakat meghatotta a thesszálok kegyeletes szeretete és beleegyeztek, hogy Pelopidászt az ő földjükön temessék el.

A hős thébai vezér holttestét a legnagyobb gyászpompával adták át a sírnak. Az ő temetésének nagyszerűsége értékben felülmúlt minden más nagyszerű temetést, mert annak minden egyes részecskéjét, a legszerényebb virágszáltól, a legdrágább áldozatig mindent őszinte szeretet, igazi lelkesedés és mélyen érzett hála nyújtottak.

Pelopidász halálának hírére a thébaiak azonnal hatalmas haderővel Tesszáliába törtek, Sándor megtört serege meg sem állíhatta a thébaiakat, akik Sándort kényszerítették, hogy valamennyi kezén levő tesszáliai városnak

adja vissza függetlenségét, szabadságát és a városokból vonja ki minden fegyveres csapatát.

Pelopidász halála után nemsokára Sándor is követte őt az alvilágba, de nem dicsőséges halállal, mint a hős thébai vezér, hanem felesége ölette meg két fivérével.

A zsarnok Sándor halálát a következőképp mondja el a hagyomány. A zsarnok felesége, Théba megtanulta Pelopidásztól azt, hogy a férje királyi udvarának pompáját, fényűzését, gazdagságát ne becsülje semmi másnak, mint zsarnok erőszakkal összehalmozott prédának, Sándor hatalmától pedig ne rettegjen, mert az csak idegen szökevények és száműzöttek, hitvány csöcselékéből alakult zsoldosokon alapul, mert hiszen becsületes, jóra való ember Sándort nem szolgálja. Théba királyné, aki férjét kicsapongásaiért, folytonos hűtlenségéért megutálta, zsarnokságai miatt borzadt tőle és Pelopidász halála után meggyűlölte, elhatározta, hogy megöleti. Összebeszélt fivéreivel, hogy Sándort gyilkolják meg. A zsarnok palotáját éjjel-nappal szigorú őrség tartotta szemmel. A királyi pár hálóterme az emeleten volt, amely előtt hatalmas véreb állt őrt és a királyi páron kívül mindenkit megtámadt, kivéve azt az égy rabszolgát, aki etette.

A királyné a saját szobájában rejtette el három bátyját s ő maga bement a hálóterembe, ahol a király már javában aludt. Kis idő múlva kijött és megparancsolta a rab szolgának vezesse el a kutyát, mert annak morgása miatt a király nem alhatik, pedig zavartalanul akarna aludni. A szolga alig távozott, a királyné, gyapjút rakott a lépcsőre, hogy valahogy nesz ne támadjon, amikor három öcsce azon majd fel fog jönni. A királyné azután elment a három ifjúéit és fölvezette őket a hálóterem ajtaja elé; ő maga bement és levette a király feje fölött lógó kardot a falról, azt megmutatta a három ifjúnak annak jeléül, hogy a király mélyen alszik. A három ifjút azonban a tett végrehajtása előtt aggodalom, szorongás fogta el és az utolsó pillanatban késedelmeskedtek elhatározásukat végrehajtani. A királyné felháborodottan szidalmazta őket gyávaságukért s azzal fenyegette őket, hogy fölébreszti a királyt és azzal fogja őket vádolni, hogy az ő szándékuk volt Sándort megölni, de ő megakadályozta. Az ifjak erre látták, hogy teljesíteniük kell nővérük akaratát s gyorsan beléptek a hálóterembe, a királyné mécsesét gyújtott és megvilágította a királyt, az ifjak most pillanat alatt végeztek a királylyal.

A király halálának híre villámgyorsan terjedt el a városban, a féréiak örömmujongással fogadták a hírt és a palotához siettek. Még a halott Sándoron is meg akarták torolni azt a sok kegyetlenséget, melyet általa el kellett szenvedniük, holttestét kidobták az utcára, ahol meggyalázták, megrugdosták. Ez volt a zsarnok vége.

Pelopidász halálát az ő hűséges, szerető barátja, bajtársa, Epaminondász, akivel együtt szíve minden érzése Thébáé volt, csak két évvel élte túl és hasonló hősiességű halállal vált meg az élettől.

A Peloponnézuson harcz dúlt; Árkádia és Elisz közt elkeseredett háború tört ki. Az árkádok elfoglalták Olimpiát és szövetségeseik, a pizaiak, tartották meg az ünnepeket. Ez annyira felháborította az éliszieket, hogy megrontották az ünnepélyt, fegyveresen az árkádokra támadtak. Véres csata keletkezett; az árkádokat 1000 argoszi hoplita és 400 athéni lovas segítette és így az élisziek minden hősiessége sem tudta az olimpiai templomot az árkádoktól elvenni; az minden kincsével együtt azoknak a kezén maradt.

A háború folytatásához azonban pénz kellett, mert az államok akkor

leginkább zsoldos seregekkel harcoltak. Az arkádiaiak tehát az olimpiai templom kincseihez folyamodtak. Ennek a hírére azonban az arkádiai szövetség városaiban nagy felháborodás támadt; a jobb érzelmű polgárság mindenütt tiltakozott az ellen, hogy a templom kincseihez nyúljanak.

A tiltakozó városok vezetője Mantinea volt, amely kimondta, hogy kész az arkádiai szövetség zsoldos serege fenntartásához hozzájárulni, de nem engedi meg, hogy az olimpiai templom kincseit megrabolják.

A szövetség tanácsa erre megidézte Mantinea vezetőit, de azok a meghívásnak nem tettek eleget. Erre a szövetségi tanács előljárói csapatokat küldtek Mantineába, hogy az engedetleneket karhatalommal állítsák a szövetség nagy tanácsa elé.

A mantineaiak azonban a csapatok előtt bezárták kapuikat: a város szembezárták a szövetség tanácsával.

A Peloponnézus csakhamar két pártra szakadt, az arkádiai szövetség pártjára és az ellenszegülőkre, akik szövetségesül megnyerték Spártát és Athént, míg az arkádiaiak Thébától kértek segítséget. Epaminondász hatalmas sereggel érkezett meg a Peloponnézusra és előbb Tegeát szállotta meg és Mantinea felé fordult, ahol ismét szembe került a spártai királylya), Agezilaoszsal.

A thébai vezér gyors és heves támadással zavarba hozta az ellenséget, melynek egyetlen pontjára oly erővel támadt, hogy ott a sereget keresztül törte, ami annyira megrémítette az ellenséget, hogy még azok a csapatok is futásnak eredtek, melyek meg sem ütköztek.

Epaminondász folyton a sereg élén rontott előre és a futókat szenvedélyesen üldözte. Eközben történt, hogy Epaminondász erős lándzsadőfést kapott a mellébe. A nyelétől letört lándzsafej ott volt Epaminondász mellében és úgy vitték őt harcosai vissza a táborba, sátorába.

(Xenofon, a kiváló hadvezér és görög író, nagy elismeréssel írta le Epaminondásznak ezt az ütközetét és azzal együtt az ő támadását, melyet azután Nagy Sándor, majd Julius Cézár, sőt az új korban Napoleon is alkalmazott.) Xenofon leírása így szól:

„Epaminondász csatarendbe állította csapatait, amivel jelezni akarta, hogy ütközetre készül. Mikor azonban csapatai az  $\zeta$  parancsai szerint már elfoglalták helyeiket, nem vezette őket legrövidebb úton az ellenség ellen, hanem a Tegeától nyugatra fekvő hegyek közé vonult velük, ami elhitette az ellenséggel, hogy aznap nem szándékozik megütközni; sőt amikor már a hegyek közé ért, ismét megbontotta a csatarendet s úgy tett, mintha ott akarna táborozni. Ezzel a hadicsellel félrevezette ellenségei legnagyobb részét. Az ellenséges vezérek nem állították seregüket csatarendbe, sőt gondolatban sem készültek az ütközetre. Ekkor azután Epaminondász a szakaszokba rendezett csapattesteket jobbról fölvonultatta, hogy erős csataélt képezzenek, megerősítette az éket, melyet ő vezetett s ismét előre indult az ellen-

ség felé. Katonái követték. Az ellenséget persze zavarba hozta a váratlan támadás, a katonák ide-oda futkostak, fegyvereik után kapkodtak, valamenyien azonban inkább azt a benyomást tették, mintha menekülni akarnának, semmint diadalt aratni. Epaminondász csapatai pedig orrával előre álló hajó formájában rohantak előre és ahol áttörtek az ellenség vonalát, iszonyú pusztítást vittek végbe. Legjobb csapatai jártak az élén, míg a gyöngébbek bizonyos távolságra nyomultak utánuk, mert Epaminondász jól tudta, hogy rosszul sikerült támadás hadseregét elcsüggesztené, az ellenségbe pedig bátorságot öntene. Az ellenség a lovasságát, mint a falat, hatos sorokban állította föl, anélkül, hogy könnyű gyalogságot adott volna melléje, míg Epaminondász a lovasságot is ékalakban sorakoztatta s gyalogsággal is ellátta, úgy vélekedett, hogyha az ellenség lovas sorfalát sikerül áttörnie, annak veresége elkerülhetlen. Azonkívül azonban, hogy az athéniak a bal szárnyról ne segíthessék a megtámadott szárnyat, néhány dombon lovasságot és hoplitákat helyeztet el, akiknek az volt a feladatuk, hogy az athéniakat, ha társaik segítségére sietnének, hátba támadják. Ily módon vezette az összeütközést s reményében nem is csalatkozott; ahol támadott, futásra kényszerítette az ellenséget. Mikor azonban Epaminondász maga elesett, csapatai nem tudták kihasználni a diadalt, mert ámbár az ellenség menekült, a hopliták nem ölték meg közülük senkit s nem is nyomultak előlé az összeütközés helyéről. Sőt mikor az ellenség lovassága futásban keresett menekülést, azt sem bántották, hanem mint legyőzöttek ijedten nyargalásztak a futó ellenség sorai között. Így esett, hogy a lovasság mellé beosztott könnyű gyalogság és a peltaszták, akiknek a lovasok győzelmében nagy részük volt, az ellenség bal szárnyára kerültek, ahol legnagyobb részük az athéniak dühének áldozatul esett.

A csatának azzal vége volt, az ellenség bántatlanul futhatott. A sebészek azonnal megvizsgálták Epaminondász sebéét és azt mondták, mihelyt a lándzsafejet kivesszük a sebből, a hős meg fog halni.

Epaminondász szólította fegyverhordozóját és megkérdezte tőle, vajjon amikor elesett, nem veszett-e el paizsa. A fegyverhordozó odanyújtotta Epaminondász paizsát.

A sebesült vezér megkérdezte, hogy elvitázhatatlanul győztek-e. Mikor igennel feleltek neki, odaszólt a sebésznek, hogy vegye ki sebéből a lándzsát.

Jajongás töltötte be este a sátrat és egyik vezér így szólt: Óh meghalsz Epaminondász és nem marad gyermeked!

— Nem jól mondod, — szólt Epaminondász — két leányom maradt, aki megörökíti nevemet, az egyik a leuktrai, a másik a mantineai győzelem.

Azután kérdezte, hol van két derék másodvezére, nem látja őket. Szomorúan jelentették neki, hogy mindketten elestek.

A haldokló hős megdöbbenve, felemelkedett helyén és intő hangon szólt a körülállókhöz:

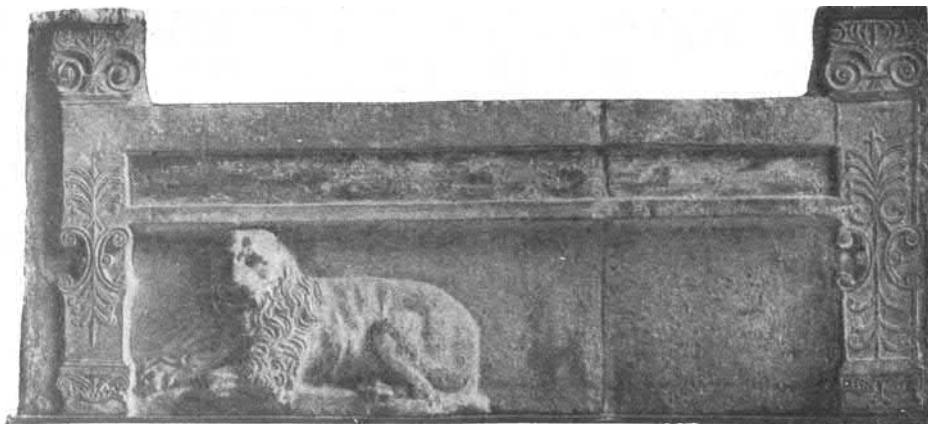
— Akkor kössetek békét azonnal és Théba mondjon le a hódításokról — s újra szólt a sebésznek, akinek a lándzsát ki kellett vennie a hős melléből, aki pár perez múlva meghalt és vele sirba szállott Théba nagysága is, melyet Epaminondász és Pelopidász teremtettek meg, de amelynek megtartására méltó utódjuk nem maradt.

Epaminondász úgy az ő korában, mint a későbbi időkben, a becsületes, őszinte, igaz államférfiak mintájául szolgált, aki teljesen önzetlenül szolgálta hazáját és csakis annak nagysága lebegett szeme előtt. Epaminondász az volt Thebában, ami Periklész Athénben.

„Epaminondász nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a görög történet örökbecsű szellemi tartalomban gazdagodott; ő a görög műveltség fejlődésében kiváló helyet foglal el, habár működésének külső eredményei véglegellettével nyomban elenyésztek is.“



**Epaminondász.**



Siremlék Pidnából a makedon királyok székhelyéről.

### MANTINEA UTÁN. FENT ÉSZAKON ÚJ HATALOM TÁMADT.

A mantineai csata után árván maradt az a törekvés, amely időnként egy-egy államot sarkalt: hogy a görög népek vezetője, első hatalma legyen. A csatában Spárta végleg elvesztette minden hatalmát, még reménye is elfoszlott, hogy visszaszerezheti tekintélyét. A győző pedig, aki az utolsó csapást mérte Spártára, elesett és így vezér nélkül maradt az a nép, amely a vezető hatalomért törekedett; Thébában nem volt egyetlen férfiú, aki alkalmas lett volna Epaminondász örökét megtartani és tovább fejleszteni.

Epaminondász halálával „elvéteztet a pálcza“ az Olympusztól délre lakó görög népektől, mert közelgett az idő, amikor az északon lakó nép közt támad olyan hatalmas vezér, aki majd ura lesz minden görög népnek.

Az athéni, politikában érett nép, azonnal felismerte a helyzetet, mely a mantineai csata után bekövetkezett, látta, hogy a két versengő fél többé nem lehet az a hatalom, mely Athén terveit megakaszszá, hozzálátott, hogy ismét a maga számára szerezze meg a vezérlő szerepet.

Athén már régóta azon törekedett, hogy Spárta és Théba egymást gyöngítse és egyik se lehessen nagyon is hatalmas.

A mantineai csata után az athénieknek valóban alkalmuk is lett volna a vezető hatalmat ismét magukhoz ragadniuk, alkalmas, kiváló férfiak, kitűnő vezérek voltak Athénben, csak hogy azok képességeiket nem fejthették ki, mert a népuralom Athénben akkor már annyira elfajult, hogy céltudatos irányban kitaróan haladni nem tudott és a kormányzás csak szeszélyes rendelkezésekből állott, melyek egyik nap megparancsoltak valamit és másnap visszavonták azt, vagy a végrehajtását az istenekre bízták.

A szikofantok üzelmei nagyobb rémuralmat idéztek elő, mint amilyen a peloponnézusi háború vége felé dúlt Athénben. Az eljárók, a közügyek emberei minden órában készen lehettek arra, hogy vádat emelnek ellenük. A vezető férfiak legjobb szándékból eredő és üdvös intézkedéseket létesítő terveiket sem merték elfogadásra ajánlani, mert nem tudhatták, hogy nem fogják-e őket a javaslat után perbe fogni, mint törvényellenes, veszedelmes javaslat betérjesztőt. Egyik vezető férfiúval történt, A r i s z t o f o n n a k hívták, hogy 75-ször emeltek ellene vádat az alkotmányba ütköző javaslatok betérjesztése címén. .

Ilyen viszonyok közt, bármennyire sóvárgott is utána, Athén nem volt alkalmas arra, hogy a görög népeknek ismét vezérlő állama legyen.

Volt azonban északon alkalmas fejedelem, aki megértette az idők jelét és maga számára igyekezett azt felhasználni. Az a férfiú Makedoniának az akkori királya volt, aki átlátta, hogy a mantinei csata után Epaminondász halálával gazdátlan maradt a görögök közti vezérlő hatalom. Tudta, hogy Thébában nincs alkalmas ember, Athénben az állapotok züllöttek, Spárta pedig összetört. A makedón király, II. Fülöp, aki úgysis mindig nagyratörő, a makedón hatalom kiterjesztését szolgáló tervekkel foglalkozott és minden tétével, ha csak egyetlen tapodtnyival is, de folyton célja felé haladt.

Makedonia Thesszália felett északra terült el. Lakossága szintén Ázsiából, az ősz hazából került oda és a görög nép törzseihez tartozott és mint annak az utolsó csoportja, északon települt le, mert lejjebb ereszkednie hiábavaló lett volna, mert a többi földet már az előbb érkezett törzsek foglalták el.

A makedónok már az ősz hazában is eltérő nyelvjárással beszéltek és a hosszú vándorút alatt még változott is, talán az északi helyen, ahol letelepültek, szintén keveredett a nyelv idegen szavakkal, úgy hogy Makedóniábanj mely századokon át meglehetősen elzártan élt, a délibb görög népekétől teljesen eltérő tájszólással beszéltek, úgy hogy a déli görög a makedónt meg nem értette. A makedónok nyelve és a déli görögök beszédje közt olyan különbség volt, hogy egész más nyelvnek tartották és csak tolmács útján értették meg egymást. Hogy azonban a makedón nyelv is görög volt, mutatja, hogy idővel a makedón nyelv teljesen elveszett és a déli görög nyelv foglalta el helyét. Ha az a nyelv nem lett volna egy közös családból való, akkor az egész nép nem változtatnia volna meg oly könnyen nyelvét, s nem tanulta volna meg a másikat. A makedónok magukat mindig a görögök rokonainak tartották. Szokásaik javarészt meg is egyeztek a görögökével és egyik-másik ősi szokást, vagy a közélet berendezését még sokkal tovább megtartották, mint maguk a déli görögök.

A déli népek a teljes hatalmú királyi hatalmat régen megszüntették, de a makedónoknál még tovább is fennmaradt.

„A makedónoknál a fejedelem egy személyben főbíró, fővezér és főpap



is volt, úgy, mint a görögöknél a hős-korban, de azért a fejedelem nem volt népének korlátozatlan hatalmú ura, hanem a népnek is megvolt a fejedelmével szemben a szabadsága, megvoltak a jogai. A régi hagyományok törvényerejűek voltak és azok szabták meg a fejedelem hatalmaskodásának határait. Az egyes embernek a nép fölött való korlátlan, teljes hatalmától a makedónok is ép úgy idegenkedtek, mint a többi görög népek. A fejedelem körül nemes családok éltek, amelyeknek tagjai szorosan összetartottak és a királyi családdal bizalmas viszonyban éltek, a fejedelmet minden harczába elkísérték és vele megosztottak balsikerben és zsákmányon egyaránt.

„Ez a vitéz nemesi osztály Makedónjában állandóan megmaradt, mert ott nem fejlődött ki az a városi élet, mely az osztályok között a különbséget kiegyenlíti és amelyben a polgári osztály új rendet alkot“.\*

Makedoniában az ősi szokások ugyan megmaradtak, de azért az ősi görög faj nem, mert vegyült az illír néppel; amely a makedónokra nem lehetett szelidítő és művelő hatással, mert az illír vad, rabló nép volt, mely a csaták előtt győzedelméért gyermekeket áldozott isteneinek.

Idővel a makedónok és illírek jellemében és szokásokban hasonlóak lettek egymáshoz, mindenik nép levetett a maga szokásaiból valamit és felvett helyette újakat a másiktól és így idővel teljesen átalakultak.

Ez az átalakulás azonban elidegenítette egymástól a makedónokat és a görögöket. „Minél jobban fejlődtek a görögök műveltségben, annál inkább hozzászoktak ahhoz, hogy a makedónokat tőlük egészen különböző emberfajnak tekintsék“, akiket semmi nemesebb élet folytatására valóknak nem tartottak, akikről csak azt tartották, hogy a „természet épen csak arra rendelte őket, hogy amint más barbár népek, a görögöket rabszolgákkal lássák el; sőt az athéniak azt vallották, hogy a makedónok közül jóra való rabszolgák sem kerülnek ki“.\*

A makedónok fejedelmei ősöknek az Argoszból való Heraklesz-sarjat, Temenoszt, tartották és magukat Temenosz-fiaknak nevezték.

Magának Makedónjának története a fővárosnak Aigainak a megalapításával kezdődik. Ezt a fővárost egyik Temenosz-fiu, Karamosz, alapította, akiről a monda azt beszélt, hogy az istenek vezérelték arra a helyre és utasították, hogy ott várost építsen. Aigia más néven Edessza.

Aigai Makedoniának legszebb, legegészségesebb helyén feküdt; a vidék körül gazdagon termett, a város pedig a belső országnak és a partvidéknek egyaránt öveként emelkedett a magasba.

Az Aigaiban székelő Temenosz-fiak közül Perdikkász volt az első, aki nem elégedett meg az addigi makedón területtel és a makedón hatalom szűk határaival, hanem terjeszkedni akart és Perdikkász, körülbelül 700

\* Curtius VI.

körül K. e. hódító hadjáratokkal nagyobbította Makedoniát és különösen a tenger felé fordította figyelmét.

Nagy tervei azonban halála után megakadtak, mert az utána következő királyok alatt az illírek rablótámadásainak visszaverése teljesen lekötötte a makedón fejedelmeket.

Perdikkasztól számított ötödik fejedelem, Amintász, azonban ismét folytathatta a megkezdett politikát és a tenger felé elterülő vidéket a Thesszá-

liával határos Pieriát és Bótieát hódította meg; az oda-váló lakosokat Kalkidike félszigetére szorította és helyökbé idegeneket telepített, olyanokat, akik az ő terveinek hasznára lehettek. A görög földön dúló belső zavarokat is felhasználta és az elűzött előkelőket szívesen fogadta. így adott földet, helyet a görög földről menekült Piszisztrátos-fiaknak.

Amintász akkor már jól tudta, hogy csakis a művelődés, a fejlődés révén juthat ahhoz, hogy Makedonia hatalma terjedhessen, mert érezte, hogy cáakis a művelt nép uralkodhatik a másikon. Már fiát, Sándort, görög szellemben nevelte fel és a görögök iránt való hajlandóságáról Sándort el is nevezték „görögbarát“-nak. Ez a Sándor volt az, aki meggyilkoltatta azokat a perzsa követeket, akik Amintásztól hódolatot követeltek (lásd: I. k. 638. old.).'

Később azonban mégis meg kellett hódolnia és látszólag a perzsa király hive volt, de szívében a görögö-  
kel tartott, hanem egyúttal



Meleagrosz. A kalidoni vadászat hőse (I. 95.)

felhasználta a perzsa király támogatását arra, hogy annak segítségével a makedón hatalmat terjeszse, Makedónja hatalmát megerősítse; mert arra számított, hogy a perzsa uralomnak előbb-utóbb vége lesz, de azért Makedónja olyan erős marad, amilyenné a perzsa segítséggel megerősödött.

Sándornak legfőbb vágya volt az, hogy őt a görög nép rokonának ismerje el. Büszke volt leszármazására, s azt kívánta, hogy származása iránt a görögök is tisztelettel viselkedjenek. Megtörtént, hogy amikor részt akart venni az olimpiai versenyeken, azokból mint idegent, barbárt ki akarták zárni, ő azonban makacsul ellenszegült és igazolta, hogy a themeneoszfiak egyenes leszármazottja és mint ilyen görög, tehát megilleti a jog, hogy olimpiai versenyeken részt vehessen.

Sándor rajongott a görög műveltségért és azt országában népe között terjesztette. Művelt görögöknek mindig készségesen adott otthont csak azért, hogy azok népének tanítói, művelői legyenek. A kítűnő fejedelem népe javára jól tudta kiaknázni a két ellenségtől nyert támogatást. Egyik volt a perzsa, a másik volt az Athén. Perzsák segítségével kiszélesítette országai határát, legyőzte és féken tartotta az ellenséges makedón törzsfejedelmeket, legyőzte a thrákokat; az athéni műveltséggel pedig a makedónok szellemi haladását, művelődését mozdította elő.

Sándor az ő székelyét Aigai városából áttette a piériában fekvő Igna városába.

Sándor halála után második Perdikkász került a trónra, aki átértette Sándor terveit, céljait és tudta, hogyha annak nyomán halad tovább, közeledni is fog ahhoz a célhoz, mely elődjét lelkesítette: hogy Makedóniát vezető hatalommá tegye.

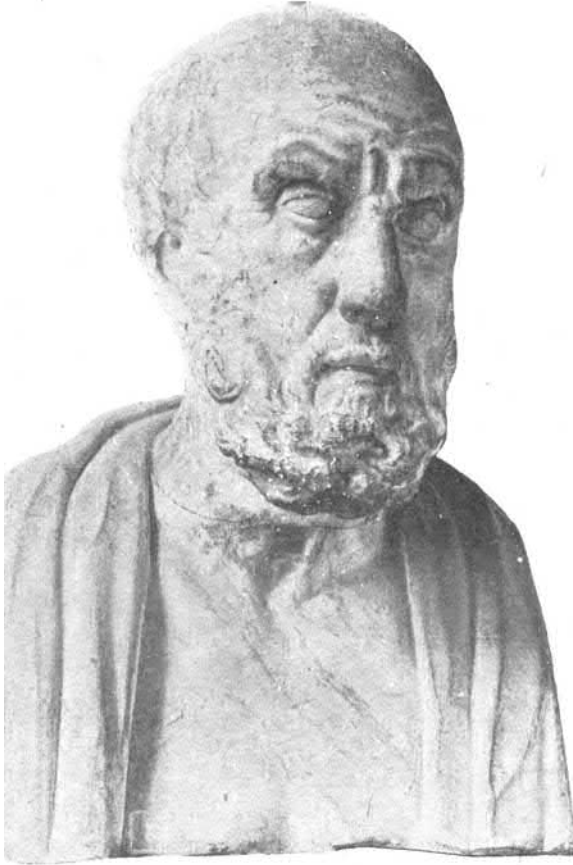
Sándor halála után nem Perdikkaszt illette meg a trón, ő azonban szertelenül vágyakozott a hatalom után és hogy azt elérhesse, előbb eltávolította a trónörököszt, azután öcscsével, Fülöppel, megsztosztott az országban; de öcscsével sem fért meg békén és örökös harcban, ellenségeskedésben állott vele. Ezek a harcok kényszerítették arra, hogy uralkodása első idején



Nioba és leánya. Szkopász görög szobrász műve Jelenle Florenczben őrzik. Megtalálták 1583 Rómában.

udvarolt az athénieknek, sőt kis ideig adót is fizetett nekik, de azért alattomban mindig Athén ellenségeivel paktált, s mihelyt a szükség úgy kívánta, nyílt ellensége lett.

Perdikkász uralkodása alatt Makedónát nem annyira csaták és fegyveres küzdelmek útján erősítette, hanem az idegen államokkal szőtt folytonos



Hippokrátesz, az ókor leghíresebb orvosa.

fondorkodásaival, szövetségeivel és mindenféle kétszínű politikai üzelveivel. Perdikkász szövetségese volt a görögök valamennyi államának és mindannyit megcsalta, minden szövetségését csak önző célok támogatásául használt, vagy pedig oda hatott, hogy a görög államok és hatalmak egymást rontsák, egymást gyöngítsék, mert jól tudta, hogy mennél inkább fogyasztják a görög államok egymás erejét, annál erősebb lesz velők szemben ő.

Habár Perdikkász folyton a görög államok ügyeivel foglalkozott s azoknak minden dolgára kiterjesztette figyelmét, azért az ország belső ügyeit is gondosan ápolta. Ő is Sándort követte, minden alkalmat megragadott, hogy a görög tudást és műveltséget országában terjeszsze s mindig bőkezű volt, amikor valami előkelő görög tudóst, vagy kiválóbb görög férfit édesgethetett udvarába,

a legnagyobb áldozatokra is kész volt. Görög földről bevándoroltak Makedóniában mindig pártfogókra találtak. A vendégszeretet és bőkezűség, melylyel Perdikkász a kiválóbb görögöket fogadta, sokat udvarába csábított, így került az udvarába a híres Hippokrátesz is, aki az ó-kornak leghíresebb orvosa volt.

Hippokrátesz Krisztus előtt 460-ban született Kosz szigetén, az atyja is orvos volt és az tanította őt meg az orvosi tudományra. Kosz szigetéről atyja halála után Athénbe ment, majd onnan Thesszáliába került; szeretett

utazni, bejárta a szkíták földét és egész Kis-Ázsiát. Körülbelül Krisztus előtt 367-ben halt meg Laliszszában, ahol élete végét töltötte.

Ilyen férfiakkal törekedett Perdikkász az ország műveltségét fejleszteni.

A műveltség terjesztésében jóval túltett Perdikkáson az ő utóda Árkelaosz, aki nem volt jogos utód, de akit fékezhetetlen nagyratörése vitt rá, hogy elhárítson utjából minden akadályt, amely előtte állott, hogy az uralkodást megszerezhesse. Eltette láb alól mindazokat, akiknek joguk volt a trónhoz, amelyet gyorsan magához ragadott. Mihelyt Árkelaosz a trónt magához ragadta, bebizonyult, hogy a rátermettség érzése kényszerítette őt arra, hogy mindenáron megszerezze az uralkodást, mert valóban népének derék uralkodója lett.

Árkelaosz belátta, hogy országának külső sikerei semmit sem használhatnak, ha belsejében nincs meg az egyetértés, a rend és biztonság. Az ország még mindig nyitva volt úgy a hegyek, mint a tenger felől való ellenséges támadásoknak, s bármely elszánt ellenség képtessé tehetné nemcsak a lakosok biztosságát, hanem az állam fenmaradását is. Ezért városokat építtetett, melyeknek falai a lakosoknak védelmül szolgáljanak. A városokat utakkal kötötte össze, melyeken rendes közlekedés fejlődhetett ki; állandó csapatok őrizték az utakat és akadályozták a rablásokat. A lakosok megismerték a béke áldásait, a birtokok értéke emelkedett; a műveltség, mely eddig csak egyes pontokon szórványosan mutatkozott, terjedni kezdett az ország belsejében, melynek részei lassankint összefüggő egészzé olvadtak össze. Árkelaosz a városok alapítása, utak készíttetése és a hadügy rendezésében egymaga többet tett, mint az előtte levő nyolcz király összesen. Uralkodásával új korszak kezdődött az ország történetében, s hogy ezt külsőleg is jelezzé, új fővárost alapított Aigai alatt Emanthia alföldjén, Pellát, melynek a tenger mocsáros vidéke oltalmául szolgált; e város a királyi kincsek őrzésére s arra, hogy az ország központja legyen, \* kedvezőbb fekvésű volt, mint a pieriai Pydna. De azért Pydnát sem hanyagolta el, sőt különösen arra használta fel a vidéket, hogy Hellász és Makedónja közt összekötő kapocs legyen.

Udvarában maga köré gyűjtötte a kor legkiválóbb férfait, akiket csak megnyerhetett arra, hogy eljőjenek hozzá.

Nem tudta ugyan sem Szofoklész, sem Szokrateszt megnyerni, de a legtöbb, a legkiválóbb tudós és művész szívesen fogadta a meghívást és Árkelaosz udvarában gond nélkül élt tudományának vagy művészetének.

Itt halt meg Euripidész a híres görög szomorújáték-író, akinek a király pompás síremléket emelt.

Annyival inkább is megérdemli az elismerést Árkelaosz, mert nem művészi szeszélyből vagy fejedelmi hiúságból volt a művészetek és tudományok bőkezű pártfogója, hanem az a meggyőződése sarkalta, hogy az állam legfontosabb céljait semmivel sem mozdíthatja elő hathatósabban,

mint ha fővárosát a görög műveltség központjává teszi. Érezte, hogy annak az államnak, mely a görög tenger mellett uralkodni akart, mindenekelőtt a görög műveltséget kellett elsajátítania.

Árkelaosz a makedón politikát helyes irányba terelte; neki minden sikerült; minden szöszegése mellett is a legboldogabb ember volt a világon és az országot helyes cél felé vezette.

A makedón hatalom fejlődésének, erősödésének, a görög műveltségnek Makedoniában való meghonosodásának egyszerre véget vetett Árkelaosz halála, 399-ben K. e. meggyilkolták.

Volt a makedón hercegek közt a királyi családnak és a görögökkel való barátságnak sok ellensége az ezekből keletkező párt meg akarta fosztani a Temenoszfiakat a tróntól.

Tíz évig dúlt az országban a két párt békétlensége, az idő alatt rövidesen az ellenséges párt vezérei közül is került király a makedón trónra, de megtartani nem tudta.

Mikor az ország a folytonos belső háborúban kifáradt, a két párt kibékült és a trónra jogot tartó családok házasság útján keresték érdekeik összeegyeztetését.

Sándor unokája Amintász feleségül vette az egyik makedón herceg leányát Euridiket és házasságából három gyermek származott S á n d o r , P e r d i k k á s z és F ü l ö p .

Amintász bebizonyította, hogy királynak termelt és híven megmaradt háza politikája mellett; a környezetében ismét megjelentek a legkitűnőbb görögök; köztük ott találjuk Nikomakosz orvost is, az Arisztotelész atyját. De gonosz ellenségek is voltak környezetében. Amintász, hogy magát a bekövetkező veszélyek ellenében erősebbé tegye, szövetségre lépett a kalkidikei városokkal. Az ellentétek és viszálykodások ismét elmérgesedtek s hét év eltelte után az Amintász elleni párt új ellenkirályt választott.

Amintász most mini jobban a görögök felé fordult; a parti városok adtak utolsó menedéket. Szorultságában megígért nekik minden lehető kereskedelmi kiváltságot, átengedte nekik majdnem az egész alsó Makedónját, mialatt a felföld az ellenpárt kezében volt. Két évig volt király, úgy, hogy nem volt országa, míg végre sikerült neki trónját a görögök segítségével ismét visszaszerezni.

A sok próbáltatáson keresztül ment fejedelemnek újra kedvezni kezdett a sors. Nemcsak hogy ellen tudott állani az országában levő pártoknak, hanem azt is tapasztalta, hogy a görög államoknak rá nézve veszélyes nagy hatalma az ő hozzájárulása nélkül is pusztulásnak indul.

Amintász utóda S á n d o r volt, aki átment a hegyeken: Larisszát és Krannont ostrom alá vette. De eljárása nagyon erőszakos volt; jog és adott szó ellenére megszállottan tartotta a városokat, következménye az

lett, hogy a thébaiak Thesszáliába nyomultak és a makedónoknak előlük vissza kellett vonulniuk.

„A thébaiak segítségével ellenkirály támadt az országban. Az ellenkirály Ptolemaeusz volt, aki Amintász egyik leányát vette feleségül, de akit egyszerűen Euridikéhez, az Amintász özvegyéhez, titkos szerelmi viszony fűzött és az özvegy királyné saját gyermekei ellenében segítette Ptolemaeuszt. A thébaiaknak akkori kitűnő férfija Pelopidász, avatkozott ekkor a dologba. Úgy vélte, hogy az által szolgálja legjobban Théba érdekeit, ha mind a két trónkeresőt megpróbálja kielégíteni. A király Sándor lett, miután a thébaiakkal szövetségre lépett s biztosításul kezesekeket adott; Ptoleméusz fejedelemséget kapott Bottiaiában. Ez az egyezés csak sarkalta a trónkövetelő nagyravágását. Sándort nemsokára eltették láb alól és az egész Makedonián Ptoleméusz lett az uralkodó Eurydikével, Sándor öcscsei nevében.

„Ezt az uralkodást azonban vétkes bitorlásnak nézték az országban és heves fölkelés támadt ellene. A meggyilkolt király barátai Thesszáliába mentek Pelopidászhoz, ki még ott volt egy zsoldos sereggel s ezzel egy időben betört a thrák part felől az országba Pauszaniász, a királyi családnak egy számkivetett párthive és rokona, meghódított néhány várost és sokan csatlakoztak hozzá. A kevély Euridike kedvesével együtt a legnagyobb zavarba került. Saját országában nem volt biztos támasza, tehát az attikai hajókra vetette szemét, melyek akkor Ifikrátesz vezérlete alatt Amfipolisz körül czirkáltak a tengeren, hogy az eseményeket szemmel tartsák. Ehhez a vezérhez folyamodott Euridike; az erőszakos nő megalázta magát és mint a jogos trónörökösök anyja, a törvényes trónöröklés nevében lépett föl. Így az attikai és thébai befolyás szemben állott egymással Makedoniában. Ifikrátesz akadályozni törekedett Pauszaniász előhaladását, de arra, hogy hathatós rendszabályokhoz nyúljon, nem volt elegendő eszköz kezében. A thébai befolyás volt az erősebb, de Pelopidászt is gátolta csapatainak megbízhatatlansága az elhatározó föllépésben. A viszálykodásnak nem tudott úgy vetni véget, amint a hozzá folyamodók kívánták; meg kellett azzal elégednie, hogy a thébai befolyást újólág elismertette és az athénit megszüntette. Ptoleméusz Théba segítségével megszilárdította trónját, de csak azon feltétel alatt nyerte ezt meg, hogy mint Amintász gyermekeinek gyámja fog uralkodni és biztosítékul kezesekeket kellett adnia, kiket aztán Thébába vittek. Ezek között volt saját fia, Filoxenosz, ugyanekkor került Thébába Amintász ifjabbik fia, Fülöp is, ami avégből történt, hogy a thébaiak az egyik jogos trónörökösöt kiszabadítsák a hazájában fenyegető veszélyekből s másrészt hogy a kormányzó ellenében hathatós eszközt tartsanak kezökben. Ez a megoldás sem tartott sokáig.

„Perdikász, Amintásznak még életben maradt két fia közt az idősebbik, várva-várta, mikor üt már a bosszú órája. Mihelyt érett korú lett és erejé-

nek és kötelességeinek tudatára jutott, nem törődött Théba intézkedéseivel, hanem fegyvert fogott, hogy testvére meggyilkoltatásáért Ptolemaeuszon bosszút álljon; akit megbuktatott s helyébe lépett. Csakhamar nagy tekintélyt vívott ki magának azáltal, hogy minden ellensége ellen határozottan föllépett, az illíreket legyőzte s ezután mind Thébától, mind a kalkidikei városoktól függetlenné tette országát. A szerencse is szolgált neki, mert Théba Pelopidász halála után csakhamar ártalmatlanná lett.

Perdikkász, hogy megerősítse családjának uralmát, hazahívta öcscsét, Fülöpöt, akiről sok szépet beszélt neki Piáiénak egyik tanítványa. Perdikkász országa egy részét fejedelmi címmel Fülöpnek adta.

Perdikkász uralkodásának hatodik évében lázadás támadt; az illírek újra elborították az országot; az ifjú király egyik véres csatában elesett, s vele együtt megsemmisült a hozzá hű makedónok nagy serege; az országban zűrzavarok támadtak.

A trónörökös még gyermek volt. Régi és új trónkövetelők léptek fel mindenfelől s azt hitték, hogy igényeiket ez alkalommi érvényesíthetik. Mindenekelőtt Arkelausz, Perdikkász mostoha testvére; azután Pauzaniász, a linkesták vezére, thrákiai segédcsoportok kíséretében, melyeket Kotisz bocsátott rendelkezése alá; továbbá Argaios, az előbbi ellenkirály, kit az athéniek támogattak; mert ezek azt szerették volna, hogy Makedoniában oly király legyen, ki trónját nekik köszöni. Végre fölkeltek a paeonok is, hogy a Temenida-ház szorultságát a maguk érdekében kizsákmányolják és az idegen uralkodást magukról lerázzák. A Temenidák helyére paeon törzsofúk akartak lépni.

Volt azonban még egy trónkövetelő. Ez bár legkevésbé tűnt föl s az egyetlen volt, kinek idegen népek nem állottak rendelkezésére, mégis mindnyájuk között a legjobban készen állott a küzdelemre. Amintász harmadik fia, Fülöp, volt ez, akit bátyja hívott haza és reá bízta országa egy részét. Fülöp királyságra termett és bátor volt, ép úgy mint testvérei, Sándor és Perdikkász. A bekövetkezett eseményekhez egész csendben nagyon jól hozzákészült. Az a három év, melyet ifjú korában Thébában töltött, oly iskola volt számára, amilyenbe északi fejedelem még nem járt előtte. Az időtájt Théba volt a kor történetének középpontja.

Thébában Fülöp görögé lett.

Veleszületett okosságánál fogva levetkőzött mindenegyikének munkája. nagyúri fenhéjazást, hogy mindazt elsajátíthassa, amit csak



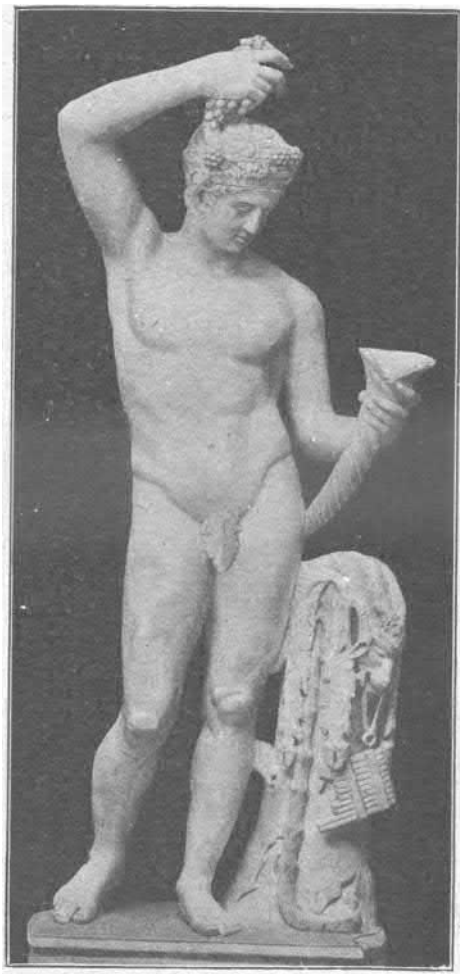
Afrodite  
Praxitélesz és Szkopasz követői



a görögöktől tanulnia lehetett. Egyik thébai tekintélyes hadvezérnek házában élt, kinek bizalmas barátja volt s vele együtt nagy bámulója Epaminondasznak, akinek hadvezéri és államkormányzási minden titkát megismerte. Megbarátkozott azzal a felsőbb műveltséggel is, mely akkor Thébában el volt terjedve; sőt megismerkedett Plátóval is, Szokrátesz tanítványával.

Nagy hasznára volt az, hogy bátyja reá bízta az ország egy részét, ahol megtanult önállóan kormányozni kisebb tartományt s ott ismét hozzászokott a makedón élethez. Itt alkalmazta gyakorlatilag, amit Thébában tanult; megmutatta, hogyan lehet kis körben nagyot létrehozni; egész csendben derék sereg magvát kiképezni, mely aztán annak idejében döntő befolyást gyakoroljon. Egyszerre csak előlépett rejtékéből begyakorlott s hozzá híven ragaszkodó hadserege élén. A többféle ellenség inkább hasznára volt, mint kárára; mert minél nagyobb volt a zavar s minél több idegen befolyás jutott érvényre, a hazafiak annyival inkább siettek Amintász egyetlen fiához csatlakozni; Makedonia az ő táborában volt.

Fülöpöt az ég sok szép tehetséggel áldotta meg. Akkor 23 éves volt, szép alakját, fejedelmi külsejét ékesítette mindaz az élet bölcsesség, ügyesség és világismeret, amit a görög városokban elsajátíthatott; görögül folyékonyan, szépen beszélt és írt. De görög műveltsége által nem akarta honfiait magától elidegeníteni; nem akart külföldinek látszani a makedónok közt. Velük vadászott és mulatozott; a legjobb úszó és legjobb lovas volt, ő volt a nemzeti játékokban és multságokban legjobb pajtása az ifjú nemességnek, melyen uralkodni tudott anélkül, hogy fenségét éreztette volna vele. Az ország különböző vidékeinek törzsfőit magához édesgette azért, hogy mindenkire tudott alkalmazkodni és fel tudta használni mindegyiknek gyenge



Fiatal Szatiroz  
Praxitélesz és Szkopász követői egyikének munkája

és erős oldalát; a népben pedig ügyesen terjesztett jóslatok által ébresztett bizalmat személye iránt. Aigai város polgárai, kiket Argaiosz a maga részére akart megnyerni, együttesen Fülöp mellett nyilatkoztak és csakhamar mindenki meggyőződött arról, hogy Fülöpöt rendelte a sors a veszni készült Makedónja új életre ébresztésére.

Sok volt benne a barbár király természetéből, ami az északi népek szokásával megegyezett; tudott vad és kicsapongó lenni s egész a tobzódásig belemerülni a gyönyörökbe. De azért a nemesebb czélokat sohasem tévesztette szeme elől. Szigorú és szelíd, vitéz és lavasz, szilárd és engedékeny volt, amint a körülmények kívánták; meg volt benne a királyi származás, vele született erő s görög műveltség, aminthogy mind a háromnak meg kellett lennie az olyan férfuban, aki azt tűzte ki czéljául, hogy Makedoniát erőssé, hatalmassá tegye.

Erős kezű, gyors és biztos cselekedéssel egymásután megszabadult minden trónkövetelőtől, ellenségtől és az ország királya lett.

Fülöp legelső feladatának tekintette, hogy királyságát minden ellenségétől megszabadítsa és ellenük biztosítsa.

Fülöp már korán nagy mester volt abban, hogy ellenségeit megoszsa, és hogy a veszélyeket, melyek bizonyosan elborítják, ha egyszerre rohanták volna meg, azáltal győzze le, hogy mindegyikkel egymás után, éppen a legalkalmasabb időben szálljon szembe. Midőn az ország belsejében nem volt többé ellenség, először is a paeonok ellen ment s velük csakhamar - kiegyezkedett. Egyszersmindenkorra el kellett ismerniök a makedón fölsőbbiséget és az országra való minden befolyásukról lemondaniok. Erre azon időpontot használta fel, midőn a nép harcziás királyának, Agisznak halála következett be és a nagy zavarban tartós ellenállást nem fejthetett ki. A paeonok teljem megalázása után az illíreket támadta meg. Ezek Barilisz vezetése alatt, ki szénégetöböl küzdte fel magát királylyá, tekintélyes hadierővel dicsekedtek, több makedón várost megszállva tartottak és épen nem voltak hajlandók arról a hatalmukról lemondani, melyet a makedón birodalomban a folytonos trónvillongások és pártharczok következtében szereztek maguknak. Véres, de döntő csatára került a' dolog, s az illírek kénytelen voltak a megszállott városokat mind kiüríteni.

E sikert Fülöp azon hadakozási tudományának köszönte, melyet Görögországban tanult; alkalmazta a thébai haditudománynak azt a legfontosabb szabályát, hogy a támadást az ellenség hadvonalának egyetlen pontjára kell irányozni és ép ezzel döntötte el a Barilisz ellen sokáig kétes eredményel vívott csatát. Fülöp az egész hadügyet olyan hathatósan szervezte, hogy a királyság és az ország ennek köszönte egész erejét. A szabadok védekezési jogát védekezési kötelességgé változtatta át, rendszeres katonáskodássá, melyért a király zsoldot fizetett s fegyverrel is ellátta a katonát.

„A felszerelés egészben véve megegyezett a görög hoplitákéval, bár az ország régi szokásaihoz mérten némi sajátosságot tüntetett föl; ilyen volt az érczcel borított nagy kerek paizs, s kivált a szarissza nevű dárda, melynek hossza 20 lábnál is több lett volna. A makedón harcosok paizsaikat szorosán egymás mellé helyezték, es így tamadt a híres falanx, az a szilárd hadtest, amely mozdulatlan arcvonalával s sűrű, előre nyúló dárdaerdejével megtámadhatatlan tömeg gyanánt tűnt fel.

E mellett volt még könnyű gyalogság (a hipaszpiszták). Ez voltaképen királyi hadcsapat volt, melynek egyrésze mindig fegyverben állott a király oldala mellett, hogy bármikor előre nem látott alkalomkor készen legyen. A hegyi lakosokat is beszólitották, hogy járuljanak ők is a maguk módja szerint a hadsereg erősítéséhez; ezek mint könnyű csapatok és íjászok szolgáltak. Külföldieket is fölvelt a király a hadseregbe, jelesül mindenünnen való görögöket, ha látta, hogy hasznukat veheti. Voltak tarentumi csapat vezérei, krétai íjászként; thesszáliai gépészek harci gépeket készítettek számára. A lovasságra különösen nagy gondot fordított. Ennek élén foglalt helyet a király s személyét válogatott lovascsapat vette körül. A királyi testőrség volt ez, a melybe azok a nemes ifjak tartoztak, kik mint apródok álltak a király szolgálatába, közvetlenül felügyelet alatt voltak s aztán, ha arravalóknak mutatták magukat, a hadseregben a legelső helyeket nyerték el. A gyalogság közt is volt ily csapat a király társaiból.“

Fülöp mindég oda törekedett, hogy összetartozóságot érző néppé tömörítse az osztályokat; ez sikerült neki úgy a népnél, mint a nemességnél. „Míg a polgárok, földművelők és pásztorok egységes makedón néppé nőttek össze, a hadseregben egy test tagjainak érezték magukat, megszokták egy akaratnak engedelmeskedni s ez összetartásban benn a béke és kifelé a



győzelem zálogát ismerték föl: azalatt az ország előkelői személyesen hozzá csatoltattak a királyság érdekeihez; a független és gyakran ellenszegülő gazdag előkelőségtől udvari nemesség és vitézlő rend lett; tekintélye és meggazdagodása a király tetszésétől függött; a kitűnni vágyás a királyhoz vezette és a királyi uralom támaszaivá tette a nemes ifjakat.

„Fülöp nemcsak törvényeket alkotott és intézkedéseket tett, hanem maga volt a lelke mindennek, lelki erejének hatalmával uralkodott a viszonyokon, éber lélekjelenléttel személyesen beleavatkozott mindenbe, urat és közrendűt magához csatolt, katonáit edzettké tette és jól kiképezte, s így oly birodalmat teremt, melynek előegysége ő benne, a hadsereg urában volt testesült meg.

„Mikor Fülöp Makedóniát már erőssé, rendezetté, hatalmassá tette, következett a makedón tervek legfontosabbja, a tenger felé szabaddá, nyitottá tenni az utat.

„Három hatalmasság volt, melyeknek Makedóniához való viszonyától függött az, hogy Fülöp ezt a szándékát elérheti-e, vagy sem. Ezek egyike Athén volt, a tengeri szövetség feje; a másik Sztrimon mellett fekvő Amfipolisz; a harmadik a thrák félszigeti Olinthosz, a körülie fekvő görög városok elseje és leghatalmasabbika. Ha e három össze tart, akkor semmi nem történhetik és Makedónia a külföldtől függő, szárazföldi kis állam marad. A görögök azonban nem láttak be Fülöp terveibe; sokáig csalódsban éltek, egyik görög város a másik ellen támogatta Fülöp terveit.

„Mindenekelőtt Amfipolisz ügye került föl, azon városé, mely Attika tengeri politikájára oly végzetes volt, bár alapítását oly sok vér árán eszközölhették. Mennyi vitéz attikai ifjú veszett el ezen a parton a thrákokkal való harcban, mielőtt a gyarmat állását biztosítani lehetett! Végre sikerült a dolog és a legnagyobb remények közt építették föl a várost a Sztrimon torkolatánál. Tizenkét évig örültek csak a gyorsan virágozni indult város bírásának, akkor elpártolt s attól fogva az elszakadt gyarmat folytonosan csak boszuságot és gyötrelmes aggodalmat okozott az athénieknek.

„Mikor Fülöp az illírek és peonok legyőzése után oly helyzetbe jutott, hogy már világosan felléphetett a thrák partra vonatkozó terveivel, háttal indult Amfipolisz ellen. Mikor a város látta a közelgő csapatokat, felismerte, hogy csak egyetlen útja van a menekülésre: ha Athénhez fordul. Két tekintélyes amfipoliszi polgár Athénba sietett és a nyakas város most a maga jószántából meghódolt, megnyitotta kapuit és kikötőit, és segítséget kért Fülöp ellen. Ugyanakkor Fülöptől is járt Athénben követség. Amfipoliszt illetőleg oly barátságos üzenetet hozott, mely minden félelmet eloszlattott s minden félremagyarázást kizárt. A király azt izente, hogy az athéniak már tapasztalták is barátságos jóindulatát. Ami Amfipoliszt illeti, ez a gögös város épen úgy ellensége neki, mint az athéniaknak. Ő majd megalázza e várost, s akkor majd fogadják el tőle barátsága zálogául.

„És így azt a várost, melynek birtokaért az athéniak annyi sikertelen harcot vívtak, most egyszerre kétfelől is önként felajánlották, s úgy látszott, hogy az athéniaknak csak választaniok kell, kinek a kezéből fogadják el. S a polgárságnak, ha nyugodtan ítélt, nem volt mit ingadoznia. Az amfipolisziak irányában nem lehetett semmi ok a gyanakvásra. Nagyon szorult helyzetben voltak, s minthogy más menekvésük nem volt, jobb szerettek volna Athéntól függeni, mint Fülöptől.

„Az athéniak épen akkor az euboeaiak érdekében viseltek szerencsés hadjáratot; hajóhaduk teljes tevékenységben volt; hogy is képzelhették volna tehát amfipolisziak, hogy ajánlatukat visszautasítsák? És mégis úgy történt. Az athéniak ahelyett, hogy két kézzel megragadták volna az alkalmat, elég vakok voltak, hogy holmi kicsinyes érzékenykedés által hagyták magukat vezéreltetni. Örömmel látták, hogy kis megérdemlett büntetés éri a daczos várost; azt hitték, hogy az biztosan az övék lesz minden erőfeszítés és áldozat nélkül is s anélkül, hogy a nemeslelkű és jóakaró Fülöp királylyal ellenségeskedésbe kellene jönniök.

„Ez a téves felfogás sokat ért Fülöpnek. Amfipoliszt hirtelen megtámadta, bevette és akkor már csak az Athén és Olinthosz közti szövetségtől lehetett még tartania. Olinthosz, mely Amfipolisz esetét nyugalmasan nézte végig, nem maradhatott többé semleges. Amfipolisz eleste után azonnal előterjesztette az athéniaknak, hogyan állnak a dolgok a thrák parton, és Fülöp ellen szövetséget sürgetett. De Athénban még mindig nagyon hitték a nemeslelkű királynak, s annyival kevésbé mertek ellene valamit kezdeni, minél inkább függökké lettek jótetszésétől. Habár Amfipolisznak ingyen való visszaadását többé már nem is hihették, de mégis azzal a reménységgel kecsegtették magukat, hogy Pidnáért cserébe megkapják e várost, tehát visszautasították Olinthosz ajánlatát.

„De Fülöp nem szorult arra, hogy valamit cserébe, vagy ajándékba elfogadjon; amire szüksége volt, egyszerűen elvette. Minden fontolgatás nélkül betört az attikai szövetség területére, elfoglalta Pidnát; ezáltal Athénal nyilván szakított, szövetségre lépett az Athéntól visszautasított olinthusziakkal és az első pillanatban felismerte, hogy milyen becses, fontos szövetség az, úgy, hogy érte készségesen nyújtott jelentékeny engedményeket.

„Makedónia és Olinthosz ugyanis régóta perlekedtek Anthemuszért, a thermai öböl mellett fekvő kikötő városért. Fülöp most ezt átengedte az olinthusziaknak, sőt odaigérte nekik Potideát is, mely város elzárta az olinthusziakat a Pallene félszigethez való juthatástól s Attika hatalmának akkor a legjelentékenyebb támaszpontja volt Thrák földön. Athén Potideát megakarta menteni, de a város elesett, mielőtt az attikai hajók odaértek, és az athéniak meglepetve látták, hogy egyszerre, minden háború és hadizénés nélkül kiszorították őket álláspontjaikból, elrabolták tőlük szövetségeseiket.

Athén tehetetlen haragban tombolt, de boszuságának csak puszta hangokban, Fülöp ellen szórt szidalmakban adhatott kifejezést, mert ugyanakkor Athén súlyos veszteséget, erejének egyik tekintélyes részét veszítette el, a tengeri szövetségeseit és így Fülöp ellen fegyverrel fellépni nem tudott.

Ennek az erőbeli megfogyatkozásnak a története ez:

Mikor Athén a spártaiak zsarnoksága alól felszabadult és újra megerősödött, a spártaiak ellen tengeri szövetséget hozott létre a szigetek közt. Ez a szövetség most Athénre a legrosszabb időben megbomlott és legtekintélyesebb tagjai fellázdáltak Athén ellen.

Spárta hatalmának elpusztulása után a szövetségnek már nem is volt többé közös célja és Atiien azt a szövetséget' csakis saját, önző céljaira használta fel, A szövetségeseik egyre elégedetlenebbek lettek, az elégtelenséget a Halikarnasszoszban székelő kariai uralkodó meg szította is.

A legnagyobb elkeseredést a szövetséges városokban az athéniek zsoldos katonái okozták. Athén gyakran nem tudta idejében fizetni katonái zsoldját, ilyenkor azok a szövetséges városokban látogattak el és megsarcolták azokat pénzben, élelemben.

Athén kiválóbb férfiai gyakran felszólaltak ez ellen, de a csapatok vezéreik ez nem tartotta vissza attól, hogy a legelső szorultságban meg ne ismételjék ugyanazt. Sőt voltak, akik saját hasznukból szívesen látták ezeket a zsarolásokat, ilyen volt a különben hős vezér K á r e s z .

A szövetség négy tekintélyes tagja R h ó d o s ' z , K o s z , K i o s z és B i z á n c z egyszerre lázadtak fel és hajóikkal Kiosznál foglaltak állást.

Az így kitört háborúban készségeset! támadta a lázadók szövetségét a kariai király Mausszolosz.

Athén tudta, hogy erejének roppant csorbulását jelenti, ha a fellázadt szövetségeseiket nem tudja megverni és ezért minden erejét megfeszítette, hogy kellő haderőt állítson ki.

Athénnek azonban nem voltak meg a szükséges eszközei. A városban kevés volt a gazdag ember és a hajóhad felszereléséhez szükséges pénzt csak úgy tudták előteremteni, hogy a kisebb birtokosokat is belevonták a hajóhadra adózók sorába és a 12,000 legmódosabb polgárt felosztották 20 társaságba (szimmoriába). A szimnoriákat 300 tagból álló bizottság vezette és ellenőrizte, és kérelhetetlenül behajtott mindent, ami a hajóhad felszerelésére szükséges volt.

A hajóhad nagy áldozatok árán rövidesen készen állott; vezetését Káreszre, Timotheuszra, Ifikráteszre, meg annak fiára Menesztheuszra bízták.

Káresz szenvedélyes harci kedvvel Kiosz ellen vitte hajóhadát és az elzárt kikötőbe be is tört; a támadást vezető Kábriász hajóján esett el, a többi hajó is hősiességgel küzdött, a támadás még sem sikerült.

Ekkor a lázadó szövetségeseik támadtak, de nem az athéni hajóhad ellen, hanem az athéniek kezén levő szigeteket pusztították, majd Számosz

elé vonultak, azt azonban az athéni hajóhad felszabadította és onnan Bizáncz felé vonult.

Mióta a hajóhadak egyesültek, a vezérek közt folytonos surlódás támadt.

Kárezs, aki az athéniéknél népszerű, de népszerűségét ki nem érdemelt vezér volt és népszerűségében bizakodva, a másik két vezérrel szemben erőszakoskodó volt, jóllehet ő volt a fiatalabb vezér, nem akart szavukra hallgatni.

Bizáncz felé útjában az athéni hajóhad rábukkant az ellenséges hajóhadra, mely útját állotta. Kárezs általános támadást indítványozott, de aznap oly viharos volt a tenger, hogy a többi vezér ellenezte a támadást. Kárezs azonban nem akart a támadásról lemondani és előrenyomult hajóival, azt hitte, hogy a többi vezér majd csak követni fogja, a vezérek azonban magára hagyták és Kárezs kénytelen volt veszteséggel visszavonulni.

Kárezs, hogy a felelősséget elhárítsa magáról, alattomban panaszt küldött Athénbe, melyben elmondta, hogy vezértársai csuful cserben hagyták. Vádaskodása hitelre talál és az athéni nép sürgősen visszahívja az ő derék vezéreit és teljeshatalmu egyedüli fővezérré Kárezst teszi meg.

A vád alá helyezett vezérek erélyesen tiltakoztak és védekeztek a vád ellen. Akkor Athénnek népszerű férfia és Kárezsnek embere volt Arisztofon. Ifikrátesz Ansztofonhoz mérte magát a védekezésében és az az ötlet meg is mentette őt. A védekező Ifikrátesz ezzel a kérdéssel fordult Arisztofonhoz: „Hát helyemben Arisztofon elárulta volna-e az athéni hajóhadat?” — A kérdezt nemmel felelt. — „Ha tehát Arisztofon nem árult volna el, feltelezhetitek-e polgártársak, hogy Ifikrátesz elárulhatta?!“

Azután arra célzott, hogy ő nem tud olyan szépen szónokolni, mint az a vádló, de az övé az igazság és így szólt:

— Ez itt jobb színész, de az én szindarabom jobb — és azzal felmutatta a gyűlés előtt sebhelyeit.

A nép egyha gulag pártjára állott és fiával, Menesztheuszszal együtt felmentette.

Ezekben az időkben történt, hogy a thrák tengerparti vizen élő gyarmatosok és bányatelepések Fülöphöz fordultak segítségért, mert a thrákok folyton szorongatták őket.

„A király kívánva sem kívánhatott volna kedvezőbb alkalmat. Már régen rávetette szemét az aranybányákra; látta, hogy tervei kivitelében náluk nélkül el nem lehet, és most elérhette célját; nem is úgy vonult be, mint hódító, hanem mint a hellenek barátja és szövetségese a barbár népek ellen való harcaikban. A thrákokat könnyűszerrel visszaverte, a Nesztuszig elnyúló egész területet Makedoniával egyesítette, és Krenidesz helyén, az Angites szép völgyében, melyben könnyű kijárás van a közelfekvő tengeröbölhöz, egy megerősített várost alapított, mely az egész bányavidék központjává lett. Neki egy csapásra sikerült az, ami sohasem sikerült távoli

városok tengeren érkezett telepítvényeseinek, minthogy ő a száraz felől jól rendezett lovas és gyalog sereggel vonult be és minden szükségletét a közelből fedezhette. A régi átok, mely ez aranyban bővelkedő vidéket megfogta, végre eltűnt, a föld és népe kibontakozott vadságából, utakat csináltak, mocsárokat szárítottak, azáltal maga a kiima is megváltozott és Philippi virágzásnak indult, mint első azon újonnan alapított városok közt, melyekben görög polgárok a makedón birodalom érdekeit szolgálták. Csak most kezdett a bányászat igazán felvirágozni, úgy hogy évenként ezer talentum tiszta jövedelmet hozott.

„A király, ép úgy mint a tharuzsiak és athéniaiak, a bányák jövedelmét hajóhad felállítására és föntartására fordította, melyre szüksége volt, hogy a tenger felől jöhető támadások ellen védekezhessék, uralmát a tengerparton tovább terjeszse és a makedoniai kereskedelemnek oltalmat nyújthasson. És hajóhad alapítására nem volt kedvezőbb vidék Makedonia partjainál. Mert a szép öblökben és tengerszorosokon, meg a fának kimeríthetetlen bőségén kívül megvolt e partoknak egyebek fölött az a nagy előnye, hogy innen a nyáron át uralkodó északi szelek segítségével könnyen és gyorsan el lehetett jutni minden délre eső ponthoz, míg a dél felől ide való közlekedés ép azon mértékben meg volt nehezítve. Az a kedvező alkalom, hogy innen hirtelen és váratlanul lehetett idegen partokra szállni, azért is nagyfontosságú volt, mert a makedónok, mielőtt valódi hajóhadra tehettek szert, csak tengeri kalózkodásra voltak kénytelenek szorulni, mint ahogy előbb a férei zsarnok Sándor cselekedett. De ezzel nagyobb tengeri haderővel bíró államoknak is jelentékeny károkat lehetett okozni.

„Az újonnan szerzett földterület rendezése nagyjából már 355- és 354-ben megtörtént, mialatt Fülöp maga a thrákok, illírek és peonok elleni új harcokkal volt elfoglalva. Mihelyt onnan a tengerhez visszatért, azonnal megtámadta Methonét, melyek az athéniek megnyugtására ez ideig meghagyott szabad városnak az attikai tengeri szövetség tagjának. Az athéniek e várost igen sokra becsülték, de a döntő pillanatban mégis későn érkeztek védelmére. Methona elesett és elpusztított. Most már a kalkidikei városok kivételével az egész tengerpart egy uralkodó birtokában volt. Makedonia rövid idő alatt olyan tengeri hatalommá, oly állammá lett, melyet még Perzsia is nagyhatalomnak ismert el s melytől minden szomszédjának félni kellett, de ő maga egytől sem félt.

„Az egyesített vidékeken nagyon különféle pénz járt, mely a forgalmat zavarta; nem volt központ, honnan a szabályzás kiindulhatott volna.

Fülöp a nagyon elterjedt kisázsiai, roduszi pénzláb szerint verette pénzét.

„Fülöp pénzei már mutatják országa virágzását és a kereskedelmi érdekek gondos ápolását. Fülöp pénzeit sokkal gondosabban verette, mint elődei.' A pénzverést a korona jogává tette s a városok pénzverési jogát saját hatalma körébe vonta be és e tekintetben csak saját gyarmatjára, PhHippire



nézve tett kivételt, melyet azért mint szabad királyi várost akart kitüntetni. Aranypénzt is rendszeresen veretett, melyet eddig birtokának arannyal legbővelkedőbb vidékein is esekély mennyiségben vertek. Arany pénze, értékét tekintve, nem volt más, mint a perzsa dareikosz, mely egész Görögországban már régen elterjedt és az attikai arannak is mintájául szolgált. Ez által a perzsa királylyal szemben, vele egyenlő rangú uralkodónak mutatta magát és pénzeinek biztosan megállapított kettős értéke által Makedoniát bevitte a világforgalomba.

Fülöp hatalma megerősödésének nagy szerencséje volt az, hogy a görög népek közt folyton voltak oly áldatlan küzdelmek, melyek az ő beleavatkozását vonták maguk után.

Ilyen volt a s z e n t h á b o r u - n a k nevezett háborúság.

A szent háború eredete a fokisziaknak és a böotoknak régi surlódásából, gyűlölködéséből eredt.

Fokisz folyton függetlenség után törekedett, a böotok és thesszálók pedig mindig elnyomni törekedtek őket.

Epaminondász halála után a fokisziak érezték, hogy Théba hatalma nem tarthat soká, tehát bátran felemelték fejüket, a thébaiak pedig nem fogadták meg Epaminondász intő szavát, hanem nagyon is rövidesen akartak urak lenni a szomszédaik felett. Az összetűzésre hamar volt ürügy; a thébaiak azzal vádolták a fokisziakat, hogy néhány birtokos felszántott és megművelt olyan földet, amely a delfoi szent földhöz tartozott.

Összehívták tehát a templomkerületek (amfiktionok) tanácsát Fokiszra és roppant nagy pénzbírságot róttak ki, amelyet, ha nem fizet meg, egész Fokiszt átok alá vetik. Fokiszban két párt volt

akkor; egyik, amely szívesen békét kötött volna az ellenségeivel áldozatok árán is, a másik azonban hallani sem akart erről. Az amfiktionok Ítélete ép a harcias párt élén álló egyik családot sújtotta, erre annak a családnak nagyratörő ifja Onomarkosz és barátja Filomelosz megindította a harcot az amfiktionok Ítélete ellen, pártjára hódította a népet és meg-



Fülöp aranypénze.



bízta Filomeloszt és Onomarkoszt, hogy az általános fegyverre kelést szervezzék, fővezérül Filomeloszt választották.

Filomelosz a görög államoknál segítséget is keresett; tudta, hogy a böotoknak abban az időben Spárta, Athén s néhány peloponnészi állam ellensége. Buzdítást, Ígéretet kapott Filomelosz mindenütt, segítséget azonban sehol, csak ép valami pénzsegítséget nyújtottak neki.

„A fokisziak tehát egészen magukra voltak utalva és kívülről semmi más nem szolgált segítségükre, mint ellenségeik késedelmezése, kik minden határozott fellépéstől vonakodtak. Filomelosz látta, hogy itt minden a gyors cselekvéstől függ s úgy hitte, hogy merész fellépés által legkönnyebben ütközetre bírhatja a szövetségestársakat. Saját vagyona hozzáadásával is sietette a hadi készüléket, és midőn kívülről még minden csendes volt, merész fogással megelőzte ellenségeit. Halogatás nélkül Delfoi ellen nyomult s rövid csatában lelte azt a kevés embert, ki védelmére kelt. Akkor pusztult el Thrakidák nemzetsége, melynek tagjait közeli hivatalos viszony csatolta a szenthelyhez és javaik elkoboztalak. A lakosság többi részét a fokisziak csakhamar megnyugtatták, a város fölmentésére oda érkezett lokrisziakat véres csatában visszaverték, Pithia is kénytelen volt a fokisziakhoz állani.

„Filomeloszt a fokisziak felruházták föltétien hatalommal, ki aztán Delfoit tette székhelyül, a főbb utak őrzésére kis várat építtetett és a görög nemzethez nyilatkozó-levelet intézett, melyben mentegetőzik, hogy igazság szerint nem ő a béke megbontója és ünnepélyesen kijelenti, hogy Hellász közös szent helyét sértetlenül hagyja és Delfoi kincseiről számolni fog.

A thebeieket nagyon meglepte a fokiszi nép elszántsága és tettejeje.

„Amfiktoni gyűlést hívtak tehát össze Termopilébe, melyen a fokisziak ellenségei gyűltek össze, mindenek előtt a thesszáliaiak. Ez minden tekintetben törvénytelen gyűlés volt, de azért magát mégis a görög nép képviselőjének nyilvánította és annak jogaival élt és az összes fegyverfogható népet s e n t h á b o r ú r a szólította fel a delfoi isten nevében.

„Fölkészültek tehát a hadra mindazon törzsek, melyek Thébának katonákat tartoznak állítani és Théba még egyszer ismét vezéri pálcája alatt látta az Olimposztól a korinthuszi öbölígelterülő népeket. Görögország két táborra oszlott s az egyik fokiszi, a másik az ellenfélt pártolta. Fokisz iránt sokfelől nyilatkozott rokonszenv, de segítséget keveset kapott; a két nagy hatalom béna volt, csak Akhájából érkezett segítő csapat. Filomelosznak tehát a legnagyobb nehézségekkel kellett megküzdenie s bár szereplése pártoskodásból indult ki s nagyravágás vezérelte, mégis úgy viselte magát, mint született fejedelem és nagy szellemi tehetségekkel felruházott férfiú. Mindent elkövetett, hogy ügye iránt bizalmat ébresztszen és hogy bizonyítsa, hogy a fokiszi nép méltó arra, hogy helyet foglaljon

\* Az idézőjeles bekezdések Curtius VI.

a többi államok közt. Rendet és fegyelmet tartott; de a legnagyobb bajt még sem tudta elhárítani. Ez abban állott, hogy hatalmas zsoldosokra volt alapítva, kiket túlságos pénzáldozatokkal gyorsan szedett össze. Egész hatalma tehát voltaképen pénzen alapult.

„A kísértés igen nagy volt. A fokisziak korlátlan urai voltak Görögország legteltebb kincstárának, tehát hogyan dobhatták volna oda helyzetükben pénzsükségből országukat a legdühösebb ellenségeiknek? Miután a fokisziak már ennyire mentek, nem volt más mit tenniök, minthogy kincstári hivatalt állítottak föl és annak felelősségére hozzányúltak a templom kincseihez, először csak kölesönképen, de később mind merészebben és meggondolatlanabban. Az a sok kincs, mely századok óta pihent a szent hely kerítésén belül, most egyszerre szerteszt széledt onnan a világba; minél bővebben találtak az aranyat, annál hevesebben kutattak tovább és a papi város ellen való rég elfojtott bosszújukat most annak kincsein töltötték ki; nemcsak az arany költözött a pénzverő helyekre, hanem hozzányúltak a szent ereklyékhez is és nem egy hőskorbeli ékszert lehetett látni a zsoldos tisztnek nejeinek nyakán. Mindamellet a háború szerencsését nem voltak képesek meghódítani. Több szerencsés csatározás után túlnyomó erő támadta meg Filomeloszt a Kefiszusz völgyében, ahol a csata a fokisziak leveretésével végződött. Maga Filomelosz több sebet kapott s csak úgy kerülhette ki a fogságot, hogy Tihora mellett egy sziklacsucsról a mélységbe ugrott.

A thébaiak a fokisziak ügyét már bukott ügynek tekintették, de nagyon csalódtak, amikor azt hitték, hogy a fokisziak dacossága már meg van törve. A fokiszi mérsékelt párt most sem tudott erőre kapni. Onomarkusz foglalta el most Filomelosz helyét s testvére, Faillusz, a másodikat; Theotimosz családja mint uralkodó család állt a nép élén és nagyravágyása kielégítésére új hévvel folytatta a véres háborút.

Ekkor oly bonyodalmak keletkeztek, melyek utat nyitottak Makedonia királyának, hogy közvetlenül beleavatkozzék a görög ügyekbe. Az erre kínálkozó alkalom a lehető legkedvezőbb volt. Fülöp tehát megjelent a thesszálok közt mint védelmezőjük a vad, zsoldos csapatok ellen, melyek Apolló templomának elrabolt kincseiből éltek.

Onomarkusz erre teljes erővel előnyomult Beotiából s egész elkeseredettséggel csapott új ellenségére, ki terveit meg akarta zavarni. Két nagy csatában legyőzte a makedón királyt, aki serege romjaival menekülhetett az üldözés elől.

Fülöp király azonban csak azért ment haza, hogy jobban felkészülve térjen vissza a csatátérre. Néhány hónap múlva 20,000 gyaloggal és 3000 lovassal ismét Thesszáliában volt. A legügyesebben fel tudta használni azt a gyűlöletet, melyet az utóbbi hadjárat újólaj ébresztett Fokisz ellen; lelkesítette a csapatokat a gondolat által, hogy szent ügyért harcolnak

és véres, de teljes győzelmet aratott. Az ellenségből több mint 6000 ember maradt a csatatéren, 3000 foglyot, mint templomrablót, a tengerbe hánytak, maga Onomarkusz is elesett és holttestét keresztre feszítették.

A király helyreállította a nyugalmat; Thesszáliában, a zsarnokok elűzése után azonnal megszállotta a rá nézve legfontosabb pontokat, melyekről már rég elhatározta, hogy többé sohasem adja őket vissza.

„Azonban az ellenfél még nem volt megsemmisítve. Taillosz állott a fokisziak élére s rá nézve nagyon kedvező volt az a körülmény, hogy Fülöp győzelme a többi görögöket megijesztette s tétlenségükből felébresztette. Egyszerre csak azt kellett látniok, hogy Thesszáliában megvetette lábát a makedón Fülöp s győzelmes seregével a tulajdonképeni Görögország határánál áll az a király, kit eddig a görög világ messze határán képzelték s gyarmataikon tartottak alkalmatlan szomszédnak. Az athéniaiak azonnal hajóhadat szereltek fel s megszállták Thermopilét.

„Fülöp azonban megértette, hogy mily veszedelmet sejtének a görögök az ő terjeszkedésében, nehogy összefogjanak, egyesüljenek és így megerősödjenek, inkább abbahagyta a szent háború erélyes támogatását, pedig könnyen befejezhette volna. Ő azonban már tért hódított és egyelőre celszerűnek tartotta, hogy a továbbhaladásban megálljon, mert tartott tőle, hogy Athén, Spárta, mind Fokisz segítségére siet és akkor ő elveszítheti azt is, amit addig nyert.

A háborút magukra a küzdő felekre hagyta, akik végre is kimerültek és a háború eltespedt, egyik fél sem nyert semmit, csakis Fülöp, aki a görög földön és görög ügyekben újabb befolyást és hatalmat szerzett.

„Hatalma most már a trákiai aranyhegyektől Thermopiléig terjedt ki. Thesszália, melyre neki oly nagy szüksége volt, lábánál feküdt, gazdag segédforrásaival, melyek még sohasem voltak egy kézben s így nem voltak igazán értékesíthetők; a thesszáliai hadcsapatok, különösen a lovasság, rendelkezésére állottak.

„Mindezt nem mint erőszakos hódító szerezte meg, hanem mint az ország barátja és jóltevője, aki harczolt a zsarnokság és katonauralom ellen, küzdött igaz, még pedig nemzeti ügy, meg a rend és szent hagyomány érdekeiért; s az egészet úgy intézte, hogy azok, akiket így segített, a jövőre nézve se tudjanak el lenni nála nélkül. Kezében tartotta az események szálait, hidat készített Görögország belseje felé, s nyugodtan várt az órára, melyben azon keresztül mehet. Ezalatt a görögök, déli Thesszália legközelebbi szomszédjai, arra nézve, hogy Hellász ellenállási erejét teljesen tönkre tegye, többet tettek, mint amennyit bármily külső ellenség tehetett volna.

Fülöp egyelőre az északi városokra vonatkozó terveit iparkodott megvalósítani.

Igazi béke és zavartalan rend azonban nem volt abban az időben sehol, a terjeszkedő makedón hatalom folytonos sajtásban tartotta az államok

sebeit, de azért a görög művelődésre nem hatott ez állapot nagyon zavarólag, annak a kornak is meg voltak a maga kitűnő tudósai, szónokai művészei, hanem a görög szellem legkiválóbbjai lassankint mind Makedóniába, Fülöp udvarába kerültek, aki bőkezű pártfogójuk volt. A tudósokat, művészeket ugyan leginkább Attika termette, de mikor a thébaiak hatalma uralkodott, akkor a műveltség apostolait Thébába csalogatták, mikor pedig Makedónia váltotta fel a vezető hatalomban, akkor oda kerültek.

Mielőtt folytatnák a történetet, vessünk pár pillantást a görög művelődésnek idejére.

A szerencsétlen peloponneszosi háború befejezése után, mely a görögök teljes vereségével végződött, Görögország, mint politikai hatalom folytonos hanyatlást mutat. És ez természetes is, mert az egyes államok között folyó örökös versengés és torzszalkodás teljesen megrontotta a politikai életet, amihez hozzájárult az is, hogy az egyes államokban a pártérdek, önzés és a kapzsiság döntött a közérdekű ügyekben is. Minden téren hallatlan erkölcstelenség lett úrrá, mely megmetyelvezte az egész társadalmat s így nem csoda, ha a hazafiság és a polgári kötelességérzés helyébe bűnös közönyösség és megvesztegethetőség lépett. Végre a polgárok még a hadiszolgálat alól is kivonták magukat s így a haza védelmére zsoldos hadsereg fölfogadása vált szükségessé. A haza biztonságáról és érdekeinek megóvásáról tehát azontúl bérelt, a görög föld iránt közömbös katonaság gondoskodott, míg az elpuhult utódok már csak hírből ismerték elődeik hősi erényeit. Az ország külső birtokainak elvesztése rendkívül megszorította a nyomorgó, foglalkozás nélküli emberek számát, akik azután a száműzetésből visszatérőkkel egyetemben állandóan veszélyeztették a közbiztonságot és az állam rendjét. Ezeknek a szomorú állapotoknak pedig az lett a következtése, hogy a politikai vezetést csakhamar Makedónia ragadta magához, mely Fülöp alatt a görög föld első hatalmassága lett.

Ám Görögország, bár politikai hatalma úgyszólván végképpen megtört, a művelődés terén továbbra is vezetője maradt az akkori világ népeinek.

A politikai önállóság megszűnése után, a nagyobb görög városok nagyszerű teret nyújtottak a tudományok művelésére. A tudósok s egyéb szellemi nagyságok szinte lázas munkát fejtettek ki. Gyűjtöttek földrajzi és csillagászati anyagot, kiszámították a föld felületének nagyságát; fáradhatlanul kutatták a növény és állatvilág titkait, a bonczoló teremben pedig a tudós az emberi test életműködésének szövevényes titkaiba igyekezett behatolni.

Amit a nagy görög nemzet nyelv, erkölcsök, költészet s a művészet terén teremtett, most mind összehordták, rendszerbe szedték, újra végigtekintettek rajta, miként az öregedő ember, aki hosszú élete emlékeit, tapasztalatait még egyszer végigfutja, hogy mi szépet és jót teremtett átadhassa az utódoknak, mielőtt fáradt szemeit végképp behunyná.

A szellemi élet e nagy munkájában természetesen Athén járt elől. Az volt a központ, amelyből a görög műveltség terménykenyítő sugarai szétáradtak. De ha a műveltség rendkívül magas fokon is állt, még sem volt általános, mert az állam maga sem a tanítók képezéséről, sem az iskolák főtartásáról nem gondoskodott. Igaz, hogy az óriások: Plato és Arisztotelész a nevelést állami föladatnak hirdették, de e bölcs tanításoknak nem volt foganata. Népnevelésnek, nyilvános tanításnak nyomára sehol se akadunk. Így tehát csak a tehetősebb szülők gyermekei sajátították el magán-tanítóktól az Írást és olvasást, a nyelvtant és számolás elemeit, meg kis zenét és művelődésük betetőzéséül néhány részletet Homéroszból és Heziodoszból. A magasabb tudományok terjesztéséről ebben a korban is egyes kiváló bölcsök vezetése alatt álló iskolák gondoskodtak, ahol azonban csak a felnőtteket oktatták. Azért tagadhatatlan, hogy a magániskolák és főképpen a vagyonos osztály körében terjedő kultúra némi jótékony hatást az alsóbb néposztályok értelmességének fejlődésére és erkölcsére mégis gyakorolt.

Ami már most a magasabb szellemi élet egyes megnyilvánulásait illeti, bátran mondhatjuk, hogy a politikai pusztulás e korszaka Görögországban egyúttal a szellemi fejlődés, a fölvilágosodás korszaka volt. Általános volt a haladás után való vágy, amelyet főképpen az V. század szofistái igyekeztek táplálni, úgyszólván, akik vásárra vitték a műveltséget. Városról-városra vándorolva előzetes hirdetés mellett tartották meg előadásait és nyilvános vitatkozásait, de illendő fizetségért, mi egész Görögországban nagy megbotránkozást okozott, mert ott akkoriban közkincsnek tartották a tudományokat. A szofisták vándorutaikon maguk köré gyűjtötték a föl-nőtteket és főképpen gyakorlati dolgokra, olyanokra oktatták őket, melyeknek az élet küzdelmeiben hasznát vehették. Legerősebb fegyverük ismereteik terjesztésénél a vitatkozás volt. Azokat, akik velük nem egy véleményen voltak ékes szavakkal meggyőzni nézeteik helytelenségéről, volt a szofisták főtürekvése. Ebben a szóharcban nagy tökéletességre tettek szert s a gondolatok szép szavakban való kifejezését igyekeztek beleoltani tanítványaikba is. Ezzel divatba hozták az ékesszólást. Mindenki a szónoklás művészetét törekedett elsajátítani, hogy hasznát vehesse mint ügyvéd a törvényszéknél, vagy mint törvényhozó a tanácsülésben, mint vádló, vagy vádlott a nép-bírótság előtt. Az ékesszólás oly nagy becsben állott, hogy a műveltebb osztályok végül szívesebben hallgatták a szép szónoklatot, mint a költészet termékeit. Ennek az időszaknak nagyon sok kiváló szónoka volt, némelyikük azonban üzleti célokra használta e képességét, amennyiben pénzért mások használatára is készített beszédeket.

A leghíresebbek egyike volt közöttük Izokrátesz, aki mint szónok, ékesszólásra tanító és politikai író rendkívül hatást gyakorolt a görög irodalom fejlődésére. Még nálánál is nagyobb volt az isteni szavú Demoszthe-

n e s z Kezdetben ő is beszédírással foglalkozott, később azonban politikai téren értékesítette fölülmúlhatatlan szónoki tehetségét. D e m o s z t h é n e s z mindenkor rendkívüli gondal dolgozta ki beszédeit, s anélkül, hogy bárdolatlan hangon szólt volna, n így tudott a nép szája ize szerint beszélni. Szókimondó bátorsága, hazafias tüze és lelkesedése csak fokozták nagy sikereit. Politikai ellene E s z k i n é s z szintén nagy szónok volt, de beszédeiben nem volt meg az a kifejezésbeli erő, mint Demoszthénésznél. Nagy volt D e m a d e s z is, aki főleg rögtönzött beszédeivel ért el kiváló hatást.

De bár a művelt közönség nagyon kedvelte a szónoki műveket, a drámai előadásoknak is megvolt a maguk közönsége. Ennek a századnak a nagy drámaköltői, így Agathon és Astidamasz is Euripidész nyomán haladtak.

Lényeges változáson ment keresztül a vígjáték, mely a mai vígjáték őseinek tekinthető. Ekkor már eltértek a politikával, gúnyolódással foglalkozó vígjátékoktól, melynek mestere Arisztofánész volt, a legnagyobb görög vígjátékíró. Ekkor már inkább a mindennapi élet szempontjából gúnyolódnak és tréfálkoznak minden felett és maró gúnynyal használták ki a hősmondák furcsa helyzeteit, nem kímélik az istenek szentségét sem. Ennek a vígjátéknak legkiválóbb művelői A n t i f a n e s z és A l e x i s z. Mind a kettő rendkívül termékeny és soha sem fogy ki a kacagató tárgyaktól.

Már a hősmondák földolgozásával foglalkozó költészet és a lyrai költészet termékei nem különös értékűek ebben a korban. Ez utóbbit háttérbe szorította a zene művelése s itt is nagyobb gondot fordítottak a zenés kíséretre, mint magára a dalra. Legjobban szerették a hangszeresek közül a fuvalát és a lantot. Nagy volt a politikai hanyatlás e korszakában a képzőművészetek fejlődése.

Minden ágában rendkívüli



Demoszthénész.

haladást, finomodást találunk. A műépítést nagyban fejlesztette a perzsa háborúk alatt rombadőlt középületek helyreállítása.

Maga Athén ugyan zavaros politikai és különösen zilált pénzügyi viszonyai miatt csak keveset építhetett, annál serényebben folyt azonban a munka a többi görög államban s főképen Kis-Ázsiában. Szébbnél szebb templomok, színházak, síremlékek és a dalosversenyeken győztes énekesek karmestereinek tiszteletére szánt emlékek épültek jón, dór és korinthusi stílusban.

Még nagyobbat teremtett ez a kor a szobrászat terén, ami nagyrészt annak tulajdonítható, hogy ebben az időben már nemcsak az istenek dicsőségére s a templomok meg egyéb középületek díszítésére készültek szoborművek, hanem az államok egyes nagy férfiak emlékét is szobrokkal örökítették meg. E korszak legnagyobb szobrászai Skopasz és Praxitélesz. Az utóbbi híre jobban átszármazott az utókorra, mint Skopaszé, mert ennek művei közül kevesebbet ismerünk.

Skopasz az argivi iskolában tanult s működése első idejében a Peloponnészusban tartózkodott. Később Athénbe ment, de szobrainak híre Kis-Ázsiába is eljutott, úgy, hogy alig győzte a messze földről érkező megrendeléseket. Tőle származik a Pozeidont, Thetiszt és Akilleuszt ábrázoló szoborcsoportzat s valószínűleg a Niobe-csoport is. A Vatikánban őrzött Apollon Kitharoidos (l. 18. old.) eredetijét is ő készítette. A szobor a görög lantosok szokásos ruhájában ábrázolja Apollont.

A legnagyobb kétségkívül az athéni Praxitélesz volt. Műveit szerte-hordták egész Görögország és Kis-Ázsia területén s gyönyörű szobrai közül egy is elegendő lett volna, hogy mesterének halhatatlanságot biztosítson. Praxitélesz legkivált a fiatalkor virágában levő emberi testet szerette megörökíteni.

Művei közül az olympiai Hera-templom számára készült Hermesz-szobor (l. műmelléklet) és a knidoszi Afrodite remek szobra a legkiválóbbak.

E két mester mellett még a szikioni Lisszipposz emelkedik ki a kor számos szobrásza közül. Ezeröttszáznál több szobrot készített, Nagy Sándor több szobrát is ő mintázta. Legértékesebb maradványa művészi hagyatékának a Heraklesz-szobra és az Apoxiomenosza (l. 313. old). Ez görög ifjút ábrázol, ki a birkózás után a kaparó-kést használja.

Óriási volt a haladás a festészet terén, mely kezdetleges állapotából rohamosan közeledett a tökéletesség felé. A színes képek iránt való vágy még a perzsa háborúk idején a domborművek és márványszobrok befestésére szorítkozott. Dívatos volt akkoriban az agyagra való festés és a vázák és egyéb hasonló műtárgyak befestése. Önálló művészetté a festészet csak a perzsa háborúk után fejlődött, igazán nagyot azonban csak a politikai romlás korában teremtett. Iskolák keletkeztek, melyek a festészetet a távlat, a fény és árnyékelosztás helyes alkalmazásával, valamint termé-



szethü színezéssel mesteri tökéletességre fejlesztették. Leghíresebbek voltak ez iskolák közül az attikai, a thébai és a szikioni.

A nagy festők sorát a thébai Arisztidesz nyitotta meg. Trója pusztulását ábrázoló nagy képe minden részletében remekmű. Kiváló festő volt a korinthusi Eufnoris, valamint unokája az athéni Nikiasz. Ez utóbbi a nagyméretű képekre helyezte a fősúlyt, mert mint mondá, a festő kicsiny keretben nem fejtheti ki teljes pompájában művészetét.

Különös szeretettel örökítette meg hősi asszonyokat, de a szívhez szóló jelenetek iránt is volt érzéke. Két műve, a százszemii Argusztól őrzött Io, kit Hermész megszabadít és Andromeda, a mint Perzeusz a tengeri szörnytől megmenti, később egész seregét a nagy képiróknak készítette lemásolásokra.

Még e kor nagy festői között is messze kimagaslik a jóni Apellesz, akivel e kor festőművészeié tetőfokát érte el.

Apellesz a szikioni iskola tagja volt s Fülöp udvari festője.

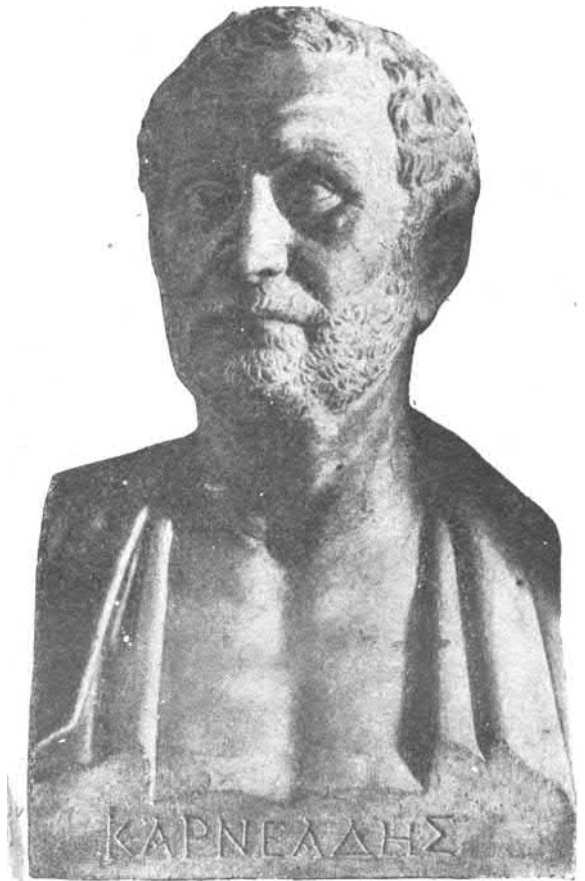
Rendkívüli szorgalommal dolgozott, de művei azért nem viselték a fáradságos, nehezen készülő munka bélyegét. Ellenkezőleg, oly könnyedén készül

, Kameadosz görög bölcs. Élt száz évvel Plátó után.

teknek, oly természetesnek látszották, mint akár a világhírű későbbi festők remekei.

Leginkább arc képeket festett, Fülöpöt, Nagy Sándort és udvari embereiket többször is megörökítette ecsetje. Foglalkozott a hősök idejének mondatárgyaival is és ebben számos remek kép került ki keze alól. A tengerből kiemelkedő Afrodite-je az érzéki formaszépség minden báját mutatta s hatása megbűvölő volt. Művészetének a rajz tökéletessége és a bámulatos hatás voltak legkiválóbb előnyei.

A képzőművészet e három ága mellett még az ércbemetszés és a kőbevésés is magas művészi fokra emelkedett.



A művészetekkel együtt rohamosan fejlődött a tudományosság, sőt talán még azoknál is nagyobb haladást mutat. A műveit osztályok leginkább a bölcslő, a gondolkodó tudomány iránt érdeklődtek. Mióta Szokrátesz a világ eredetének hiábavaló kutatásáról az emberre magára és annak erkölcsi életföladataira terelte a bölcslők gondolkozását, tanítványai, a szomatikusok több iskolát alapítottak, amelyek ép úgy, mint az atyamester az erkölcsök továbbfejlesztésén munkálkodtak.

Legnevezetesebb valamennyi között az a csoport volt, melyet Cinikosz-iskolának neveztek és melyet az athéni Antiszthenész alapított.

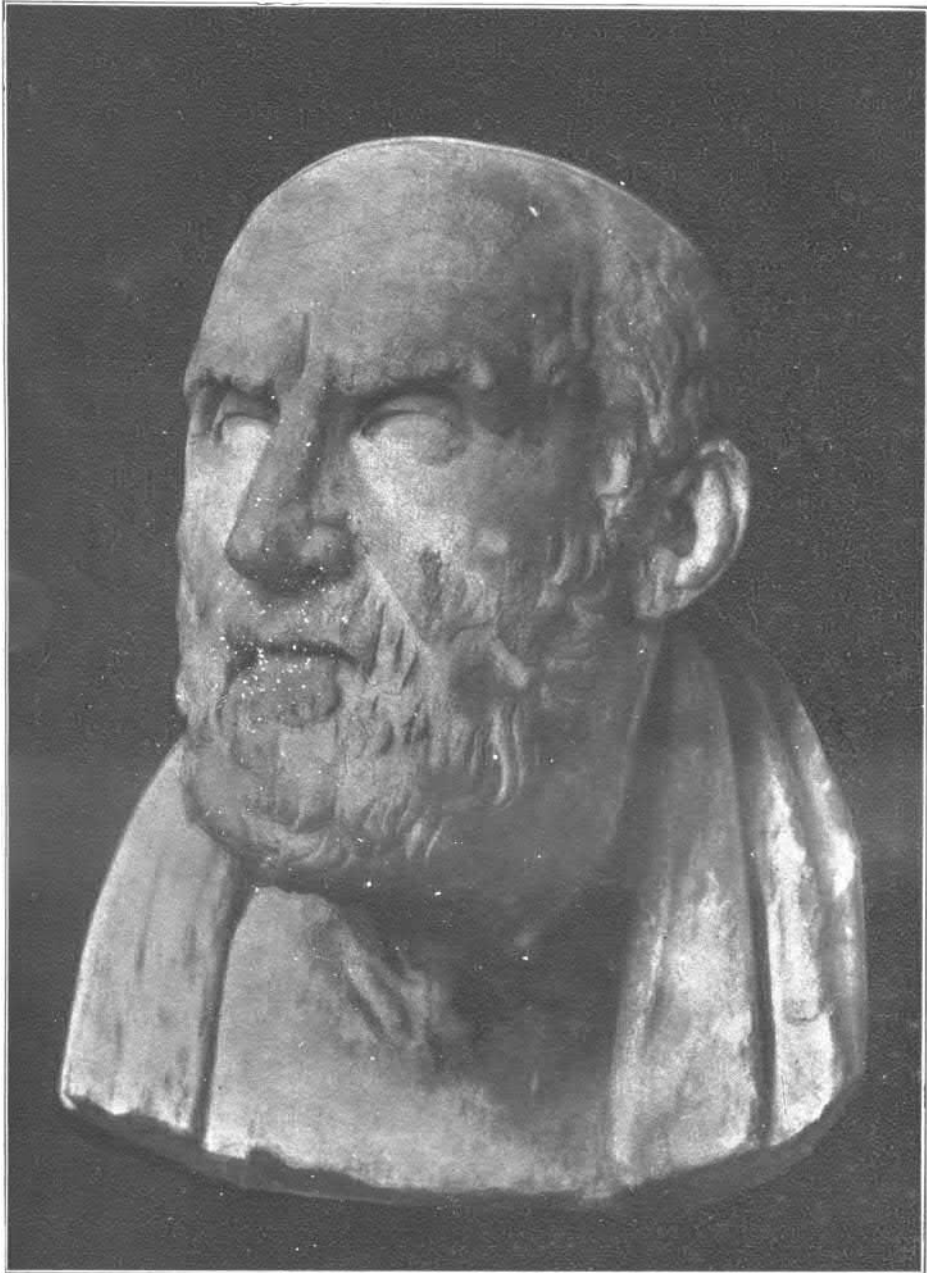
Antiszthenész azt hirdette, hogy az embernek boldogságot csak az erényesség biztosíthat és hogy az ember ne törekedjék az élet javából többre, mint amennyire okvetlen szüksége van. Tanítványai a cinikusok azonban a természetességhez való beteges ragaszkodásukban annyira mentek, hogy viselkedésük fölláztatotta az emberek szeméremzését. Rongyos ruhában, mezítláb vándoroltak egyik helyről a másikra, üres hordókból aludtak, a pusztá tenyerükből ittak s durva szavakkal ostorozták a polgárság erkölcsi életét s nyíltan hirdették a szabad szerelem jogosságát, amellet léptenyomon gúnyolták a régi vallást. Leghíresebb tagja ennek a tannak a szinopi Diogenész volt.

Ezzel ellentétben a kirénéi iskola azt hirdette, hogy csak az élvezetek vezetnek a boldogságra, de amellet kívánatosnak tartotta az erényeséget s legfőbb élvezetnek a széppel és igazzal való foglalkozást tartotta.

Valamennyi bölcslője között e kornak Plato haladt legbiztosabban és leghívebben azon a nyomon, melyet Szokrátesz kijelölt. Miként a mester, úgy Plató is az erényt tartotta a boldogság legbiztosabb alapjának, az erény főfeltételének a tudást s a tudás forrásának az értelmet mondta. Csakhogy Plato a boldogságot nem a földi, hanem a tulvilági életben kereste s az erényességet az örök életre való előkészületnek tekintette.

Plato ugyanis a maga éleifölfogásában a lélek halhatatlanságából indult ki. Ő szerinte két világ van: az, amelyet érzékeinkkel föl tudunk fogni és egy másik, amelyet érzékeink nem értenek meg. Ez az utóbbi örök, változhatatlan lényekből áll s a teremtő istenség ezek mintájára alkotta meg az érzékeinkkel fölfogható világot az anyagból. A maga életofölfogását Platon párbeszédnek alakjában tanította, melyekben tökéletes mester volt. Platon iskoláját az Akadémosz nevű szentelt testgyakorló térről, ahol előadásait tartotta, Akadémiának nevezték, tanítványait pedig Akadémikoszoknak.

Plato legkiválóbb tanítványa Arisztotelész volt, aki azonban maga is iskolát alapított. Nagy tekintélyét Arisztotelész főképen sokoldalú kitűnő tudásának köszönhette. Sztageirában született, a thrákiai parton, de már fiatal korában Athénbe került, ahol Plato tanítványa lett. Mestere rendkívül szerette és az iskola szellemének nevezte el. Később a makedón Fülöp fia Sándornak lett a nevelője; mikor azután Sándor trónra lépett,



Diogenész

Arisztotelész visszatért Athénbe és a Lakeion nevű testgyakorló téren megnyitotta az iskolát. (Ezt a peripatetikus iskolának nevezik.) Itt sétálgatott és társalgás közben fejtette ki fölfogását az életről és a világról. Szerinte az erény a helyes cselekvésben nyilvánul meg, a boldogság pedig a belső megelégedésben. A legnagyobb boldogságot azonban a tudományok művelése nyújtja, mert ez a legalkalmasabb arra, hogy az embert az isten megismeréséig emelje.

Arisztotelész néhány munkája fenmaradt, melyek között nagyon becses történeti adatokat szolgáltat az, amit Athén alkotmányáról írt.

A kor bölcseleinek tanítása, Szokrátesz, Plátó, Arisztotelész bölcselété egyesítő képviselője volt a száz évvel később élt Karneándosz, aki fennen hirdette e kor bölcseleinek nagyságát.

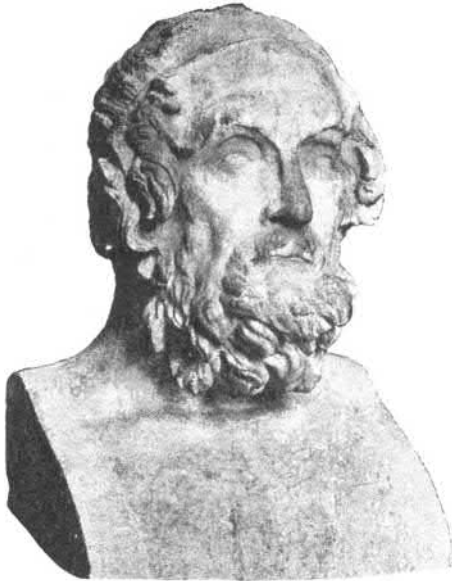
Történelmet abban a korban Xenofon írt, ugyanaz a férfi, aki a tízezer görögöt Perziából hazavezette görög földre. Xenofon ugyan nagyon részrehajlóan írta meg a kora történetét, mert nagy tisztelője volt a spártaiaknak, különösen Agezilaósnak és így a Spártát megtörő ellenfélről, Thébáról nem igen beszél. Csak akkor emlékezik meg Epaminondásról, mikor annak katonai, hadvezéri kitűnőségéről kell szólnia a mantineai csatánál, mert Epaminondász katonai taktikáját ő is megcsodálta és becsülni tudta, mert Xenofon késő korában is mindig katonának érezte magát; katonás volt egész egyénisége, aki minden bajt, minden csapást a katona edzett szívével fogadott, mintha mindig harc közepét a csatatéren állana.

A mantineai Csatában ott küzdött Epaminondász ellen egyik fia is. Xenofon épen birtokán dozatot mutatott be az istenek



Görög vezér mellképe.

Ez a görög művészet régi műemlékei közül való, amikor a kidolgozás még durvább volt, de a művészi kifejezés már meglepő volt. A fej valódi arckép. Ilyen művészet volt az alapja annak, amelyen Praxitélesz és Szkopász nagygyá lett



**H o m é r o s z**  
A trójai háború hősköltemény szerzőjének képzeletből alkotott képe, melyet a kor egyik kiváló szobrásza faragott.

meg, addig a történelemírás legelső mesteréről, Hérodotoszról, akinek elbeszéléseit többször idéztük, a tudomány beigazolta, hogy igenis kereste az igazságot, és adatai között nagyon sok a becses és megbízható.

Művelői voltak abban a korban a tudományok minden ágának, a földrajznak,

A fenti Homerosz-szoborról mondja Barckhart, a híres műtörténész: Megvallom, hogy semmi sem támaszt bennem nagyobb fogalmakat a görög szoborművészet hatalmasságáról, mint ez a Homerosz-szobor, a melyben eltalálták, valóban élénk varázsolták a költőt, akiről csak annyit tudtak, hogy vak lantos és költő volt. A művészet a homlokára és arczára az isteni, szellemi munkát írta fel, a sejtelmes küzködést és a teljes nyugalmat, mely csak a vak ember arczán honol. Minden véső-rovás szellemet és csodás életet rögzített reá. Hasonló képzelet utáni alkotás Ezopusz szobra, melyet később mutatunk be.

nek, amikor hírnök érkezett és elmondta, hogy Xenofon fia az ütközetben elesett.

Xenofon pár pillanatra félbe szakította az áldozás szertartását, levette fejről a koszorút, erőt vett fájdalmán és rövid sóhajjal felelte: Tudtam, hogy halandót nemzettem! Azután ismét feltette a koszorút és zavartalanul befejezte az áldozó szertartást, mintha a veszteség hírért nem is hallotta volna.

A kor történetírói közé tartozik K t e z i á s z is, aki mint udvari orvos élt Perzsiában és megírta AsszírIA és Perzsia történeimét, de olyan mesésen, annyi valótlansággal és minden lépten-nyomon ellenkezően Heródotoszszal, akit azzal vádol, hogy csupa tévedéssel írta meg munkáját és ő kiigazítja, de a történelem tudománya azóta bizonyította, hogy amíg Kteziasz adatai nem állnak



a számtannak, az orvosi tudománynak, a természetrajznak. Mindennek volt művelője, a könnyű daltól, a művészetek minden ágán át a tudományok legnehezebb világáig minden érdekelte a művelt görög tudós-világot: a növények és állatok élete, a föld alakulásai, az ember belseje, szervezete; a bonczoló kést már akkor is kitűnően tudták kezelni és kutatták az ember életének, egészségének titkait.

Ilyen volt a görög műveltség, amikor a makedón hatalom minden erejét arra fordította, hogy azt a népet, amelyben az emberi nagyság, az emberi képesség ilyen nagy képviselői, művészei és tudósai élnek, — főhatósága alá hajtja, mert azt remélte, ha ezt a népet hatalmas erős kézzel egyetlen akarat szolgálatába hajthatja, akkor azzal meghódíthatja a világot.

Ugyanezt vallotta a kor egyik kitűnő bölcselője Arisztotelész, aki ép ezért készségesen lett Eülöp fiának, a később oly hatalmas királylyá lett Nagy Sándornak a nevelője.

„Arisztotelész világosabban belátta, — mondja róla Curtiusz — mint Pláto, hogy a hellén köztársaságok többé nem életre valók; szigorúan megbírálta gyengéiket és hiányaikat, jelesen a demokrácia kinövéseit, melyek oly államban, mint Athén, a bölcserekre és gondolkodókra nézve lehetetlenné tették, hogy a nyilvános ügyekben tevékeny részt vegyenek. Azonban ő népe történetével szemben nem foglalt el közönyös, vagy ellenséges állást, s nem mondott le róla azért, hogy a görög nem volt többé az a nép, mely a Földközi tenger országainak történetére határozó befolyást gyakorolt. A görögség előtte továbbra is választott népnek maradt, a jövő népének, mely csak most fogja azt



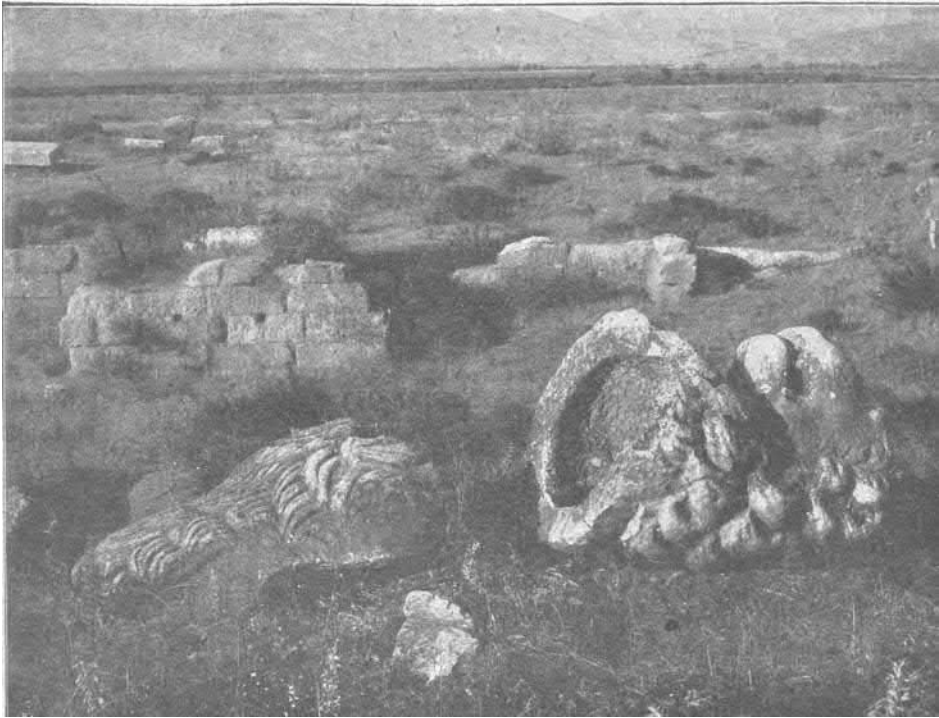
Praxitelész Heraklesze  
A farmezei Heraklesznek is nevezik  
(jelenleg Nápolyban.)

elérni, hogy teljes mértékben érvényre emelje azokat a tehetségeit, melyek a föld összes népeinek elébe helyezik. Mert az északi népek, szerinte vitézek ugyan, de nincs meg bennük a tudománysozomj és a művészet iránti érzék, s ezért bár függetlenségük megőrzésére képesek, de államalkotásra nincs hivatásuk, s arra nem valók, hogy más nemzeteken uralkodjanak. Az ázsiaiaknak van tehetségük a tudományra és művészetre, de nincs meg bennük a vitézség; ezért nem termettek arra, hogy függetlenségüket fentartsák és szolgaságba süllyednek. Egyedül a görög fajban van meg a vitézség, s egyszersmind a művészet és tudomány iránti érzék; azért e faj szabadságra termett; a legjobb polgári intézményeket fejlesztette ki és arra hivatott, hogy: egy államban egyesülve, minden népen uralkodjék.

Amit Fülöp messzetekintő szelleme elérhetőnek látott, azt azután elérte a fia, akinek nyomán a görög műveltségben még nemesülten vissza-áradt az a művelődés, az a tudás, amelynek bölcsője keleten ringott, ahonnan nyugatra vándorolt.



Görög képes váza.



A keronci csatatéren a tebiaiak által felállított oroszlán romjai.

## A GÖRÖGÖK FÜGGETLENSÉGÉNEK UTOLSÓ KÜZDELMEI

Két ellenfél állott egymással szemközt. Az egyik, amely mindent fönnhatósága alá akart terelni és hatalmát megsokszorozni. A másik a függetlenségét és szabadságát megőrizni akaró görög nép, amely évszázados függetlenségének, alkotmányának, szabadságának védelmében ellentáll a hódító hatalomnak, a makedónok királyának, Fülöpnek.

Mint a világot hódító Dáriusz és Xerxesz ellenében a görög szabadság védelmezői közt első helyen állott Athén, úgy most is a harcias istennő városa volt az ellentállás vezetője.

Athén és Fülöp volt a két küzdő ellenfél vezére; csak hogy amíg Fülöp egyetlen személy volt és az ő vasakarata vezette a hódító törekvést, addig a görög ellentállás sok részből állott és magában Athénben is többféle párt volt, amely más-másféleképen gondolkozott és többfelé húzott.

A városban különböző pártok voltak, amelyek a veszedelemmel szemben



más-más véleménynyel voltak és így egymás közt is ellentétek, küzdelmek roncsolták az amúgy is gyenge nemzeti ellentálló erőt.

A pártok ugyan a pillanatok hatása alatt gyakran ingadoztak, de azért nagyjában mégis megmaradtak és csak a legnagyobb veszedelem perczében fogtak össze és akkor sem a pártok vezetői, hanem annak zöme.

A különböző pártok között igen derék, de nemzeti eszmékért nem lelkesülő párt volt az E u b u l o s z pártja; melynek tagjai vezetőjükhöz jellemben is hasonlítottak. Eubulosz becsületes, jellemes, igazságos férfi volt, aki abban a meggyőződésben élt, hogy nem szabad azzal törődni, vájjon Athén tekintélye megsynli-e vagy sem, méltó-e Athén híréhez vagy nem, de mindenáron békét kell tartani a makedón királylyal, nehogy az ellenkezősek háborúba keverjék Athént és annak gazdasági jólétét teljesen tönkre tegyék.

Eubuloszban sok volt az aggodalom, a túlságos óvatosság és az a rövidlátás, mely azt hitte, ha békeszerződéseket kötnek Fülöppel, akkor Athént nem fenyegeti semmi veszedelem és Fülöp bántatlan hagyja majd Athént. Abban igaza volt, hogy az állami jólétet nem szabad meggondolatlanul kockáztatni, de abban a hitében tévedett, hogy Fülöp a szerényen meghúzódo Athént majd békén magára hagyja.

Ennek a felfogásnak a tévedése nemsokára ki is derült; a legközelebbi béke, melyet ez a párt siettetett, szintén csak Fülöp érdekeit szolgálta, pedig Eubulosz pártja azt hitte, abból Athénnek lesz haszna. Mikor ebből a csalódásból felocsúdtak, Eubulosz pártja meg is szűnt és a küzdelem teljesen három másik párt között folyt.

A három pártot vezérükről Izokrátész-, Eszkinész- és Demoszthénész-pártnak nevezhetjük.

Becsületes volt őszinteségében és jóhiszeműségében I z o k r á t e s z , akinek elvei és meggyőződése toborozta maga köré pártját. Izokrátész meggyőződésből vallotta, hogy minden bajnak kutforrása, oka az elfajult, a torzra"fejlődött népuralom és vissza kellene térnie ahhoz az alkotmányhoz, mely Szolon vagy Kleiszthenész korában boldogította a népet. Ebben a hitében azt remélte, hogyha Athénben Fülöpnek hatalma lesz, az el fogja érni azt, hogy valamennyi görög államot egyesüljön, majd létre hozza az egységes Görögországot, amely Fülöp alatt elindul és vissza adja a Perzsa-birodalomnak azt, amivel a görög népek annak régóta tartoznak, hogy oly súlyos csapást mérjenek reá, melytől teljesen összeomlik. Izokrátész pártja még mindig sérelmesnek tartotta az Antalkidász békéjét, amelyben a perzsa király mint békepontokat diktáló nagyhatalom szerepel — pedig az a hatalom és felsőbbtség, melyet az a béke mutat, az csak papiroson látszott, valóban semmi ereje nem volt és a békeszöveg is csak arra volt jó, hogy egyik állam különös elsőbbségeket követelhessen magának.

A második párt Athén hitvány gondolkozású embereiből állott, akiben

beigazolódtott Fülöpnek az a mondása, hogy nincs olyan magasra és olyan erősen épített városfal, melyen az aranyzsákokkal megrakott szamarát ne kapaszkodhatnék.

Ennek a pártnak Eszkínész volt a vezére, akinek minden eszköz és alkalom jó volt arra, hogy azzal Fülöp király előtt kedvessé tegye a saját személyét és Fülöp érdekeit szolgálhassa.

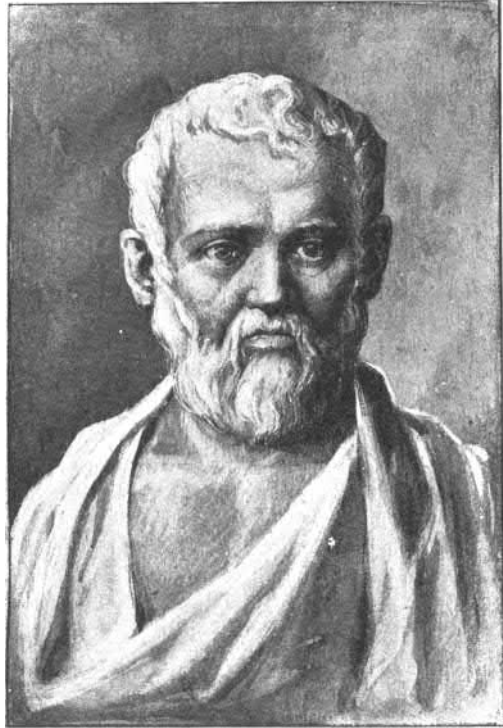
Büszkén verte ugyan a mellét, hogy ő Athén javát tekinti, de azért a felfogásért, melyet hirdetett és amely Fülöp érdekeit szolgálta, jutalmat nem a polgárok szívében, hanem a hatalomban dúslálkodó Fülöp kegyeiben talált.

Eszkínész azt a látszatot hajhászta, mintha egész Athénben csak ő volna az, ki helyesen tudja megítélni azt a viszonyt, melyben Athénnek és Fülöpnek állania kell és egyedül ő tudja, mi a helyes politika, melyet Athénnek saját érdekében követnie kell. Természetesen sokan voltak, akik azokból az állapotokból és ha Fülöp malmára hajtják a vizet hasznot húztak, így tehát igen erős, szívós volt a párt és sok hívót szerzett, amelyik nem is látott bele a dologba, nem tudta, hogy a vezető emberek saját hasznukat szolgálják, hanem azt hitték róluk, helyesen ítélik meg a viszonyokat így, hittek okoskodásaiknak és követték őket.

Ezeket a tagokat azonban hamar el is lehetett a párttól hódítani, mint azt a harmadik párt hatalmas vezére gyakran meg is tette. Az a vezér Demoszthénész volt.

Demoszthénész volt Fülöppel szemben a görög függetlenségnek és szabadság szeretetnek megtestesülése. Demoszthénész szónoki erejével harcolt Fülöp ellen és ez a fegyver oly súlyosan suhintott a hatalmas király felé, hogy az jobban megérezte, mintha egész seregét verték volna meg.

Demoszthénész felismerte Fülöp szándékait, tudta, hogy a görög népek



Izokrátész.



függetlenségének királyi sírásóját kell benne látnia, tehát szembeszállót vele. Lelkébe az a meggyőződés élesztette a harczoló erőt, hogy az athéni demokrácia elég erős Fülöppel felvenni a harczot, csak helyes utón kell azt vezetnie, csak fel kell világosítania, ön bizalmat kell bele öntenie. Szentül hitte, ha a nemzeti önérzetet az athéniakban lobogó lángra tudja élesztetni, akkor minden ellenségen diadalmaskodni fognak; példájuk lelkesítő lesz minden görög népre és összefognak ismét, hogy az északról közelgő, szorongató veszedelmes hatalmat visszavessék zord hegyei közé. Volt a pártok között még egy alakulás is, amely azonban nem volt határozott párt, hanem szívesen követte egyik érdekes egyéniségű hadvezért és gyakran igazodott az ő véleménye után.

Az a hadvezér Fokion volt; negyvenöttször töltötte be a hadvezéri tisztelet, volt közben más államférfi tisztsége is.

Kitűnő szónok volt, aki igen tárgyilagosan, higgadtan, de világosan és gyakran maró gúnnyal beszélt.

Fokion becsületes, őszinte jellemű férfi volt, akit semmiféle érdek nem tudott meggyőződésétől eltántorítani, de akiben nem élt semmi reménység az iránt, hogy Athén még egyszerre felemelkedhetnék és nagy lehetne.

Fokionnak, az igen kedves, embereket szerető férfinak olyan visszataszító arca volt, hogy aki nem ismerte, nem igen mert vele négyszemközt beszélgetni. Egyszer egyik athéni megszólta zord arca miatt és a tréfás megjegyzésen az athéniak nevettek, amire Fokion így szólt:

„Az én sötét, zord arcom nem okozott nektek fájdalmat, de ezeknek a nevetése már sok könnyüt fakasztott az athéniak szeméből.“

Találó mondásokban, gúnyos vágásokban Fokion igen gazdag volt és szónoklataiban azzal külön hatást ért el.

Demoszthészesről mondják, hogy más szónokra nem is hederített, de

mikor Fokion lépett a szószékre, oda szólt a szomszédjának, hogy megjelent az ő beszédeknek a bárdja.

Demoszthénész egyik alkalommal azt mondta Fókionnak, hogy őt az athéniak valami alkalommal még meg fogják ölni.

— Igen — felelte Fokion — a mikor megőrülnek, de téged pedig akkor, ha majd eszükre térnek.

A sok érdekes adoma és mondás közt érdekesek ezek:

Az egyik athéni szikofanta, aki mindig nagy hangon követelte a háborút, mihelyt arról beszélni lehetett, az egyik sorozásnál felkötött lábbal és mankóval jelent meg. Mikor ezt Fokion meglátta, oda kiáltott a lajstrom-jegyzőnek:

— Írd fel azt a béna gazembert, Arisztogaitont is!

Ugyanez az Arisztogaiton később börtönbe került és kérte Fókiont, hogy jöjjön el börtönébe valami közölni valója van.

Fókiont barátai vissza akarták tartani, hogy ne menjen, de ő nem tágított, azt válaszolta:

— Ugyan, hát hol lehetne máshol Arisztogaiton-féle emberekkel szóba állani.

Más alkalom valami hitvány ember kérte a szószólását, védelmét a tárgyaláson. Fókiosz megtette és amiatt szóltak neki barátai. Fokion azonban röviden felelt:

— A jóra valóknak nincs szükségük védőre.

Fokion soha sem ártott egyetlen polgártársának sem, soha sem ellenségeskedett és nem is tartott senkit ellenségének, csak azokkal szemben, akik közügyekben, közérdekekben és közjóban állottak útját törekvéseinek, azokkal szemben nyakas, elkeseredett és kíméletlen volt.

Így került azután többször szembe Demoszthénészszel. Mind a két fél meggyőződésből cselekedett, igaz hittel vallotta elveit, hirdette nézetét



Fokion

és akarta győzelemre vinni azt, amit a közérdekre hasznosnak, üdvösnek tartott. Demoszthénesz csak is Fókiot tartotta szónoklatban ellenfelének, a többieket számba sem vette, rájuk sem hederített.

Demoszthénesz körülbelül K. e. 380-ban született, atyja vagyonos polgár volt, akinek házában Demoszthénesz és húga boldog gyermeknapokat éltek. A boldogságot azonban hamar megzavarta az atya halála.

A gondos, családjáért aggódó apa még életében intézkedett mindenről halála esetére, maga jelölte ki gyermekei gyámjait, akikre gyermekei nevelését és egész vagyonát bízta, mert vagyonos, gazdag athéni polgár volt.

Az atya teljes bizalommal tette le a gyámok kezébe háza egész vagyonát, családja jövőjét, de a gyámok egytől egyig gaz, hitvány férfiak voltak, akik elpocsékolták a vagyon nagy részét, az üzletet elhanyagolták.

A család jó barátai hiába voltak az aggódó özvegy panaszai szószólói, a gyámokat nem lehetett megszorítani, mert a végrendelkezés teljes hatalommal ruházta fel őket és addig, amíg megbízásuk tartott, nem lehetett őket számadásra vonni.

A fiatal Demoszthénesz már korán, gyermekeiben megismerte az emberek gonoszságát, és lelkét eltöltötte a keserűség, mely nagyra növelte a boszúérzését, hogy a gálád, hűtlen gyámokon megtorolja, amit ellene elkövettek.

„Demoszthénesz lelkét csak egyetlen gondolat töltötte el, hogy boszút állhasson azért, amit a kapzsiság, leketlenség a család ellen elkövetett. Ez az érzés és gondolat megrontotta ifjúságát. Otthon ült anyja mellett és kerülte a játszó gyermekereget. A fiúk gúnyolták, gyávanak mondták, amiért ő nem tudott velük vigadni; pedig az ő halvány képe, gyenge testalkata korán kifejlődött férfias akaratot rejtett magában

Egyszer fiú korában bevetődött a törvényszék helyiségébe, ahol főben járó ügyet tárgyaltak; a jelenlevő közönség boszúsan, ellenszenvesen tekintett a vádlottra, a vád erős, kíméletlen, kegyetlen volt. A vádlott helyzete igen reménytelennek látszott. A vádlott azonban beszélni kezdett, védekezett és ragyogó szónoklatot tartott, melylyel lépésenkint hódította meg a hallgatóságot, megnyerte az esküdteket, akik felmentő ítéletet hoztak.

Az ünneplés, a diadal, amelyet a vádlott szavaival elért, nagy hatással volt Demoszthénesz fiatal lelkére és megfogamzott benne az elhatározás, hogy szónokká képezi magát.

Azontúl szorgalmasan tanult, a legkitűnőbb férfiak szellemi munkáival foglalkozott, képezte tudását, beszédjét, előadását, hogy szónok lehessen-

Demoszthénesz tanítói azonban nem sok reményt fűztek az ő sikereihez, mert ép olyan fogyatékosai voltak, melyek a szónoklást kizárják. Selypes kiejtése volt, hangja, tüdeje pedig gyenge. Huszonöt éves korában

tartotta első szónoklatát, de az oly rosszul sikerült, hogy a hallgatóság kigunyolta.

Demoszthész azonban nem engedett. Elhatározta, hogy fogyatékosait pótolja, megjavítja. Hogy tüdejét tágítsa, súlyos terheket vett a vállára és így mászta meg rendszeresen a hegyeket; fokozatosan mindig nagyobb utakat tett meg egy folyóban és egyre sebesebb menésben; azután kavicsot tett a nyelve alá és azzal szoktatta nyelvét a rendes mozgáshoz, hogy a rossz kiejtéstől leszokjék; végül hogy hangját erősítse, elment a tengerpartra és ott órákon át szavalt, különösen, amikor háborgott és zúgott a tenger, mert arra törekedett, hogy annyira fejlessze a hangját, hogy a vihar zúgását túlkiálthassa.

Ernyedetlen szorgalmával sikerült elérnie azt, hogy minden akadályt legyőzzön és Athén legkitűnőbb szónoka legyen. Demoszthész nemcsak előadás szépségévé, hanem annak élénkségével, tartalmasságával, szellemével egyaránt tudott hatni a szivekre, a józan gondolkozásra.

Már gyámjai ellen is, bár roppant nehézségekkel kellett megküzdenie, de sikeresen vitte pőrét, meg is nyerte őket, bár anyagi hasznot nem igen hoztak neki, mert az Ítéletek végrehajtása elé a gyámok összeköttetései révén mindent meghíúsító akadályokat tudtak gördíteni.

Demoszthész nem is az anyagi haszonért, hanem az igazságért és elégtételért vitte ezeket a porokét; amit a gálád gyámok elraboltak tőle, azt ő megszerezte tudásával. Beszédekert irt vádoltak számára.

A vádoltaknak mindig személyesen kellett védekezniük és aki persze a beszélés mesterséghez nem értett, az megtanulta a számára készített beszédek; csak miután a vádolt maga beszélt, szabad volt még a szinegorosztát, az ügyvédet is megszólaltatnia. Demoszthész ezt a tisztelet is sokszor töltötte be. Úgy a beszédírás, mind a szinegorosz-tisztviség tekintélyes jövedelmet hozott neki.

Politikai szónoki pályáján minden erejével Fülöp makedónjai király ellen küzdött, mert benne látta a görög népek legveszedelmesebb ellenségét, aki nem egyszerre, egyetlen csatával akarja az ellenséget leverni, a népeket meghódítani, hanem ügyesen elburkolt, titkolt tervekkel tesz mindent, aminek célja Makedonia hatalmának gyarapítása és a görögöknek hatalma alá hajtása.

A beszédekből, melyeket Demoszthész Fülöp és annak tervei ellen tartott, amelyeket a híres „Filippikák“-nak neveznek, mutóul az alábbi közöljük. Ez Demoszthésznek Fülöp ellen szóló második beszédjéből való.

Midőn beszédek tartatnak arról, óh athéni férfiak, amiket Fülöp tesz, mindig azt látom, hogy a mellettünk szóló beszédek igazságosoknak és emberiségeseeknek mutatkoznak s hogy mindnyájan, kik Fülöpöt vádolják, mindig a kellőket látszanak mondani;

\* Telfy fordításából.

csak azt nem látom, hogy valamely szükséges dolog, vagy olyasmi történik, ami miatt méltó volna azokat meghallgatni.

Hanem annyira jutottak már az államnak minden dolgai, hogy minél inkább és világosabban bizonyítja valaki Fülöpre, hogy mind a veletek kötött békét megszegte, mind az összes görögöknek cselet vet: annál nehezebb azt tanácsolni, mit kelljen tenni.

Ennek az oka az, hogy mindnyájan, óh athéni férfiak, midőn szükséges volna azokat, akik jogtalanul többet bírni kívánnak cselekedetekkel, nem pedig beszédek által gátolni, először mi, kik a szószékre lépünk, tartózkodunk az indítványozástól és tanácsadástól; mert félünk a ti gyűlöletetektől: hanem azt soroljuk elő, hogy mily szörnyűek, a miket tesz; azután ti, kik ültök, jobban vagytok elkészülve, mint Fülöp arra, hogy miképen tartsatok igazságos beszédek s meghallgassatok más szónokot; de arra nézve, hogy miképen gátoljátok őt meg abban, amit most forral, egyáltalában tétlenül maradtok.

Ebből az következik: hogy a mikkel Fülöp meg ti foglalkoztok s a mikben buzgólkodtok, azokban mindketten jelesebbek vagytok; ő a tettekben, ti pedig a beszédekben.

Ha tehát most is azzal elégesztek meg, hogy igaz beszédek mondtok, ez könnyű és semmi fáradsággal nem jár a dolog; de ha arról kell gondoskodni, hogy a jelen állapot javuljon s hogy ne maradjon mindnyájunk előtt titokban, midőn még tovább elharapózik; s hogy Fülöp ne állíthassa föl a hatalom nagyságát, melylyel nem is volnánk képesek szembeszállani, — erre nézve nem az a tanácskozás módja, mint azelőtt, hanem hogy épugy az összes szónokok, mind a hallgatók elsőseget adjanak a legjobb és legüdvösebb dolognak azok előtt, melyek a legkönnyebbek és legkelle-mesebbek.

Először tehát, ha valaki, óh athéni férfiak, biztosan érzi magát, midőn látja, hogy Fülöp már minő nagy hatalom s mennyinek az ura és azt véli, hogy ez semmi veszélyt sem hoz az államra s hogy mindezt nem készíti ellenetek: csudálkozom rajta s mindnyájatokat egyaránt akarlak kérni, hallgassátok meg röviden az én okaimat, melyeknél fogva ellenségnek tartom Fülöpöt, hogy ha én látszom jobban előre látni, nekem higgyetek.

Én tehát, óh athéni férfiak, ezt gondolom meg: minek lett urává először Fülöp a béke után? Filenek és a fokiszi ügyeknek? Hogyan használta föl ezeket? Azt tette, amit a thébaiaknak használt, de Athénnek nem. S ugyan miért?

Jól tudja azt, hogy ő semmi olyast nem ajánlhatna s nem nyújthatna a ti államotoknak és a ti erkölceseiteknek, mitől titeket rábírhasson, hogy magánhaszon kedvéért némelyeket a többi görögök közül neki eláruljátok, hanem hogy az igazságot is tekintetbe veszitek s a dologgal összekötött dicstelenséget is kerülitek s mindent, amit kell, előre láttak, épen ezért csak úgy ellenkeznétek törekvéseit, mint ha háborút találnátok vele viselni.

A thébaiakról pedig azt gondolta, amint történt is, hogy a nekik jutó hasznokért megengedik majd neki a többit úgy elintézni, amint maga akarja s hogy nemcsak nem ellenzik s nem gátolják, hanem vele együtt táboroznak is, ha parancsolja. Most a messzéniaknak és argivoknak is jót tett, mivel ugyanazt gondolta róluk. Ez reátok nézve a legnagyobb dicséret is, óh athéni férfiak.

Mert ezen tettekből azt az ítéletet hozta rólatok, hogy mindenek közül egyedül ti nem hagyjátok el semmiféle nyereség kedvéért a görögök közös jogait és semmiféle kedvezéssel, vagy haszonnál nem cserélték föl a görögök iránti jó akaratot. S ezt méltán gondolta így mind rólatok, mind egészen másképen az argivokról és thébaiakról, mert nem tekintette csak a jelent, hanem a múltat is.

Ő ugyanis úgy hallja, hogy a ti őseitek, noha rajtuk állt a többi görögökön ural-

kodni, ha a perzsa királynak engedelmeskednének, nemcsak el nem fogadták ezt a föl-tételt, midőn Sándor, ezek őse, mint hírnök érkezett e tárgyban, hanem készebbek voltak földjüket elhagyni s akármit túrni, szenvedni; s hogy erre olyanokat vittek véghez, miket mindnyájan mindig kívánnak szónoklatilag előadni, de senki sem volt képes méltólag elmondani: minélfogva én is joggal elmellőzöm, mert őseink tettei nagyobbak, hogysem valaki beszédében elmondhatná; ellenben a thébánok és argivok ősei részint a barbárral együtt táboroztak, részint neki ellent nem álltak

Ő tehát tudja, hogy mindketten magánhasznukat szeretik s nem vizsgálják azt, ami közösen használna a görögöknek. Ennélfogva azt gondolta, hogyha titeket választana barátokul, igazságos föltételek alatt kellett választania; ha pedig azokhoz csatlakozik, saját vágyának munkatársai lesznek. Azért adott amazoknak föltételek akkor is, most is elsőseget; nem pedig azért, mintha látná, hogy nekik több hajójuk van, mint nektek.

Fülöp jól tudja, hogy nektek lest hány s hogy ti ezt észreveszitek. Fölteszi pedig rólatok, hogy józanul gondolkoztok, joggal azt véli, hogy őt gyűlölitek s ezért boszus, mert valami bajt vár tőletek, ha erre alkalmat találtok, hacsak titeket meg nem előz. Ezért örködik, leselkedik államunk után, hódol azoknak, akik ellenünk vele együtt-éreznek.

Kikről Fülöp azt véli, hogy hírvágyuk miatt a jelen állapotot megkedvelik s eszük butasága miatt a jövődő dolgokból semmit sem látnak előre; jóllehet azok is, kik csak középszerű észszel bírnak, láthatják a világos példákat.

Ti, kik értelmesek is vagytok s tőlünk a szónokoktól halljátok is, miként vét nektek Fülöp. lest kiteve, miként hálóz körül titeket, semmit sem tesztek, nem is veszitek észre, hogy mindent szenvedtetek. Olyannyira többet ér nálatok a pillanatnyi gyönyör és kényelem, mint az, ami valamikor későbbben használni fog.

A szent háborúban attól kezdődőleg, hogy az athéniek megjelentek Ter-mopilé előtt és Fülöp attól a veszedelemtől tartott, hogy a görögök hirtelen összefognak ellene, abbahagyta az előnyomulást a görög földön, hanem az északi államok felé fordult.

A trák földön messzire előrenyomult; Bizánczczal szövetséget kötött és azután tervei második legveszedelmesebb gátja ellen fordult, Olinthosz ellen.

Az olinthosziak ugyan előbb inkább Fülöphöz szítottak, mégis, mikor látták, hogy függetlenségük forog veszedelemben, Athénhez fordultak.

Demoszthénész szónoki tehetségének minden erejével kelt az olinthosziak pártjára és ha tette azonnal nem került is a sor, Athén végre mégis megmozdult és Demoszthénész ismételt fellépése után Káresz vezetése alatt előbb zsoldos sereget küldött, majd mikor a második követség érkezett Olinthoszból, akkor már athéni hopliták indultak a harcba. Hanem mire megérkezett, későn volt!

A lovasság két vezérért Fülöp megvásárolta és azok úgy viselkedtek, hogy mikor az ostromlottak egyik alkalommal kirohantak, a makedónok a lovasság nagy részét bekeríthették és bejuthattak a városba.

Árulás a makedón király kezére juttatta a várost, még mielőtt a felmentő athéni sereg megérkezhetett volna.

Olinthosz elését az athéniek késedelmeskedése okozta, mert ha a segítő sereg idejében érkezik, nem történt volna meg az árulás.



Fülöp Olinthosz bevétele után nem folytatta erőszakos hódítását, még mindig tartott a görögök hirtelen összefogásától és nem akarta kockáztatni addigi sikereit. Az óvatos Makedón király nagyon tartott attól, hogy nagy, nyílt támadással egyesítheti Athént és Spártát, pedig az utóbbinak az erejétől nagyon tartott. A perzsa háborúk tanulságai óvatosságra intették, tudta, hogy ha a görög nép államai egymás közt folyton versengenek, huzalkodnak, ellenségeskednek is, de amikor az egész görög nép függetlenségének veszedelme tornyosul fejük fölé, akkor békejobbot nyújtanak és a közös ellenség ellen fordulnak.

Ezt a veszedelmet Fülöp ravasz módon el akarta hárítani, minden államban és városban pénzen olyan pártot törekedett támasztani, mely az ő czéljait szolgálja és amelyik megakadályozza az államok összefogását. Hogy ezt elérhesse, időre volt szüksége és azért maga kereste a békét Athénnel.

A béke megkötésére Fülöp elküldte Athénbe két tábornokát: Parméniont és Antipáttert.

A két vezérnek azonban nem terjedt az utasítása tovább, minthogy csak az esetben köthetnek békét, ha Athén elfogadja az ő feltételét, hogy ő megtarthat mindent, amit a békekötés napjáig fegyverekkel elfoglalt.

Ezt azonban az athéniak nem fogadták el; a férfiak visszatértek Fülöphöz, aki erre azt üzentette Athénbe, hogy küldjön most Athén hozzá olyan férfiakat, akikkel a békéről ő maga tárgyalhatna, akik a békét vele megköthetik.

Az egyik athéni polgárnak, Filokrátésznek, nagyon tetszett az ajánlat és indítványozta, hogy tiz férfiből álló küldöttség menjen Fülöphöz és kösse meg vele a békét.

A követség tagjai közt ott volt Eszkinész és Demoszthénész is. Erről a küldöttségről azt mondja a hagyomány, hogy minden szónok kitett magáért és hathatósan védelmezte Athénnek azt az érdekét, amelyet reá bízta. Demoszthénész volt az utolsó szónok, aki oly zavarba jött, hogy beszédét nem tudta mondani.

Igaz, hogy Fülöp a legnagyobb fényvel, pompával fogadta a követeket, királyi trónján ült, amikor meghallgatta őket, lehet, hogy jól számított és a ragyogó külsőségek hatással is voltak a követekre, de hogy Demoszthénészt, akiben annyi törekvés, annyi akaraterő, tudás és szónoki képzettség volt, ne tudott volna ura lenni annak a feszélyező érzésnek, amely benne támadt, mikor Fülöppel szemben állott, nem hihető, mert ép az olyan tehetségek, az olyan előadó szónokoknak, mint aminő Demoszthénész az ilyen helyzetben fokozódik a képességük ereje. Elfogultság környékezhetsen, de az csak rövid ideig tarthat. Hanem más magyarázata lesz a dolognak. Demoszthénésznek erről az állítólagos szónoki belesüléséről Eszkinész adott tudósítást és az ő jelentéséből tudjuk ezt. De hisz Eszkinész ellensége, irigye

volt Demoszthénesznek és valószínűleg ő maga okozta azt, hogy Demoszthénesz ne ragyogtathassa képességét; elmondta azt is, amiről a munkafelosztás értelmében Demoszthénesznek kellett volna beszélnie. Eszkiesz igen hosszadalmasan, szóvirágosan, dagályosan beszélt, Demoszthénesz pedig nem akart olyan doldokról beszélni, amelyet előtte már letárgyaltak, nem akart üres, tárgyaltalan szónoklatot tartani Fülöp előtt, aki annak híret hallotta, hogy Demoszthénesz hatalmas szónoklatokkal áll ellent az ő törekvéseinek és vezeti Athént a nemzeti küzdelembe Fülöp ellen. Demoszthénesz pár szóval röviden végezhetett, sőt bizonyosan meglátszott rajta az, hogy nem akar beszélni, mert hisz Fülöp megneheztelt reája és mikor másnap



Makedoniából származó domborkép. A bikát ölő oroszlán. Találták Akántuszban.

felelt a követek beszédjére, Demoszthéneszre rá sem nézett. Fülöp azt hihette, hogy Demoszthénesz nem akar előtte beszélni és azzal is éreztetni akarja ellene táplált gyűlöletét.

Ha Demoszthénesz valóban csak hebegett és beszédjébe belesült volna, akkor Fülöp vele is olyan kedvesen, lekötelezően bánt volna, mint Eszkieszszel, aki pedig sok nevetséges dolgot hordott össze beszédjében. Eszkiesz azonban, hogy ellenfelét kicsinyelhesse, úgy mondta el otthon

a dolgot, hogy Demoszthéneszt cserben hagyta tudása, hebegett és bele-sült beszédjébe.

A követség Makedoniában nem végzett semmit, mert a király ugyan mindenben méltányolta az athéniak álláspontját, de a saját feltételeiből nem engedett, hanem felszólította a követeket, hogy otthon hassanak oda, hogy a város az ő feltételeit fogadja el.

Athénben a béke elfogadása körül még sok vita folyt, amikor az már-már létrejött, új akadály támadt, mert az athéni követség vezetője, akit Fülöp a saját céljainak megnyert, azt a záradékot tette a szerződéshez, hogy a békéből, mely Athén szövetségeseire is kiterjesztendő, megnevezetten kizárassék a thesszáliai Halosz városa és Fokisz.

Ezt a záradékot Demoszthénesz minden áron töröltetni akarta, de Eszkinész a makedón király előtt ép azzal akarta tekintélyét növelni, hogy keresztül viszi a szerződés szövegét a maga teljességében.

Az ő vállalkozása könnyű volt, mert Athén nagyon óhajtotta a békét és azt csak a szerződés elfogadásával érthette el, tehát valószínű volt, hogy el fogja fogadni.

Végül úgy módosították a záradékot, hogy nem neveztek meg a fő-kisziakat, meg a hálosziakat, hanem Fülöpre bízták, kit sorozzon Athén szövetségesei közé.

Demoszthénesz hiába küzdött a határozat ellen, elfogadták.

Hátra volt Fülöp esküje; mert Fülöpnek a béke megtartására még meg is kellett esküdnie.

Demoszthénesz ekkor azt sürgette, hogy legalább a küldöttség siessen és mihamarabb vigye a szerződést Fülöphöz. Demoszthénesz élt a gyanú-perrel, hogy Fülöp a meglevő állapotot arra a pillanatra fogja vonatkoztatni, amikor az esküt leteszi. Ha tehát a küldöttség sokáig késik, a meglevő állapot megváltozhatik.

Fülöp valóban számított erre.

Mikor a küldöttség megérkezett Pellába, Fülöp nem volt ott, hanem a trák földön járt.

Demoszthénesz azt kívánta, hogy a küldöttség azonnal menjen Fülöp után és ott, a hol találja, ott vegye ki tőle az esküt; a küldöttség többi tagja azonban ellenezte ezt és azt mondta, a királyt székesvárosában kell bevárniuk.

Fülöp ez alatt bevégezte trák hadjáratát és minden azt meghódította, amit a béke szentesítése után nem bánthatott volna.

A küldöttségnek azok a tagjai, akik szívükben megingadoztak abban, vajjon Fülöphöz vonzódjanak-e vagy támogassák a görög nemzeti eszmék harczosait, a büzke, pompás királyi udvarban. Pellában teljesen Fülöp felé fordultak. Jól látták, hogy mialatt a békeszerződés szentesítésére várakoznak, azalatt módot nyújtanak Fülöpnek, hogy megfoszsa Athént

az összes számottevő kerzonezosi és trákiai telepektől, városoktól, de magukat ámitó felfogásokkal elcsitították lelkiismeretüket és hitték, hogy mindent a legjobb rendén végeznek, mert minél többet biztosít Fülöpnek a béke, annál szívesebben szentesíti és Athénnek fő a béke.

A béke szerződése még a fókisziak sorsát hagyta bizonytalanságban. A küldöttséggel azonban Eszkinész elhitette, hogy Fülöp a tébaiak ellen készül és a fókisziakat nem bántja; ezt Eszkinész könnyen mondhatta, mert hisz ő maga lovalta fel Fülöpöt Théba ellen.

Demoszthénész ugyan látta, mit művei Eszkinész, jól látta, hogy Fülöp az egész követséget orránál fogva czipeli, de hiába szólalt fel, véleményével, tiltakozásaival egyedül maradt a követségben és semmit sem tehetett.

Mikor a követség Athénbe visszatért, Demoszthénész a tanácsban elmondta a követségük egész lefolyását, történetét, állítására tanukat állított. Ez a beszéd egyúttal vád volt Eszkinész ellen.

Nyíltan kimondta, hogy Eszkinészt a makedón király, Fülöp megvesztegette pénzzel, szép szóval, mert Eszkinész elárulta Athént, eladta az összes görög népet. Eszkinész segített ahhoz, hogy Fülöp az eskütétel napját messzire elhalasztassa, ő támogatta abban, hogy a görög követség kíséretében vonulhatott végig Thesszálián és eljuthatott észrevétlenül Termopiléig, ott áll egész erejével és akkor törhet be feltarthatatlanul Hellászba, amikor akar. Demoszthénész nemcsak az egész békekötést, de a békekövetség eljárását azzal kárhoztatta, hogy károsabbnak mondta, mintha Athén hadjáratot vesztett volna Fülöp ellen.

Mikor azonban a tanács végzését a népgyűlés elé vitték ott az egész vádat kiforgatták és Eszkinész pártja győzelmet aratott Demoszthénész felett.

„Eszkinész volt a szónok. Eszébe sem jutott, hogy mentegesse magát, hanem beszélt a külvilágban végbemenő dolgokról, mint olyan politikus, aki hozzáfért a nagy férfiak politikai titkaihoz. Könnyelmű hangon megjegyezte: hogy igaz ugyan, hogy Fülöp Termopilénél áll, de annak nincs semmi jelentősége, ha szándékát tekintik. Ő, Eszkinész biztosíthat mindenkiket, mondta, hogy Fülöp mint Athén barátja áll ott, mert Athén az ő követségével, annak sikeres eljárásával annyira meghódította a király barátságát, hogy bár melyik állam irigyelheti tőle. Fülöpnek Fokisz ellen sincs semmi rossz szándéka, hanem más állam ellen fordul és itt Eszkinész egészen szemérmetlenül Théba elbukását mint valami szerencsét festette a nép előtt.“

Mikor Eszkinész a népet beszédjével már félrevezette, végül azt mondta, hogy a legjobbat, amit Athén még Fülöptől várhat, nem mondhatja el. Így azután az athéniek gondolhattak, amit akartak és a legszebb reményekkel áltathatták magukat.

„Demoszthénész a csalfa reményektől elkábított népet figyelmeztetni akarta, de nem juthatott szóhoz, mert lepiszegették, lekiabálták, kigúnyolták,

visszalökdösték. Az egész gyülekezet felett a követség vezetője Filokrátesz és pártja volt az úr.“

Filokrátesz akkor még azt azt az indítványát is keresztül vihette, hogy ezt az üdvös békét a későbbi nemzedékekre is szóló kötelező erővel fogadják el; ha pedig Fókisz az általános békének, még sokáig ellent áll, hát maga Athén fog segítséget nyújtani Fülöpnek, hogy Fókiszsal a békét helyre állíthassa.

Ez volt a legravaszabb eredmény; ebben már Fülöppel előre megállapodtak, mert ez a pont fontosabb volt Fülöpre minden másnál, csak ezzel a ponttal érhetette el azt, hogy észrevétlenül hatolhasson be a görög földre anélkül, hogy az athéniak észrevegyék az ő valódi tervét.

Jól tudta azt, ha Termopilén át akar kelni, azt csak a görögök félrevezetésével, azoknak hozzájárulásával teheti, mert azt egyáltalában nem akarta, hogy meg kelljen a szorost vívnia, mint Xerxesznek, azt pedig tudta, hogy a Termopile-név hallattára minden görögben megdobban a szív, és a görög nemzeti érzés azonnal lángba borul, mert a görögökre még mindig elviselhetetlen volt az, hogy idegen király hadseregével a Termopilén jelenjék meg.

Ez alatt a fókisziak ügye is tarthatatlanná vált. A templom kincseit, Delfoi minden gazdaságát elpocsékolták és végre a lakosokat zaklatták. Majd idegen segítséget kerestek, de a fókiszi vezér mindenféle elrontotta a dolgát, úgy hogy szorongattatása pillanatában követet küldött Fülöpnek azzal az üzenettel, hogy ha zsoldosaival szabad átvonulást biztosít neki, akkor átadja neki a termopiléi szorost.

Fülöp örömmel fogadta az ajánlatot, mert úgy megnyílik előtte a szoros kardcsapás nélkül. Fókiszban volt ugyan a spártai király 1000 nehéz fegyveressel és védelmezhetette volna a szorost, mint egykor Leonidász, de a királyt Fülöp a spártaiaknak tett kedvező ígérettel rávette, hogy visszaforduljon és hazatérjen Spártába.

Fülöp ezután, mint Theba szövetségese bevonult Delfoiba, ahová úgy érkezett mint szabadító, aki Delfoiban helyre állítja a régi rendet.

Azonnal egybehívták az amfiktionok gyűlését, amelyből a fókisziakat örökre kizárták és két szavazatukat hálából Fülöpre ruházták.

Az athéniektől pedig elvonták azt a jogot, hogy Athén járulhat a jóisten elé kérdésével először.

Amíg Fülöp Delfoiban külsőségekben emelte tekintélyét, addig Fókiszban a jövő időkre akart minden ellentállást lehetetlenné tenni, huszonkét városnak a falait romboltatta le és büntetés címén megfosztották mindenféle fegyvereitől, lovaitól és súlyos templom-adót róttak ki rájuk, melyet addig tartoznak fizetni, míg Delfoi kincsei vissza nem térülnek

Fülöp tettei, egész eljárása felháborította Athént és a Pithia ünnepségre nem küldött képviselőket. Fülöp azonnal felelősségre vonta Athént és célja

az volt, hogy akkor, amikor az egész amfiktiona az ő pártján van, háborúba kergesse Athént, amely így egyedül állana és prédául esnék.

Demoszthész azonban visszatartotta a népet a megdondatlan háborútól és elhárította a veszedelmet Athénről és Fülöp a beálló őszi napokkal visszatért Makedóniába.

Fülöp szemében Athénnek roppant nagy tekintélye volt, bár a város régi ereje, hatalma megtört, azért a görög műveltségnek még mindig Athén volt a központja és Fülöp nagyra volt azzal, hogy ő is görög műveltségben nevelkedett és van érzéke a görög szellem nagysága iránt és ép emiatt akarta, hogy Athén felett a fenhatóságot ne kelljen karddal, vérrel megszereznie, mert akkor ő is csak a művelt Athén barbár lerombolója volna, hanem azt akarta, hogy Athén maga hajtson előtte fejet, hogy Athén barátságos szövetségese legyen és Athén révén azután ura és feje lehessen minden minden görög államnak, anélkül, hogy a görög nemzeti érzés ellene lázadjon.

Fülöp tehát egy ideig arra fordította figyelmét, hogy az északi birtokait és az Attika körüli fontos pontokat teljesen megszilárdítsa, hogy amikor majd döntő küzdelemre kerül a sor, azokra biztosan támaszkodhassék. Célja az volt, hogy Attika körül egyre szűkebbre vonja össze politikai hálóját, hogy majdan Athén teljesen körülzártan a többi görög néptől elszigetelten, tehetetlenül álljon vele szemben. Éberén figyelt arra, hogy Athén és a többi görög állam között szövetség ne jöjjön létre. Minden alkalmat felhasználta, hogy a Peloponnézuson a kisebb államokat szövetség czimén fenhatósága alá vonja. Thesszáliában erőszakkal tört meg minden olyan ellentállást, mely függetlenségre törekedett s különösen arra ügyelt, hogy Demoszthésznek az a törekvése, hogy Athén Thesszáliával egyesüljön, kivihetetlen legyen. Athénben magában a makedón királyhoz szító pártot titkon támogatta és Demoszthész ellen állandóan harczban tartotta. De az athéniek belátását sem lehetett teljesen megtéveszteni, mert lassan az athéniek is észrevették, hogy Fülöp csalárd játékot űz velük, és hogy Demoszthésznek igaza van, hogy óvakodniok kell Fülöptől. Észrevették, hogy a legnagyobb tekintélye van Fülöp király előtt Demoszthésznek, észrevették, hogy semmitől sem tart Fülöp annyira, mint Demoszthész politikájának a győzedelmétől és ez volt az, ami a nagy szónoknak, az önzetlen hazafinak polgártársai előtt a tekintélyét egyre emelte. Demoszthész úgy állott Athénben, mint az egyetlen férfi, aki látja, hogy honnan közeledik veszély és minden erejével afelé fordul, és habár ép azok, akiket védeni akart, félreismerik, azokért áldozza minden erejét, minden munkásságát, szakadatlanul mint éber őr állott és figyelemmel kísért mindent, amit külföldön, vagy a többi görög államban tett, vagy akart elérni Fülöp.

Amint Fülöpnek meg voltak mindenféle a maga megfizetett emberei, titkos megbízottjai, úgy meg volt Demoszthésznek is az összekötötése,

mert mindenütt talált igazi híveket, akik benne a görög nemzeti ügy védelmezőjét látták és készségesen szolgálták; Demoszthénész pedig minden értesülését felhasználta arra, hogy egyre jobban rámutasson arra a csalárd játékra, melyet Fülöp Athénnel űz, arra a veszedelemre, mely a makedón hegyek közül egyre jobban és jobban fenyegeti a görög függetlenséget. Ernyedetlen küzdelmének meg is volt a gyümölcse, pártja egyre erősbült és hívei belátták, hogy Athénnek készülnie kell a döntő harcra, növelnie kell erejét, nehogy a veszedelem készületlenül találja.

Demoszthénész elragadó szónoklataival újra fölébresztette az athéniak önbizalmát s azt hirdette, hogy Athén még mindig ellenállhatatlan, Athén még mindig erős és szembeszállhat minden veszedelemmel, csak akarnia kell, tennie kell; a zilált viszonyokat rendbe kell hozni, pénzügyeiket rendezni. Az önértetnek és az erő tudatának buzdító varázsa egyszerre megmozdította Athént, amikor Demoszthénész így szólt hozzájuk: „Athéni férfiak, tekintsetek körül városotokban, oly erő, oly gazdagság lakik ebben, aminőt, bátran mondhatom, nem találtok valamennyi városban összevéve “

Athénben új élet pezsdült; hamarosan kitűnt, hogy vannak ott önfeláldozó polgárok; a nemzeti lelkesedés csak lappangott, de nem vezett ki és amikor cselekedni kellett, újra régi erejében jelentkezett. Mikor pedig Demoszthénész látta, hogy a jó ügy győzedelmeskedik és az ellenséges pártok kétségbeesetten, alattomban igyekeznek sikereit megrontani, akkor nyílt harcot kezdett ellenük. Törvény elé idézte súlyos váddal a vezető férfiakat, felújította régi vágyait, nyíltan hangoztatta, hogy a filokrateszi béke árulás volt s hogy attól kezdődőleg minden, amit a béke hívei, végrehajtói tettek, csak árulás, volt Athén ellen.

Habár ezekkel a vádakkal nem sikerült valamennyi vezető férfit méltóan büntetni, mert az ellenpárt még elég erős volt arra, hogy teljesen elpusztulni ne hagyja vezéreit; de azért oly erkölcsi vereséget szenvedtek, mely a további dolgoknál befolyásukat megbénította. ,

Fülöp végre nem nézhette tétlenül, hogy az athéni függetlenségi párt mennyire erősödik s eszméi mennyire hódítanak, közbe akart lépni. Követséget küldött Athénbe, összes szövetségeseit felszólította, hogy küldjenek képviselőket ebbe a követségbe, amivel azt akarta elérni, hogy az minél tekintélyesebb, minél fényesebb legyen; a küldöttség szónokául a bizanczi születésű Pithont, az ügyes görög szónokot tette meg.

Pithon keresett, csillogó beszéddel mondta el Fülöp üzenetét. Fülöp ünnepélyesen óvást emelt az ellen, hogy az ő eljárását meggyanúsítsa, hogy őt csalárd politikával vádolja, szinte megdorgálja azokat az athéniakat, akik hallgatnak olyan emberekre, akik ellene bujtogatnak. Inti őket, hogy forduljanak ezektől az emberektől el, mert a folytonos áskálódásnak az lesz a vége, hogy a jóakarátú barátból, daczos ellenséget fognak csinálni. Megrója azt, hogy a megkötött békét egyre ócsárolják, ha nincsenek azzal

megelégedve, forduljanak hozzá és kérjék a szerződés átvizsgálását. Készségesen hajlandó olyan változtatásokat tenni, amelyek a város jól felfogott érdekében kívánatosak.

Pithonnak a beszéde sokakat elkápráztatott, és a makedón királyhoz szító szónokok lelkesülten pártolták Pithon ajánlatát és dicséreteket zengtek Fülöp királyról. Demoszthénész és egyik kiváló hive, Heggezizosz, hamar leszállították értékére a királyi üzenetet, felhasználták az alkalmat arra, hogy a békekötés minden részletét erősen bírálják, és így a király család politikáját újra bebizonyítsák.

A királynak azt az üzenetét, hogy hajlandó a békét újra átvizsgálni, Heggezizosz készségesen fogadta, de azt ajánlotta, hogy az athéniak küldjenek követséget Fülöphöz, hogy meggyőződjenek arról, hogy vajjon a királynak a szándéka valóban olyan őszinte-e, mint ahogy azt Pithon szép szavakkal elmondja. És ugyanekkor elmondta azt is, hogy miféle változtatások volnának azok, amiket a szerződésen tenniök kellene, hogy igaz, becsületes béke jöhessen létre, mely Athén érdekeit biztosítja.

Az indítványt elfogadták, a küldöttséget kijelölték és vezetője Heggezizosz lett. A követség elindult.

Fülöp király boszúsággal, haraggal telt el, mikor hírért vette annak, ami Athénben történt, nagyon boszantotta, hogy szép szavakkal egyedül nem tudta az athéniakat félrevezetni. Boszúsága oly nagy volt, hogy a követeket ridegen fogadta, mintha ellenségei állanának vele szemben, érezte velük haragját, még csak szóba sem állott velük az indítványai fölött való tárgyalásban, hanem merev elutasítással hazabocsátotta őket. A máskor óvatos király ezúttal annyira nem tudott uralkodni magán, hogy száműzéssel büntette Kszenoklideszt, a görög költőt, mert házában vendégül látta a követséget.

Az a bánásmód, melyben a küldöttségnek Pellában része volt, új fegyvert adott Demoszthénésznek, és nemcsak pártját erősítette, de még más államokra is kihatott. Fülöp nemsokára megbánta tettét. Thesszáliában volt, ahonnan levelet küldött az athéniakhoz, akiknek megírta, hogy ő szívesen rá áll mindarra, amit az athéniak óhajtanak, sőt annál sokkal többet hajlandó adni, mert ő igaz barátságot keres Athénnel, de azt nem tűrheti el, hogy őt meggyanúsítsák és inti őket, hogy fogadják ajánlatait szívesen addig, amíg a baráti érzelmeket ellenségeskedéseikkel el nem fojtják benne.

Azok a pontok azonban, amelyeket Fülöp a levélben megírt, ismét csak szemfényvesztő dolgok voltak, nem egy közülük kecsgetető ajándéknak látszott, pedig nem volt az.

Bármennyire leplezett hamissággal írta is meg levelét Fülöp, Demoszthénész és Heggezizosz meglátták mindent, és részeire bontogatva a levelet, megmagyarázta azt a gyűlésnek, és kimutatta, hogy annak minden pontja csak újabb sérelem Athénre. A beszédnek az eredménye az volt,



hogy Fülöp levelének ajánlatait mint elfogadhatatlanokat, kereken visszautasították.

Athén visszautasítása még barátságatlanabbá tette a viszonyt a város és Fülöp között. A Filokrátesz békéje hivatalosan ugyan kötötte még a két ellenfelet, de azért mindenki tudta, hogy bármikor legyen kívánatos annak nyílt megsértése, Athén nem fog késedelmeskedni, sem sokáig gondolkozni.

A Kerzoneoszban, a trák félszigeten Athénnek fontos gyarmatai voltak, amelyeket mindég féltékenyen őrzött; mikor az athéniak látták, hogy Fülöp arra egész a tengerig akarja hatalmát kiterjeszteni, gondoskodtak a gyarmatok megerősítéséről és a gyarmatosok vezetőjéül Diopeitheszt tették meg, akiről tudták, hogy derék, hü fia Athénnek és hazája ügyének s érdekeinek éber őre lesz.

Diopeithesz derék katona és kitűnő hadvezető volt, aki hamar készen állott arra, hogy fegyverrel adjon súlyt akaratának. Mert a Kerszoneoszban több helyen megtagadták az adót, kalózkodott és úgy gyűjtött pénzt a sereg felállítására és azután megtámadta Kardia városát, amely ellenségesen viselkedett, amire Fülöp segítsége bátorította. Diopeithesz azonban nem csak Fülöpre idegen várost vagy területet támadt meg, hanem betört már makedón birtokhoz tartozó területre is és zsákmányolt ott.

Fülöp azonnal tiltakozott a békének ily súlyos megsértése ellen és elégtételt követelt.

Az athéni makedon-párt nagy riadalmat csapott és azt hitte elérkezett az alkalom, amikor Demoszthészesz pártja ellen súlyos vádat emelhet azzal, hogy a béke durva megsértésével háborúba keverik Athént. Hangoosan követelték, hogy Diopeitheszt, aki a maga kényére-kedvére sértette meg a béke szerződést, azonnal hazatérjen és vegye el büntetését.

Athénben nagy volt a riadalom.

A népgyűlésre, melyen az ügy tárgyalásra került, egész Athén elment. Demoszthészesz hagyta, hogy az ellenpárt elmondja vádját, előadja követeléseit s azután ő lépett a szószékre és nagy hatású beszédet mondott, egészen más szempontból ítélte meg a történeteket, mint az ellenpárt és rámutatott, hogy Fülöp épen úgy járt el és akkor az ellenpárt nem szólalt fel. Beszédében így szólt:

„Amikor Fülöp attikai birtokot foglal el és görög városokat dúl föl, az nem ok a háborúra; de ha mi egyszer valahol megálljuk a helyünket, akkor már jogsérelemről beszélnek. És athéniak azok, akik így beszélnek. Az ilyen tulságba hajtott lelkiismeret, az nem egyéb árulásnál. Nekünk mindig készen kell állanunk, hogy elháríthassuk Fülöp vágásait, mert ő mindenütt váratlanul jelenik meg. És most, amikor csapataink épen jó helyen vannak, a magunk jószántából tegyük meg azt a szívességet neki, hogy a Helleszponoszt őrizet nélkül hagyjuk, még pedig épen az évszaki szelek idején, melyek majd meg fognak bennünket akadályozni

az oda hajózásban, mialatt ő maga csapatait ott összegyűjti? És azt a hadvezért büntessük-e, aki valahára elhatározottan mer föllépni, holott abban senkisem annyira hibás, mint magok a polgárok, hogy Diopeithesz olyat követett el, amiért szemrehányás érheti? Mert csak a részünkről való támogatás hiánya kényszerítette őt arra, hogy más úton-módon igyekezzék magát fentartani. Magunk ellen kell vádat emelnünk, nem ő ellene. Szégyelnünk kell magunkat, hogy mi más államokhoz követeket küldözgetünk, s figyelmeztetjük őket, hogy vigyázok legyenek Fülöppel szemben és magunk semmit sem teszünk a magunk megmentésére. Mert azt be kell látnunk, hogy a magunk megmentése forog fenn. Tisztában kell lennünk afelől, hogy Fülöp gyűlöl bennünket, gyűlöli városunkat, azt a földet, melyen e város fekszik, annak minden lakóját, sőt még azokat is, akik most barátságával kérkednek, de mindenekfölött gyűlöli alkotmányunkat. S erre megvan a maga oka, mert nagyon jól tudja, hogy ha rajtunk kívül mindent hatalma alá hajtana is, azért még semmit sem nevezhetne biztosan a magáénak mindaddig, míg itt nálunk fennáll a népuralom; jól tudja, hogy ha valami szerencsétlenség történik, ami pedig gyakran megesik az emberen, akkor mindazon népek, akiket most erőszakkal tart együtt, hozzánk fognak jönni, és itt fognak menedéket keresni; mert ti, athéniak, természeteknél és alkotmánytoknál fogva éppen nem vagytok arra valók, hogy hódításokat tegyetek és uralkodást alapítsatok, hanem igenis arra, hogy mások kapzsiságának ellene álljatok, zsákmányukat tőlük elvegyétek és minden embert szabadságra jutni segítsetek.“

Majd az athéniaknak a kiadásoktól és erőfeszítéstől való nagy vonakodását ostromolja Demoszthész, és felszólítja őket, gondolják meg jól, mi vár rájuk, ha nem teszik azt, amit tenniük kell. „Mert ha — mondá — valamelyik isten ál! is nektek arról jót, hogy ha nyugton lesztok és mindent oda hagytok, Fülöp titeket magatokat n.e.g fog kímélni: még akkor is Zeus és a többi istenek előtt bizonyára nagy szégyen az rátok és városokra nézve, hogy ti hanyagságból és könnyelműségből feláldoztatok a többi összes görögöket. Ami engem illet, én inkább szeretnék meghalni, mintsem hogy ily tanácsot adjak. Ha azonban más valaki ilyen tanácsot ad és meggyőz benneteket, jól van, ne védelmezzétek magatokat és engedjétek oda mindent! Azonban úgy áll a dolog, hogy közöttetek senkisem hiszi el az ilyen beszédeket. Ellenkezőleg mindnyájan jól tudjuk, hogy minél többet engedünk a királynak elfoglalni, annival jobban nő hódítási vágya s annival hatalmasabb lesz a mi rovásunkra és kárunkra. El kell tehát mégis határozni, mely pontig akarunk visszavonulni s mikor kezdünk hozzá, athéniak, kötelességünket teljesíteni? — Hát akkor, majd ha a szükség kényszerít. De az, amit szabad emberek szükségnek neveznek, már régóta és busásan megszállott bennünket, mert szabad emberekre nézve nincs nyomasztóbb, mintha szégyelniük kell azt, amit naponkint történni látnak.

Ami pedig a szolgálakra nézve szükség, t. i. a fenyíték és bántalmaztatás, adják az istenek, hogy mi azt soha se érezzük!“

Demoszthénész ekkor rámutatott arra, mit kell Athénnek tennie, mi a kötelessége és felszólította, hogy azt híven teljesítse is.

Demoszthénész hatalmas beszédének meg volt a kellő hatása, a makedon-párt vereséget szenvedett, mert Diopiteisz nem hívták vissza.

A lelkes szónoknak újabb és újabb sikerei voltak, a nép meggyőződött Demoszthénész igazáról és kezébe tette a közügyek vezetését. Demoszthénész pedig legsürgősebb dolgának tartotta, hogy a görög államok, városok és szigetek közt szövetséget hozzon létre Elment Bizánczba, követeket küldött Rodoszba, Kioszba sőt Szuzába is a nagy királyhoz, ahova azt üzente, hogy a makedón király terjeszkedése veszedelmes a Perzsa-birodalom idevaló birtokaira. A perzsa udvarnál ugyan hivatalosan visszautasították az athéniek ajánlatát, mert Athén előzőleg ellenséges érzést táplált a Perzsa birodalom iránt, hanem azért kéz alatt a perzsa király támogatta az athéniek ügyét még pedig pénzzel; Diopiteisz is kapott pénzt Szuzából zsoldosai számára.

Bizáncz után sikerült Demoszthénésznek Euboe szigetének a szövetségét megszerezni, még pedig legelőször magát Kalkisz városát, mely buzgón csatlakozott Demoszthénész görög nemzeti politikájához és dús áldozatokkal támogatta azt; a derék athéni férfinak legnagyobb gyönyörűsége az volt, hogy a szövetség rövidesen létre jött.

Míg ezek történtek Fülöp északon volt elfoglalva, barbár népek ellen harczolt. Mikor a görög szövetkezés komoly kialakulásának hírére meghalotta, elhatározta, hogy szétbontja ezt a szövetséget és az északi szövetségeseket azonnal meg is támadja, különösen Bizánczot és helleszpontuszi városokat akarta elfoglalni, de hogy ugyanakkor azt is mutatni akarta, hogy Athén ellen is ellenséges érzéssel viseltetik tehát mikor Bizáncz ellen vonult, keresztülvágott Attikán, minden kérdés, vagy üzenet nélkül, hogy így annál hamarabb érjen a tengerparthoz és ott hajóhadát fedezze.

Athénben emiatt azonnal felszólaltak és elégtételt követeltek.

Fülöp már Perinthosz városát ostromolta, amikor az athéni követek elérték és elégtételt kértek tőle.

A makedón király az Athénnel való nyílt szakítást azonban még halogatni akarta, hogy ideje maradjon a helleszpontuszi városokkal előbb végezni. Azt üzente, hogy a békét nem ő, hanem az athéniek szegték meg és olyan utolsó követeléseket támasztott, melyet ha Athén el nem fogad, az egyúttal hadüzenet is

Míg a követek Fülöp üzenetével Athénbe visszatértek, a makedón király ostrom alá fogta Perinthosz városát Magas ostrom-tornyokat épített, földalatti utakat vágatott, felülről alulról egyszerre ostromolta a várost, a hajóhadat pedig oda rendelte, hogy Perinthoszt elvágja a tengertől is, hogy

onnan se kaphasson segítséget. Szünetlenül pihent erőssel folytatta az ostromot, mely oly erős volt, hogy bármily hősiessen harczoltak is a lakosok, s bár a városnak kitűnő erődítései voltak és Bizáncz is segítette, még sem tudott volna megállani, ha a tenger túlsó partjáról Kis-Ázsiából nem jött volna segítség — a perzsáktól, Kis-Frigia satrapájától.

Nagyot fordult a világ! Perzsia, mely egykor maga akarta a görög függetlenséget megsemmisíteni, segítségére siet a görög népnek, amikor az ismét függetlenségéért harczol.

Az athéni felszólítást nyíltan visszautasították ugyan, de azért a nagy király kiadta a titkos parancsot, hogy kéz alatt segítsék a görögöket és a makedón hatalom terpeszkedése elé vessenek gátat. így történt, hogy a kis-frigiai satrapa a körülte szomszédos satrapákkal közösen sereget gyűjtött és azt derék athéni vezére, Apollodorosra bízta és elindította a helleszpontusi városok felmentésére.

Apollodorosz kitűnően vezette seregét, első dolgának tartotta a városban levők kitartását támogatni, fokozni, alkalmas helyen keresztültörte a körülszáró seregét és a védelemhez minden szükségeset: élelmet, ostromszereket, katonaságot, pénzt vitt a sátorba s hozzá azt, ami mindennek értéket adott, megvitte a városnak a reményt a maga és győzedelme iránt való bizodalját.

Mindez legjobbkor érkezett. Fülöp már áttörte Perinthosz külső körfalát és csak a házakból és azok között emelt kőbástyákból emelkedett előtte az akadály, azt nem tudta legyőzni, mert az új erőre kapott város hősiessége, az új segítség és a Bizánczból érkezett új támogatás visszavonulásra kényszerítették.

Fülöp bosszúságában hirtelen Bizáncz elé sietett. Úgy gondolkozott, hogy a várost az a segítség, melylyel Perinthoszt többször támogatták, meggyöngítette, azután a hirtelen támadást nem is fogja várni és így a meglepett város felett könnyebb győzedelmet fog venni.

Ekkor már megérkeztek Athénbe is a küldöttek, akik Perinthosz alatt keresték föl Fülöpöt; annak üzenete annyira felháborította Athént, hogy a polgárok lerombolták az oszlopokat, melyre a Polikrátesz békéjének pontjait vésték és azzal a békeszerződést hivatalosan, nyíltan is összetépték.

Demoszthénész vezetését teljes bizalommal követték és most ő kimondta, hogy Bizáncznak nem szabad Fülöp kezére jutnia; azonnal készek voltak a segítségre. Előbb Kárezs zsoldos csapatokkal sietett Bizáncz alá, jól is végezte tisztjét, de ez a segítség nem volt elegendő, mert a zsoldos vezértől Bizáncz tartózkodott. Demoszthénész tehát hamarosan új segítséget küldetett, két athéni vezér alatt. Az egyik Fokion volt, akit Demoszthénész különösen ajánlott a bizáncziaknak, mint olyan férfiút, akiben teljesen megbízhatnak. A két vezér hajóhaddal indult Bizáncz alá, ahova szerencsésen megérkezett. Demoszthénész ajánlása és Fokion jó híre teljes bizalmat öntötték a bizáncziakba és falaik közé fogadták a segítő sereget, mely a

várossal együtt oly hőiesen küzdött, hogy Fülöp kénytelen volt az ostromot abbahagyni és elvonulni.

„Demoszthénész\* elérte azt, hogy Athén hosszas és lealázó tétlenség után ismét derekasan és sikeresen belenyúlt a kor mozgalmaiba. Szövetségeket gyűjtött maga körül; Peloponnézusban, Akarnaniában, Thesszáliában és a Helleszpontusnál határozottan föllépett a király ellen, Euboeát felszabadította; megíúsította Fülöpnek a Pontusz környékén nagy erőfeszítéssel folytatott vállalatait s kivitte, hogy nyitva maradtak a gabnaszállítás azon útjai, melyeket a király a maga hatalmába akart keríteni. A király kénytelen volt elvonulni Perinthosz és Bizancz alól, bizonyára jogos büszkeség töltötte el az attikai hazafiak szívét, mikor a , két felszabadított hatalmas tengeri város megtisztelő okiratokkal és aranykoszorúkkal fejezte ki háláját Athén polgársága iránt, hogy megmentette őket Fülöp hatalmától.

„A régi Athén feltámadt. De mégis voltak dolgok, amelyekkel az athéniek nem lehettek egészen megelégedve. A béke határozottan fel volt bontva s most az volt a teendő, hogy a város hozzákészüljön a függetlenségért vívandó elkerülhetetlen harcához. De minő segédeszközei voltak erre? Az igaz, hogy Fülöp most már nem volt az az ellenállhatatlannak látszó hadvezér, akinek szükségképen minden sikerült; de habár egyes vállalatai nem sikerültek is, hatalma mégis egészben véve föltartóztatlanul növekedett. Folytonosan új meg új eszközöket szerzett a háború folytatására, új meg új népeket kényszerített a hadseregében való szolgálatra, adókat vetett ki, hadi adót szedett, zsákmányolt, bányákat és jövedelmező vámokat vett birtokába. Athénnek ellenben semminemű kilátása sem volt segédeszközeinek szaporítására; kívülről jövő segélypénzekre és adókra nem számíthatott, teljesen magára volt utalva, minden ereje és képessége polgárainak és csekély számú szövetségeseinek jóakaratótól függött. Az athéniek egyebet nem tehettek, minthogy a meglevő erőket czélszerűi kezelés által a lehető legjobban kihasználják.

„Ezeknek a törekvéseknek sikerére nézve tehát nagy szerencse volt az, hogy volt olyan államférfiú, ki már megnyerte a polgárság bizalmát, aztán, hogy a polgárság nagy többsége belátta annak szükségességét, hogy ezt a férfiút döntő pillanatokban teljes hatalommal kell felruházni.

Athént hajói mentették meg a perzsa járomtól; hajóhadával vívta ki a város történeti hivatását és sohasem volt nagyobb, mint mikor minden párton levő államférfiai egymás mellett és egymás után azért versenyeztek egymással, hogy a várost tengeri hatalommá képezzék, s hogy hajói, kikötői, s kikötőt védő falai által legyőzhetetlenné tegyék.

Tehát most is a tengerészet újjáalakítását tartották első teendőjöknek, s e czélből Demoszthénész azt indítványozta, hogy tengeri haderejük akkori

\* Curtius VI. Komáromy ford.

állapotát vizsgálat alá vegyék és oly intézkedéseket tegyenek, melyek annak emelését lehetőleg előmozdítják.

Demoszthénesz elejétől fogva a hajóhadat és kikötőket tekintette Attika hatalma főtényezőinek. Mindig arra utalt, hogy Athén minden emelkedésének ezen irányból kell kiindulnia; már tizennégy évvel előbb erősen megróttta első politikai beszédében az elharapódzott visszaéléseket és világosan megbizonyította, mily komolyan szíven hordozza azok kiküszöbölését. Azonban a visszaélések mind mélyebb gyökereket vertek, az állapotok mind tűrhetlenebbekké lettek és a polgárság középosztályának a felsőbb politikára való minden tekintet nélkül is sürgetnie kellett a főnálló intézmények megváltoztatását. Mert az egész szimmoria-rendszer annyira elfajult, hogy a gazdagok azt a kevesebb vagyonnal bírók megkárosítására és nyomására használták fel.

„Teljesen kimerítő újítótörvényvel igyekezett megátolni Demoszthénesz, mint a polgárság tengerészügyi biztosa a visszaéléseket; a vagyon értékét vette a hajóhadra való adózás zsinórmértékéül. Ezáltal könnyített a szegények terhén, akik ezelőtt fejenként együtt adóztak a vagyonosabbakkal; a gazdagokat nagyobb szolgálatok tételére kötelezte. Tehát a hadi terhek jogos felosztását eszközölte ki s egyszersmind az állam rendelkezésére álló adóerőnek lényeges emelését.

„Ez a törvény halálos támadást intézett a gazdagok különjogai ellen, akik az eddigi adózó egyesületek élén állottak és önző érdekeik közössége által szorosan egybekötött pártegyesületet alkottak. Ezek most mozgásba hozták Demoszthénesz ellen minden eszközt, amit társadalmi helyzetük nekik felajánlott; vesztegetési kísérletekkel, fenyegetésekkel, vádaskodásokkal próbálták szándékait megghiúsítani és a legboszantóbb akadályokat gördítették eléje, melyekkel valaha hazafias buzgólkodásai közben találkoznia kellett. Demoszthénesz, bár a dolog lényegét illetőleg megingathatatlan volt, egyes részletekben mindent megtett, amit csak tehetett, hogy mindent elhárítson, ami a polgárok jó egyetértését veszélyeztethette volna; tekintetbe kívánt venni minden alapos ellenvetést és több változtatást tett hajóhadtvényén, míg végre a tanács útján a polgárság elé terjesztette azt, amely több zajos gyűlésben tanácskozott róla s végre elfogadta.

A tengerészeti viszonyok átalakítása azonban csak akkor lehetett tökéletes, ha Demoszthénesz a pénzügyet is rendezhette. Demoszthénesznek sikerült ezeket az akadályokat mind legyőznie a hajóhad számára önálló hadipénztárt hozott létre s annak egész külön pénztárnoka volt. Demoszthénesz újításai ugyan roppant sok akadályba ütköztek, sok új ellenséget támasztottak, de Demoszthénesz fáradhatatlanul, csüggedetlenül küzdött s végül mindenki ellen diadalt aratott.

Sokan voltak, akik csak kelletlenül hajlottak meg Demoszthénesz túlnyomó szellemi hatalma előtt, de a polgárok legnagyobb része mégis

megnemesbült erkölcsileg általa és ismét az igazi hazaszeretet és önzetlen hazafúl lelkesedés hatotta át. Demoszthénész újításai nem voltak idegen dolgok; ő csak a régi üdvös intézményeket élesztette fel. Megbuktatta a gazdagoknak alkotmányellenes nemesi uralmát, de ezzel szemben megszüntette a már elfajult népuralomnak a visszaéléseit is. Egyaránt megtámadta a gazdagoknak és a szegényeknek az önzését is, és még a szegények is lemondtak az utóbb általános szokássá vált kedvezményről, hogy az állampénztárban egyik évről a másikra fenmaradt összeget a nép között kioszsják és mulattatására használják. Demoszthénész új szellemet idézett fel Athén életébe s hol hosszú ideig ziláltság, elernyedtség békózta le a várost, most egyszerre minden erő, minden képesség egyetlen célzt szolgál, amelynek az elérésére minden államnak törekednie kell, saját függetlenségének és szabadságának a föntartására irányult.

A nemzeti fellendülés és erősödés végre is azzal fenyegette Fülöp terveit, hogy azokat teljesen meghiúsítja. Fülöp érezte, ha Athén még néhány esztendeig zavartalanul haladhat abban az irányban, amelyben Demoszthénész vezeti, ha összegyűjtheti erőit, kiterjesztheti szövetségét, ismét oly hatalmassá lehet, hogy az ő törekvése hasztalan lesz, nem fogja elérni azt a célját, hogy fennhatósága alá kerüljön valamennyi görög állam. Most már kész volt Fülöp harcczal, háborúval akadályozni meg Athén továbbfejlődését. Csakhogy a háborúhoz valami ürügy is kellett.

Fülöp királynak az volt az óhajtása, hogy a harcot valami szent háború címén kezdhesse meg, hogy valami szent háborúban hívják őt be Görögországba. Ennek az elérésére nagy, szélesen elrendezett cselszövényt indítottak meg az ő megbízottai. A cselszövény főmestere ismét Eszkinész volt, de az egész dologt úgy rendezték, hogy a fondorlatot teljesen el lehetett palástolni. Kezdődött a dolog azzal, hogy mikor a delfoi templom a fókisziak megszenteltelenítő bitorlása után még nem volt teljesen tiszta, az athéniek már is fölakasztottak néhány paizst a templomban, annak a plátei ütközetnek emlékére, amelyben a perzsákat és a thébaiakat együtt leverték. Ez régen elfelejtett dolog volt, az athéniek sem azért írták fel így, hogy a thébaiakat bántsák, sem a thébaiaknak nem eshetett zokon. Hanem a Fülöp-párti emberek ebből kieszelték a jó alkalmat arra, hogy Fülöp király elérhesse célját. Először felizgatták a thébaiakat és azt mondták, hogy Athén sérteni akarja őket és velük együtt a görög becsületet. Minthogy azonban azt jól tudták, hogy ha ebben az ügyben a thébaiak emelnek szót, annak semmi következménye nem lehet, tehát más államot kerestek, amelyik ezért a tettéért megrója Athént és büntetést kérjen reá. Rávettek az amfiszszaiakat, hogy a legközelebbi amfiktion gyűlésen szóaljanak föl emiatt Athén ellen. Amíg Fülöp thébai megbízottai ezt a megbízást végezték, addig Athénben a makedón párt észrevétlenül más csínyt követett el; mikor az amfiktion gyűlésre a küldötteket megválasztották, a küldöttségbe csupa

makedón párti embert választottak be, mert az uralkodó párt az amfiktion küldöttségre semmi súlyt nem fektetett, csak mikor a szavazás már megtörtént és látták, hogy csupa makedón párti van a küldöttségben, akkor bánták a dolgot, de azon már segíteni nem lehetett. A küldöttségben természetesen benne volt Eszkinész is, aki örömmel sietett Delfoiba, mert tudta, hogy a már jól elkészített tervnek kivitelében reá fényes szerep várakozik.

Delfoiban az amfiktion gyűlésen előzetes megállapodás szerint az amfisszaiak szónoka kikelt Athén ellen a felakasztott paizsok miatt és azzal vádolta Athént, hogy felújítja a testvérgyűlölséget. Azután büntetést indítványozott, mely ötven talentum bírságból állott. Szavait így fejezte be: „Igen, görögök, ha elég okosak volnátok nem tűrnétek el, hogy ezen az ünnepélyes gyűlésen az athéniek nevét ezentúl kimondják, hanem mint átkosakat ki kellene őket utasítanotok erről a szent helyről.“

Ekkor Eszkinészre került a sor, hogy válaszoljon és Athént védelmezze. Ez volt a ravaszul kiesztelt tervnek legfontosabb pontja. Eszkinész erélyesen visszautasította a vádat, s aztán visszafordította azt az amfisszaiak ellen: azzal vádolta őket, hogy használat alá vettek olyan földeket, amelyek a szent területhez tartoznak és a melyek használatától még az első szent háborúban mindenkit eltiltottak, hogy azon a területen vályogkunyhókat építettek, bekerítették a kikötőt, vámot szedtek a beérkező hajóktól s mind ezzel súlyosan megsértették a szent tilalmakat. Csillagó beszédben mondta el mindezt s a végén elmutatott az oda látszó határra, a hol a kunyhókból ég felé emelkedett a füst és igazolta Eszkinész vádját. Azután fölszólította a jelenlevőket, hogy vonuljanak oda ki és vessenek véget ennek a jogtalanságnak. Másnap Delfoi összes lakossága kivonult a vályog-kunyhók közé és az amfiktionok vezérlete alatt szétrombolta, felgyújtotta a majorokat, a kunyhókat és a kikötőt. A rombolás után a menet visszaindult Delfoi felé, de útközben rátámadt az amfisszaiak fegyveres csapata, megverte a romboló polgárságot, mely hanyat-homlok futott vissza Delfoiba. Ez persze újra újabb vétke volt az amfisszaiaknak és az amfiktionok azonnal új gyűlést hirdettek Thermopilébe, hogy oda valamennyi állanak a kiküldöttje teljes fölhatalmazással jöjjön el, hogy az összeülők ebben az új szent háborúban véglegesen határozhassanak.

Eszkinész nagy diadallal érkezett haza Athénbe, elbeszélte a történeteket és utasításokat kért a Thermopilében tartandó gyűlésre. Eszkinésznek sikerült az első időkben az ügy iránt olyan lelkesedést kelteni Athénben, hogy a város minden másról megfeledkezett és csak az amfisszaiak ügyével foglalkozott.

Demoszthész azonban átlátott a terven, az ő éles tekintete észrevette, hogy ez az amfiktion gyűlés és az egész ügy csak arra való, hogy Fülöp megjelenhessék Görögországban. Demoszthész azonnal ellentmondott



Eszkinész kívánságának és a város lelkesültségével szemben a józan megfontolásra terelte a polgárokat, megmagyarázta nekik, hogy az amfisszaiak bűne, melyet addig is eltűrték nekik, s az a néhány vályog-kunyhó, amit építettek semmi esetre sem lehet Athénre olyan fontos, hogy azért elvesztse csak nem rég szerzett szövetségét, Thébát, semhogy görög földön lássa hadaival Fülöp királyt. Demoszthénesznek nehéz küzdelme volt, de győzedelmeskedett és sem Athén, sem Théba nem küldött képviselőket a thermopilei amfiktion gyűlésre.

Az amfiktion gyűlésen, minthogy Théba és Athén elmaradtak, csupa makedón-barát állam volt együtt, a melyek elhatározták, hogy behívják az amfisszaiak megbüntetésére Fülöp királyt. Ez a dolog is igen természetesen látszott, mert hisz a többi jelenlevő állam magában nem tehetett volna Amfissza ellen semmit, Théba és Athén távol maradtak, tehát csak Fülöphöz fordulhattak. Ez volt az, a mire Fülöp várt. Fülöp király a határon egymásután vonta össze csapatait és nagy gondal készült a háborúra. Ez már maga is mutatta, hogy a háborút nemcsak a szerény Amfissza ellen indítja, hanem egyéb céljai is vannak. Fülöp szándékai ezután már nem sokáig maradhattak titokban, mert legközelebbi mozdulatai elárulták szándékát. Azon az utón, amely Amfissza felé visz, csak egy kisebb sereget küldött, míg a had zömével Thermopilétől délkeletre vonult, ahol a hegy-szorosokon át Fokisz és Böotia felé vittek az utak. A legfontosabb szoros Eláteánál végződött.

„Fülöp hirtelen a Kefisszosz völgyében termett,\* ahol semmi ellenállásra nem talált. Eláteát, mely a határhegység déli oldalán a legjelentékenyebb város volt, s egyszersmind a fő hegy-szoros és az egész Közép-Görögország kulcsa, sánczokkal megerősítette, maga pedig a város alatt ütött tá bort. Elátea megszállásával levetette Fülöp az álarczot; oly állást foglalt, amelynél jobbat nem is lehetett volna találnia nyugati és keleti Görögország megtámadására. Most már világossá lett, hogy esze ágában sem volt, hogy csupán Amfissza elleni végrehajtó hadjáratra szorítkozzék.

„Az athénieket természetesen Demoszthénesz még idejekorán figyelmeztette, mihelyt az új szent háború áruló terve ismeretessé lett. Azonban ezek nem igen engedték magukat gondtalan kényelmükből kizavartatni és úgy gondolkodtak, hogy az amfisszai háború egyelőre távol tartja tőlük a vihart. E csalódásukból most egyszerre kiábrándultak. Egyszerre úgy tetszett nekik, mintha kapuk előtt állna az ellenség serege és közvetlenül szemük előtt volt minden nyomorúsága annak a háborúnak, amelyet nyugodtan határoztak el, mikor még az ellenség a messze Thrákiában harczolt.

„Demoszthénesz beszéli, épen estve volt, mikora pritániszok hírül vették, hogy Elátea be van véve. Azonnal fölkeltek a közös vacsorától; egy részük

\* Curtius VI. Komáromy ford.

elkergette a piacról azokat, akik ott adtak és vettek és nagy tüzet gyújtatott, hogy a városon kívül lakóknak jelt adjanak; más részük a hadvezérekért küldött és riadót fuvatott. Az egész város mozgásban volt.

„Másnap reggel, mihelyt a nap feljött, a pritaniszok összehívták a tanácsot a városházába, a polgárok a Pnyxre özönlöttek és míg a tanács tanácskozott, a polgárság a legfeszültebb várakozásban volt. Mikor a pritaniszok a dolgok állását megismertették és a hírhozót is bemutatták, hogy az maga ismétlje a jelentést, felhangzott a kiáltó szava: Ki óhajt a tárgyhoz szólni?

„A dolog felett a döntés egészen a polgárságtól függött, minthogy a tanács nem terjesztette elő a javaslatot.

„Senki sem jelentkezett szólásra, habár a kiáltó a fölhívást többször ismételte, habár mind a tiz hadvezér és minden népszónok jelen volt és a haza minden fiának kötelessége lett volna, hogy tanácsával és segítségével közreműködjék: mindamellet siri csend uralkodott; az esemény lesújtó hatása alatt senki sem volt képes szót emelni. Minden szem Demoszthénészre tekintett és midőn a hosszú és kínos hallgatás már eléggé bebizonyította, hogy senki sem tudja, hogy mit kell tenniük, annyival nagyobb volt a hatás, amikor Demoszthénész előlépett, még pedig nem bizonytalan javaslatokkal, hanem határozottan és világosan kimutatta azt, hogy mit kíván a város becsülete és biztossága. Sőt szerencsés lélekjelenléttel fel tudta használni a pillanat megdöbbenő voltát és kieszközte azt, ami a legfontosabb volt, hogy a város Thébával szövetkezzék.

„Demoszthénész szívében is régóta nagy volt az elhidegülés Théba ellen, mert a perzsák hajdani barátait a haza új ellenségének is természetes párthiveiül tekintette, nem bízott bennök, hogy a nemzet ügyét szívéükön hordozzák; hanem azért mégis kezdettől fogva sokkal mélyebben gondolkozott és sokkal inkább görög érzelmű volt, hogysem vak gyűlöletre engedte volna magát ragadtatni. Sokkal jobban szívéen hordozta a görög nép fönmaradását, hogysem egyetlen görög államnak az elgyengülését vagy megsemmisülését tudta volna kívánni.

„Thébában az utóbbi években nemzeti párt kezdett alakulni, mely nem kerülhette ki Demoszthénész éber figyelmét. Tehát az ő nézeteiben is változás állott be és Eszkinészszel való ellentétes állása még jobban előmozdította e nézeteinek átalakulását. Mert Demoszthénész különösen abban találta Eszkinész működésének veszedelmes oldalát, hogy ez mindig azon volt, hogy a szomszéd állam iránti ellenséges érzületet ápolja, a polgárokat Théba ellen fölingerelje, a szakadást egyre nagyobbá és veszedelmesebbé tegye, s a mennyire tőle függött, a thébaiakat mind jobban az ellenség felé terelje. Ezek láttára még jobban megerősödött Demoszthénész a maga nézetében; még szelidebbé lett ítélete, még őszintébben elismerte a szomszéd állam jóra való állapotát. A Kerzonézos ügyében tartott beszédében figyel-

mezteti a thébiaikat, hogy vigyázzanak és ne higgyenek Fülöp kedvezéseinek; bár akkor még a hangulat oly ellenséges volt irányukban, hogy midőn az athéniakat felszólította, hogy mindenütt, még Perzsiában is, szövetségest keressenek, a thébiaikat még csak meg sem merte említeni.

„Most Elátea eleste után Demoszthénész felszólította polgártársait, hogy azonnal alkudozásokat kezdjenek Thébával egy védő és támadó szövetség megkötésére; a polgárok serege azonnal hadra készüljön és Bóotia határára vonuljon. Hogy indítványait a megkívántató erélyvel keresztülvigyék^ szükség volt egy rendkívüli meghatalmazással ellátott kormányzó testületre. Ezért hát azt indítványozta, hogy válaszzanak tiz tagú kormányzó bizottságot, mely a hadvezérekkel együtt a legjobb belátása szerint gondoskodjék a haza javáról.

„Indítványát elfogadták és Demoszthénészt magát tették a honvédelmi bizottság elnökévé; tagjai hasonló gondolkozású férfiak lettek. Most Demoszthénész voh Athén kormányzója, a város üdve az ő vállán nyugodott.

„Első dolga volt Thébába utazni. Itt együtt találta a böotiai városok küldötteit, valamint Fülöpnek a követségét is, melyeknek ravasz vezetője nagyon értett hozzá, hogy a thébiaikban az Athén elleni régi ellenséges érzületet felizgassa, s másrészt nekik a Makedóniával való szövetkezést a lehető legnyomatékosabban ajánlja. Mert Fülöpre nézve alig lehetett valami kellemetlenebb dolog, mint e két város szövetkezése, melynek még most a legharciasabb polgársága volt. Azért Fülöp nagyon óvatosan látott a munkához. Nem használta fel azt, hogy serege közel volt, nem támasztott szigorú követeléseket; nem úgy lépett föl, mint makedón király, hanem mint a görög államszövetség tagja és követét a görög államok küldöttei kísérték. Még tényleges szövetséges-támogatást sem kért, csak semlegességet az Athén ellen vívandó háborúja idejére és Bóotián való szabad átvonulást. A kedvező válasz esetére zsákmány- és földbirtok-jutalékot helyezett kilátásba; ellenkező esetre megfenyegette őket a háború minden iszonyúságával.

„Mindezek ellenében ugyan mit vethetett Demoszthénész a mérlegbe? Nem volt semmije, a mivel ijesztszen vagy csalogasson; nem tudott kilátásba helyezni semmi hasznot; jött, hogy áldozatot kérjen. Ezenkívül a polgárság előtt idegen volt és mint athéni polgár általános bizalmatlansággal találkozott. Athén egészen elhagyatottan állott Fülöp királylyal szemben. Mily könnyen megeshetett volna tehát, hogy Demoszthénész szándékát oda magyarázzák, mintha csak a saját városát, mely a háborút előidézte, akarná megmenteni és Thébát veszélybe rántani, még pedig oly háború veszélyébe, melynek legelőször is és legnagyobb mértékben Théba lenne kitéve. Mert Athént magát hajóhad nélkül nem lehetett sikeresen megtámadni.

„Az elhatározás órájában Demoszthénész fényesen győzött a böotiai

gyűlésen. Mégis képes volt a haza becsületéért és szabadságáért s egy szersz mind a saját önállóságukért vívandó harcznak közösen kötelező voltát szónoklata erejével akkép hirdetni, hogy magával ragadta a böotiai férfiakat, hogy egyszerre eltűnt minden aggodalom, minden tétovázás, minden idegenkedés és a hazafiul lelkesedésnek Demoszthénestől felgyújtott tüze közös lánggá nőtt össze Thébában és Athénben. Ez volt Demoszthénész legnagyobb és legszebb diadala, oly tett, melyért az érdem egyedül őt illeti. Nemcsak erkölcsi siker volt ez, hanem egyszersz mind fontos politikai esemény. Azok az intézkedések, melyeket Fülöp legutóbb tett, legjobban bizonyítják, mennyire érdekében állott neki e szövetekezés megakadályozása. Semmire sem számított oly biztosan, mint e két szomszéd város közti legyőzhetetlen ellenséges indulatra. Belátta, hogy ha ezek egymásnak kezet nyújtanak, akkor még a többi államok is egyesülhetnek; akkor lehetséges lesz oly nemzeti fölkelés, mely Fülöpnek a helyzetét Görögországban megingathatja és minden előbbi sikereit kérdésekké teheti. Thébában még kétségkívül élt valami abból a szellemből, melyet Epaminondász és társai ébresztettek; bizonyos fogékonyság a nagy eszmék iránt, képesség arra, hogy hódolni tudjanak a szellemi nagyságnak, hogy hatása legyen rájuk a valódi ékesszólásnak s hogy tudjanak görögösen érezni. A kemény érez megolvadt s a mire előbb fegyveres hatalommal, később Epaminondász és az Athénben levő böotiai párt politikai egyezkedéssel hiába törekedtek, az most gyorsan és szerencsésen életbelépett és a két szomszéd ország, mely a kölcsönös támogatás szempontjából oly világosan egymásra volt utalva, melyeknek egyike sem érthette el a maga biztonságát a másik nélkül, most az utolsó órában szorosan csatlakozott egymáshoz.

„Fülöp követeit elutasították s elfogadták Demoszthénész összes javaslatait. Athén biztosította a thébaiakat Böotian való sértetlen uralkodásukról; a hadi költségeket arányosan-fogják felosztani; egyszersz mind elhatározták a fokiszi városok visszaállítását és megegyeztek arra nézve, hogy szárazon és vizen közösen vezérkednek a háborúban.

„A legnemesebb és legigazságosabb szövetekezés volt ez, mely valaha görög városok közt létrejött, mert alapja az volt, hogy a veszélyben forgó haza javára fel kell hagyni minden kicsinyes féltékenykedéssel. Théba kezet nyújtott Fokisz feltámasztására. A válaszfal leomlott Attika és Böotia közt és a Kithéron két oldalán, Szuniumtól egész a Parnasszusig egy törekvés, egy akarat uralkodott: a Demoszthénész akarata, kivel a nemzet legjobbjai a legbensőbbben egyetértettek.

„Most ismét, mint hajdan a perzsa háborúk korában, két állam-csoport állott egymással szemben, az egyik, mely a külföldi hatalommal tartott s a másik, mely a szabadságharczra eltökélte magát. Az volt tehát a teendő, hogy ezt a szűkebb értelemben vett Hellászt közösen megvédelmezzék s

e célra felhasználják a természet által ajánlott védelmi erőket. Eláta alatt megszűkül a Kefisszosz folyó völgye. E szorost szállták meg most a szövetségesek; itt volt most a szabad Görögország Thermopiléje. Ezzel egy időben más támaszpontokat is kerestek Fülöp ellen. Összeköttetésbe léptek az amfisszabeliekkel, mert oda törekedtek, hogy Fülöp akár erőhatalommal, akár egyezkedéssel ne bánhasson el hamarjában az ellenségével. Tehát 10.000 gyalog- és 1000 lovasból álló zsoldos sereget, melyet az athéniak állítottak, rendelték Lokrisz védelmére, mely aztán Káresz és a thébai Proxenosz vezérlete alatt Amfissza felé vonult.

„Azonnal hozzáfogtak, hogy a delfoibeli ármánykodásoknak áldozatul esett Fokiszt helyreállítsák. A szövetséges városok felszólítására visszatértek a menekült lakosok hazájukba és összegyülekeztek elpusztult lakaik körül. A görögök természetes ügyességével a lokriszi csapatok oltalma alatt hamarjában lakásokat rögtönöztek magoknak városaik romjai közt és segítségüket nyújtották a Parnasszusz hegyszorosainak védelmezésére. Azonnal tevékeny szövetségesekké lettek, mert égtek a vágytól, hogy boszut álíhassanak Fülöpön, s a kétségbeesés bátorságával szánták el magukat visszanyert hazájuk védelmére. Végre a szövetségesek követeket küldtek szét egész Görögországba segédcapatokért és a Demoszthénészről megnyert államok azonnal készeknek nyilatkoztak hadilletőségeik kiállítására és hadiadó fizetésére, míg a kancsal szemmel néző peloponnézosziak legalább semlegesek maradtak és nem voltak hajlandók Fülöp támogatására, ki a szent háború ürügye alatt felszólította őket, hogy seregükkel hozzá csatlakozzanak.

„Így győzték le szerencsésen az ellenségeskedést Théba és Fokisz, Fokisz és Amfissza, Amfissza és Athén között. A Parnasszus hegye körül tekintélyes haderő gyűlt össze, s egyszersmind a thébaiak és athéniak testvéri frigyben ott álltak a harczmezőn Böotia határinál Fülöp ellen, figyelemmel kísérvén minden legkisebb mozdulatát. De a dolog nem maradt annyiban. Egyes hadcsapatok közt a Kefisszosz völgyében véres összecsapásokra került a sor. Ezek közül kettőt a „folyói csata“ és „téli csata“ név alatt emlegettek; mindkettőben a szövetségesek győztek, mindkettőben kivált az athéniak, mint Demoszthénész büszkén mondja, nemcsak feddhetetlenek voltak, hanem a jó felszerelés, rend és lelkesedés folytán valóban bámulatra méltók. Ismét úgy emlegették és dicsőítették őket, mint a görög nép vezérharczosait. Némely, a harczban különösen szerencsés csapatok áldozatul hadi ajándékot küldtek a várba, Athéné tiszteletére; a városban áldozatokkal és körmenetekkel ünnepelték a nyert győzelmeket; egész Athén lelkesült, hálás hangulatban volt, remény töltött el mindenkit. Teljes volt a bizalmuk a Demoszthénész-kormány iránt, s e bizalomnak nyilvános kifejezést adtak azáltal, hogy Demoszthénészt, mint a város megmentőjét és őrét a tavaszi nagy Dioniszia ünnepén nagybátyja, Demomelesz indít-

ványára, ki előbb Demoszthénész ellenségeihez tartozott, aranykoszorúval tisztelték meg.

„A polgárok bizalmát nem lehetett egykönnyen megingatni. Demoszthénész szilárdul és biztosan állott a hazai ügyek élén s erélyesen föllépett mindazok ellen, akik a hazafias ébredést elaltatni vagy zavarni akarták. Demoszthénész vitte a kormányzást mind Thebában, mint Athénben és a hazafiak örömmel és bátran tekintettek a nyári hadjáratra, melynek döntőnek kellett lennie.

„Az ellenség táborában máskép állt a dolog. Fülöp látta, hogy gonoszul csalódott. Szeme láttára fölépültek azon városok, melyeket elpusztított, a jobb és bal keze felől eső hegyszorosokat tekintélyes, jól felállított és jól vezetett csapatok szállották meg. Az első összemérkőzések szerencsétlenül ütöttek ki és a jövő eredmény felől legkevésbé sem lehetett biztos.

„A téli hónapok alatt csapatainak zöme a hegyszorosok mögött tartózkodott; midőn a tavasz eljött, ki kellett lépnie e kínos helyzetéből s elő kellett nyomulnia. Fülöp ekkor előbb Amfissza felé fordult, mert ott könnyebbnek tartotta a győzedelmet, de Amfisszánál sem volt Fülöpnek bátorsága egyenesen neki menni csapataival e veszélyes hegyi utaknak; inkább hadicselhez folyamodott, amint rendszeren ezzel került fölibe a görögöknek. Parancsot adott ki látszólagos visszavonulásra, csapatait kivezette a hegyszorosokból és hadiparancsok által, melyeket szándékosan az ellenség kezébe juttatott, azt a hirt terjesztette el, hogy a thrák népek közt lázadás tört ki, mely szükségessé teszi az ő jelenlétét, s egyelőre megakadályozza a görög háború folytatásában. A zsoldos-csapatokra, melyeket hanyagul vezettek és a melyeket terhes őrállásukon csak az tudott együtt tartani, hogy maguk előtt látták a veszedelmet, az ellenséget, — az ily hadicselnek nagyon megtették hatásukat. A csapatok szétszéledtek, a hegyszorosokon szabaddá lett az átjárás, s mielőtt rá is gondolhattak volna, a király gyors menetekben visszatért és átnyomult a szorosokon; a meglepett zsoldos sereget Amfisszánál tökéletesen szétverte. Naupaktoszt is, melyben akájai őrség volt, ostrommal bevette.

„Ez a siker, melyet a zsoldos vezérek gondatlansága szerzett a királynak, meghiúsította Demoszthénész hadi tervének lényeges részét. Fülöp most a keleti harezterre fordulhatott egész erejével, a Parnasszus déli oldala felől megnyílt az ut előtte; Naupaktoszból átkelhetett Peloponnéoszra és visszavonulásra kényszeríthette Athén ottani szövetségeseit.

„Ez időtájt történt, hogy a király új alkudozásokat kezdett. Számíthatott arra, hogy a városok oly túlságos erőfeszítést nem bírnak ki sokáig; tudta, mily sok ellenmondás nyilvánul még most is a hadi politika ellen és valóban a makedón táborból érkező új ajánlatok folytán némi ingadozás állott be és a békepárt nemcsak Thébában, hanem Athénben is merészebben kezdett mozogni.

Demoszthéneszt nagyon bántotta az a gondolat, hogy több évi áldozatainak és erőfeszítéseinek eredménye az utolsó órában mind tönkremegy. Ez a gondolat egyre fokozta kitartását és arra ösztönözte e buzgó férfiút, hogy mind határozottabban lépjen föl az árulók elrettentésére, hogy a kételkedőket megnyugtassa és az ingatagokat állhatatossá tegye. Demoszthénesznek ismét sikerült elérnie azt, hogy a görögök Fülöp ajánlatait visszautasítsák. A békeajánlatok visszautasítása után az ütközet elkerülhetetlen volt, s mind a két fél bizonyára sürgősen óhajtotta a dolog eldöntését. Ami a csatát illeti, a görögöknek mindenesetre nagyon érdekükben állott, hogy a Kefisszosz-völgy szorosában levő erős állásukat megtartsák és ott várják be a támadást; Fülöpnek ellenben, ki az utóbbi alkudozások alatt új csapatokat rendelt magához, melyeket Antipáter vezetett hozzá a birodalom különböző tartományaiból, oly harcztérre volt szüksége, melyen lovaságát kifejtheti.

„Fülöp tehát oda hagyta téli szállását, visszavonult a szoros mellől, előőrsét arra a hegyi vidékre küldte, mely a Kopaisz tó völgyét északról körülveszi, elpusztította a böotiai helységeket és fenyegette a tartomány egész keleti részét. A szövetségesek a harc sikerét a hegyszoros birtokához kötötték, s így az ellenség mozdulata folytán egyszerre a legkinzóbb bizonytalanságba jutottak. Lehető volt, hogy az ellenség egész serege keleti irányban vonul el és nem lehetett tudni, merről várják. A szövetségeseknek követniük kellett tehát az ellenség mozdulatait, ha a böotiaiak kívánságához képest, ezek tartományát védelmezni akarták. Ezért elváltak egymástól és csak csekély őrség maradt hátra a hegyszoros védelmére.

Mihelyt Fülöp ezt a várt eredményt elérte, gyorsan visszavezette csapatait az előbbi állásba, könnyű szerrel megszalasztotta a hegyszorosban hátrahagyott seregosztályt, átnyomult utánuk a szoroson s egész seregével a Kefisszosz folyó böotiai völgyében állott, melynek széles síkját már elejétől fogva a legalkalmasabb harcztérnek szemelte ki.

A görögök a Kefisszosztól délre gyűltek össze, ahol nekik Kaeronea városa hátsó támaszul, a folyó meg védő vonalul szolgált. Itt állították fel csapataikat a Kaeronea mögött emelkedő magaslatok lábánál, a Hémon patak mindkét partján. A városhoz legközelebb az athéniak állottak a fokisziai, achajaiak, korinthosziak és a zsoldos seregnek Lokriszból megmenekült maradványa.

„Mikor a felállítás megtörtént, a király előrenyomult. Hadserege állítólag 80,000 gyalogosból és 2000 lovasból állott. Egészben a két hadsereg számra és harczkedvre nézve körülbelül egyforma volt. De az ellenség seregének nagy előnye a vezérletben állott; egy akarat igazgatta ezt és a leggyakorlottabb csapatvezérei voltak. Az ellenséges részen átgondolt csatatervet követtek, míg a görögök csak arra gondoltak, hogy vitézül szembeszálljanak az ellenők nyomuló ellenséggel; mindegyik seregosztály önmagáért küzdött

nem volt egy hadvezérök, ki a lazán összefüggő tagokat egy egészsze kapcsolta volna össze és az ellenség vezérével mérkőzhetett volna.

„Kezdetben a mérkőzés kedvezőnek mutatkozott. A balszárny bátran előre nyomult; Fülöp visszahátrált a síkra és a görög seregben már felhangzott a kiáltás: „Kergessük egész Makedónjáig az ellenséget!“ A másik szárnyon rendületlenül állottak a thébaiak, bár a király tizenennyolcz éves fia, Sándor, kinek azon a napon kellett a próbatétet kiállani, teljes erővel zúdult rájuk. Az Epaminondásztól öröklött fegyelem különösen meglátszott a seregben. A böotiaiak reggel több órán át megállották helyöket, míg végre elhulltak a bátrak, egyik a másik után, a makedón lovasság dárdáinak dőféseitől.

„Sándor azoknak a holttestein átgázolt és oldalba fogta a középhadat, mely a szövetségesek csapataiból állott és sokkal csekélyebb ellenállásra volt képes, mert sem jobbról, sem balról nem volt támasza. Amint a harc e pontra jutott, Fülöp is visszafordult az athéneiekre, akik üldözési hevükben nagyon messzire előhaladtak a síkon s így megszakasztották a sereg közti összeköttetést. Fülöp előbb megállította, majd visszanyomta őket; a lovasság túlnyomó erejétől körülfogva, nagy veszteségek közt újonnan elfoglalták előbbi állásukat, de itt sem találtak semmi védelemre. Látták, hogy\* a hadsereg felbomlott, az ellenség egész ereje ellenök egyesült és csupán a futásban találhatnak menekülést. Ezer ember esett el közülök, két ezren fogságba kerültek, a thébaiak vesztesége valószínűleg még sokkal nagyobb volt. Fülöp, aki nemcsak az átmenetet akarta kiküzdeni s egy csatát megnyerni, hanem meg akarta semmisíteni a görög csapatok ellenállási erejét, célját tökéletesen elérte. A csapatok új összegyűjtésére s második ütközetre senki sem gondolt. Nem volt többé semmi közös rendelkezés, semmi összefüggés, a hadcsapatok szétszéledtek hazájokba s az ép azelőtt megkötött görög szövetség egyetlen vereség után teljesen felbomlott. Attika és Böotia védetlenül maradt; a két szomszéd város nem volt képes egymásnak segíteni, egyformán készen kellett lenniök a háború minden borzalmára, melyekkel a győző haragja őket fenyegette.

A győzedelmes király azonban csak Théba ellen fordult haraggal. A thébaiak fölkelését lázadásnak, esküszegésnek, hűtlenségnek tekintette, amelyet kérlelhetlen szigorúsággal büntetnie kell. Büntetése súlyos volt és nyomán elpusztult a thébai dicsőség és hatalom minden utolsó maradéka, a büszke városból, melyet Epaminondász és Pelopidász vezérlő hatalommá emelt, ismét kis vidéki városka lett. A kiváló férfiakat, a város vezetőit Fülöp haragja kivégeztette s birtokaikat elfoglalta, elajándékozta. Kadmea várába makedón katonák vonultak be és Théba nem volt többé.

Athénnal szemben a király óvatos és tapintatos volt. Athén ugyan csatát veszített, de azért még ellent tudott állani. És Fülöp jól tudta, ha seregével Athén ellen indul, a város kétségbeesett védelemre készül el s a



veszedelem nagysága csak fokozná erejét, segítséget is kaphat s könnyen megtörténhetik, hogy Athén alól is ép olyan kudarczczal kell elvonulnia, mint ahogy Perinthosznál és Bizancznál történt. Azután azt sem akarta, hogy hírére, a görögök iránti rokonszenvén csorbát ejtsen az, hogy elpusztította Athént. Fülöp úgy okoskodott, hogyha ő most, mikor a veszített csatának hatása még tart, amikor Demoszthészes még nincsen otthon, kecsgető ajánlattal fordul az athéniakhoz, czélt fog náluk érni.

Fülöp valóban jól sejtette. Athénben nagy ellentállás készült, a polgárok gyorsan föléje kerekedtek a rémhír első hatásának, férfias elszántságuk elnyomta az első jajkiáltásukat és bár kínos aggodalmakat szenvedtek az elfogottakért, a sebesültekért és az elesettekért, akik még temetetlenül heverték a csatatéren, mégis késedelem nélkül megtettek mindent, amit az állam biztonsága követelt. Eszükbe se jutott, hogy alkudozásba bocsátkozzanak az ellenséggel. Az attikai lakosságot ép úgy, mint a peloponnézoszi háború idejében beköltöztették a városba és még az 50 és 60 év közötti férfiakat is fegyverre szólították. Azután azt ajánlották, hogy szólítsanak fegyverre minden harczra képes attikait, térjenek haza a száműzöttek s az idegenek, zsellérek, rabszolgák részt vesznek Attika védekezésében, polgárjogot nyernek érte jutalmul. A nép közt olyan hangulat uralkodott, mint a marathoni és szalamiszi ütközetek idején és a kislelkűséget úgy büntették, mint a hazaárulást és halálbüntetést mondtak ki minikire, aki a hazát fenyegető veszély elől szökéssel akart menekülni.

Lelkes, harczias hangulat volt Athénben, amikor ott megérkezett Fülöp király követe Demádesz, aki athéni ember volt. Haszontalan, hitvány ember volt, de kitünően tudott beszélni, elragadó ékesszólással dicsekedett.'

Demádesz elmondta az athéniaknak, hogy Fülöp végtelenül haragszik a thébaiakra, de az athéniaknak csak javukat akarja és hogy ezt bebizonyítsa felajánlja nekik, hogy kössenek vele oly békét, mely biztosítja a város önállóságát és ő azonnal készségesen kiadja a foglyokat és a halottakat.

Ez a hír egyszerre átváltoztatta Athén egész magatartását. Még előbb azt hitték, hogy Fülöp a végromlást akarja reájuk hozni, tehát kétségbeesett ellentállást kell ellene kifejteniük, most pedig azt látták, hogy Fülöp a legbarátságosabban békét akar velök kötni és nem készül a várost elpusztítani. A harczias kedv azonnal eltűnt és örömmel fogadták a király üzenetét s elhatározták, hogy azonnal követeket küldenek hozzá, hogy meggyőződjenek róla, vajjon mindaz megfelel-e az igazságnak, amit Demádesz elmondott. Természetesen csak olyan férfiakat választhattak a küldöttségbe, akik Fülöpnek kedvesek. A küldöttség vezetője Eszkinész lett, vele volt még Fokion és Demádesz.

Demoszthészes még a csatatéren volt, s vele voltak legjobb hívei s így nem volt Athénben senki, aki a küldöttség menesztését ellenezte volna.

Fülöp vendégszeretettel, legnagyobb barátsággal fogadta a küldöttséget, a foglyokat azonnal szabadon bocsátotta s ellátta őket útravalóval. A halottakat a küldöttség távozása után adta ki, csontjaikat legkitünőbb vezérének Antipáternek és saját fiának kíséretében küldte haza Athénbe.

A szerződésben, melyet Fülöp Athénbe küldött, Fülöp azt hangoztatja, hogy barátságra és szövetségre akar lépni Athénnel. Athén önállósága megmarad, azután csalfa ajándékot nyújtott nekik. Athén és Théba között régóta vita tárgya volt az Orópusz nevű kis határváros. Ezt a várost most Fülöp nagylelkűen az athéniaknak adta. Úgy gondolkozott, hogy ez az ajándék újra növelni fogja Athén és Théba között az ellenségeskedést és meg fogja akadályozni azt, hogy barátságosan közeledjenek egymáshoz. Voltak azonban a szerződésben olyan pontok, melyek a város érdekeit nagyon sértették, de ezt az athéniak nem látták. Akadt ugyan, aki egyik-másik pont ellen felszólt, de nem hallgatott rá senki. Demoszthész még mindig nem volt otthon, mert ezalatt a szövetségeseknél járt, hogy a további ellenállásra segítséget keressen és így a békét könnyen megkötötték; amikor Demoszthész hazatért, már befejezett ténynyel állott szemben. A makedón párt az események hatása alatt mindent elkövetett, hogy Demoszthész népszerűségét megrontsa.

Az ellenpárt mindent elkövetett Demoszthész gyalázására; azt hitte, hogy most könnyű szerrel diadalmaskodhatik rajta, őt akarta felelőssé tenni a szenvedett veszteségekért, a kárba vesztett költségekért, a hiába ontott véreért; szemére vetette, hogy a csatában gyáván viselte magát és minden módon gyűlöletessé akarta tenni. De ellenségei nem érték el céljokat. A polgárok nem tudták elhinni, hogy előbbi eljárása tévedés lett volna. Hősi bátorságuk megtört, de Ítéletükben hívek maradtak önmagukhoz és szilárdul ragaszkodtak Demoszthészhez. Erről legszebb bizonysgot tettek az által, hogy az elesettek csontjainak temetésekor Demoszthészt tisztelték meg a sirbeszéd tartásával. Belátták, hogy neki van legtöbb köze a Koronaneanál elesettekhez s hogy azokra megszenstelenítés lenne, ha oly szónokokra bíznák a sírok felett tartandó Deszédet, akik nem méltányolták azt a szent ügyet, melyért ők készek voltak életüket áldozni.

Fülöp ezen közben átvonult az egész Görögországon, hogy személyes jelenlétével rendbe hozza az ország viszonyait; türelmetlenül sietett célja felé, melynek elérésében most többé semmi lényeges akadály nem gátolta. Peloponnézosz már régen nem volt a görög szabadság védő bástyája. Régi állami szerkezetét felbontotta volt a leuktrai ütközet; azóta folytonos forrongás és viszálykodás színtere volt; most Fülöp itt is rendet akart csinálni, amire a thébai politika nem volt képes és azon volt, hogy az egész félszigetet, mint az új államszövetkezet tagját, egyesítse és lecsillapítsa.

Mikor Fülöp elérte célját, közös gyűlésre hívta össze a Korinthoszba valamennyi görög államot. Itt aztán előterjesztette az egyezséget, amelyre

ő régóta áhítozott s amelyet úgy tüntetett föl, mintha az a görög nemzetek legforróbb vágya és jólétük biztosítója volna. Biztosította az államokat az állandó békéről, a kereskedés zavartalanságáról, kimondta, hogy az összes görög községek önállóak maradnak; azután elhatározták, hogy szövetségi tanácsot állítanak fel, hogy az örökjék a felett, hogy azt a rendet, melyet most létre hoznak, ne zavarják meg sehol. Az amfikcionok gyűlését kinevezték a szövetség törvényszékének, amelynek hivatása lesz, hogy ítélkezzék minden vétség felett, melyet valaki a szövetség ellen követ el; hogy mindezek az intézkedések megtartatnak, annak a biztosítója az volli, hogy Fülöp király, mint a szövetség leghatalmasabb tagja, örökös felettük, Fülöp, hogy a szövetségnek különös nemzeti értéket adjon, lelkesedést támaszson, azt hirdette, hogy legforróbb vágya az, hogy az egyesült görög államokkal Perzsia ellen induljon és megbosszulja a perzsa háborúkat, melyek 'a görög népet egykor oly súlyosan, fájdalmasan sújtották.

A királynak ez a terve egyszerre lelkesült érzést támasztott iránta minden államban, a perzsák elleni visszatorló háború iránt való vágy mindég élt a görög népben és amikor Fülöp maga kínálta azt fel, lelkesen fogadták és megválasztották minden görög sereg fővezérének.

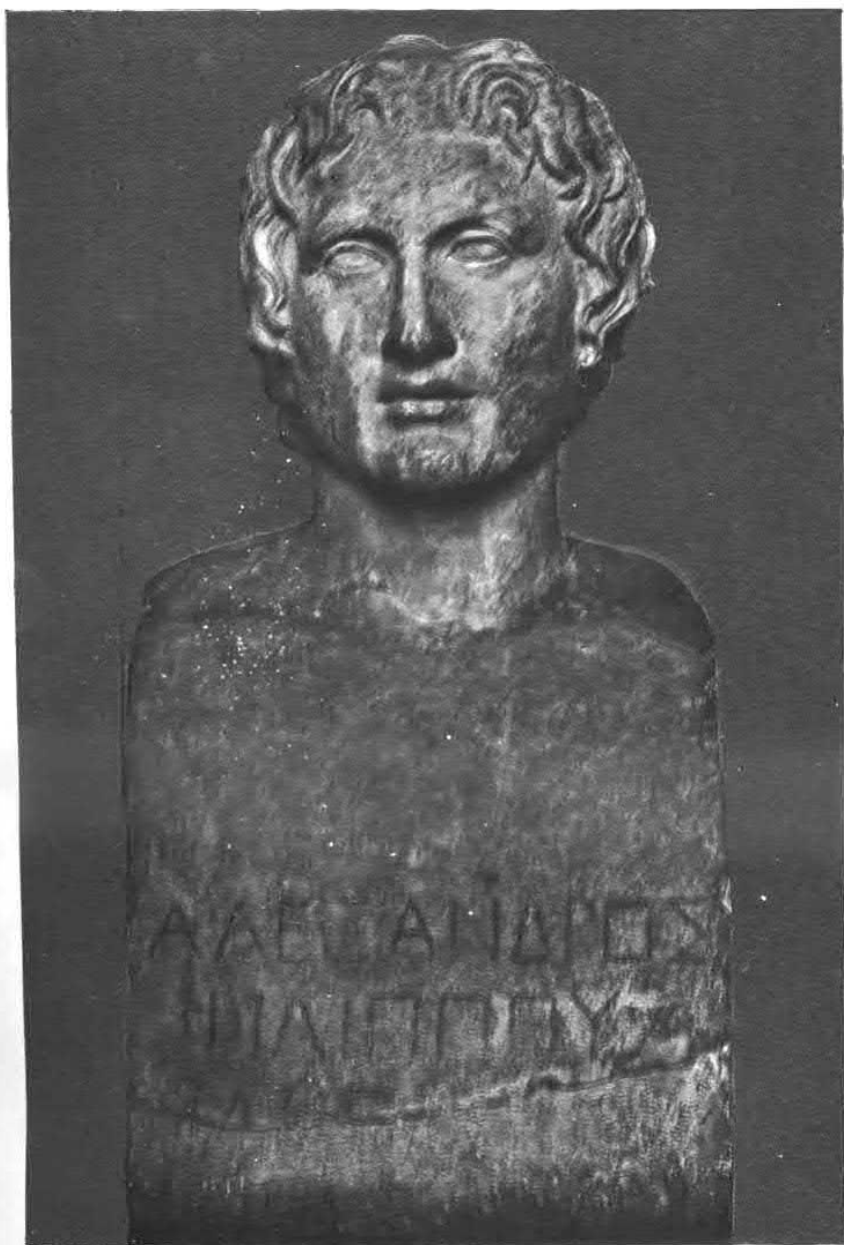
Mikor Fülöp ezt a tervét, szándékát elmondta, talán nem is gondolta komolyan, csak a görögök nemzeti érzésének akart hízelegni. A korinthoszi gyűlésen elért mindent, amit akart, ami élete legfőbb célja volt, hogy egész Görögország az ő fennhatósága alatt álljon és azzal óriási hatalom fejének mondhatta magát, mert hisz az Aldunától le egészen a Peloponnézorszag utolsó hegyfokáig az ő szavára figyelt minden állam, az ő akarata uralkodott valamennyin.

Bármily szép mezbe öltöztette is Fülöp a görög népekkel való szövetségét, azért csak meghódolás volt az, függetlenségüknek elvesztése.

A keronneai csatátéren (1. 895. old.) elbukott a görög függetlenség, a híres görög szabadság és annak a férfiúnak, a ki a görög nemzeti eszmének megtestesülése volt, a ki maga tudta harczra hívni az egész népet, meg kellett érnie az elbukást és azt, hogy honfitársai közt voltak a legtöbbben, a kik elbukásának örültek.

A mikor Demoszthénész a keronneai csatában elesettek hamvai felett a búcsúzó sirbeszédet elmondta, Görögország függetlenségétől búcsúzott, a görög szabadságot temette és annak utolsó bajnokait hántolta el.

Az ujjongók közt első sorban állott Demoszthénész elkeseredett ellenfele. Eszkinész. Arról, hogy mi sarkalta Eszkinészt arra, hogy Fülöpnek annyira szolgáló hive legyen, nem maradt határozott bizonyítékunk, de nem hisszük, hogy Fülöp pénzzel vette volna meg, hanem a szerepelni vágyás, a végtelen hiúság és Demoszthénész ellen érzett gyűlölködő irigysége, bűnös féltékenysége volt minden tettének rugója. Kitüntetés, elisme-



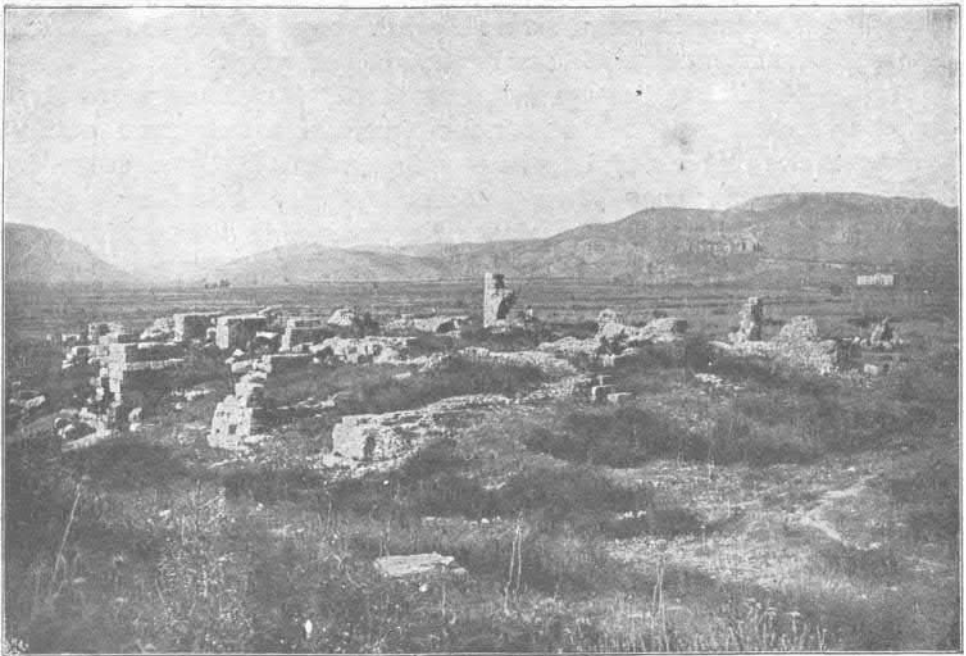
Nagy Sándor.

rés, csillogás, szereplés volt a szenvedélye, és hogy annak hódolhasson, kész volt elárulni hazáját, feláldozni annak függetlenségét.

A görögök híres szabadsága nem volt többé, függetlensége romokba omlott és azokon emelkedett a Makedon-birodalom, a mely azzal pótolta a görögök elvesztett szabadságát, hogy világgá vitte a görög szellemet és annak műveltségét, hogy olyan hatalmas tüneményt adott a világnak, melyet még ma is csodálnak a népek: Nagy Sándort, a kinek hatalma, nagysága ott sarjadt a koronneai csatamezőn, a görög függetlenség temetőjén.



Görög váza.



Efezosz romjai.

## NAGY SÁNDOR.

A korinthuszi gyűlés után nemsokára Izokrátesz felszólította Fülöpöt, hogy váltsa be ígéretét és tetőzze dicsőségét a legnagyobb vállalattal, vezessen hadat a perzsák ellen, a hadjáratban lelkesen fog részt venni minden görög nép. Majd azt ajánlotta, ha az egész Perzsa-birodalmat nem akarná hatalma alá hajtani, legalább Kilikiától Szinopeig foglalja el Ázsiát és egyesítse birodalmával.

Fülöp a perzsák elleni háborúban erős köteléket látott arra, hogy a görögöket jobban magához fűzhesse és már 336-ban Kr. e. átküldte Kis-Ázsiába az első makedón-görög sereget Parmeniosz, Amintász és Attálosz vezérélete alatt, akik felszólították csatlakozásra a kisázsiai államokat, hogy azután a perzsa hatalom alól felszabadulhassanak.

Ennek a seregnek előkészítő feladata volt, hogy azután Fülöp az ő nagy vállalatához nagy seregével már előkészített talajt találjon Kis-Ázsia államaiban.

Hanem ezt a dicsőséges vállalatot már nem érte meg, annak a véghezvitele tüneményes pályát megfutott fiára: Sándorra maradt.

Sándor születéséről és gyermekkoráról a hagyomány sok érdekes adatot beszél el.

Azt mondják, hogy Sándor ép az nap született, amikor az efezosi híres Diana-templom leégett. A mágusok, akik akkor Efezusban voltak, ezt a szerencsétlenséget még csak azután bekövetkezendő még nagyobb romlást előre jelentő jelenségének tartották, arcukat csapdosták s kiáltozva rohantak végig a városon, mialatt folyton azt hajtották, azon a napon Ázsia számára roppant veszedelem és romlás támadt.

Fülöp ugyanekkor Potideában volt és egyszerre hozták neki fia születésének, Illíriában nyert egyik győzedelmének és annak a hírét, hogy az olimpiai versenyeken egyik lovával díjat nyert. Fülöp öröme roppant nagy volt, amit még a jelenlevő jósok azzal fokoztak, hogy a hármas győzelem jegyében született herceg győzhetetlen lesz.

Fiatalkori jelleméről Plutarchosz ezt mondja: „Már gyermekkorában egész lényét áthatotta az önmegtartóztatás. Mert bármilyen heves és szeretlen volt is, azért gyönyörökben nem ragadtatta el magát. Ellenben becsvágyát fenkölt gondolkodás, büszkeség oly nagyra fokozta, hogy a fiatal korát messze túlszárnyalta. Neki nem volt mindegy, hogy milyen dicsőségben volt része, az ő becsvágyát nem elégítette ki bármily kitüntetés, s ebben különbözött apjától, aki minden hiúságon kapott és az olimpiai versenyeken a lovaival nyert díjakat aranyérmei örökítették meg. Egyszer kérdezte tőle egyik barátja, hogy miért nem vesz részt az olimpiai versenyfutásokon. Sándor ugyanis kitűnő futó volt. A királyfi azt válaszolta: „elmennék, ha versenyző társaim királyok volnának.“

Történt, hogy Fülöp nem volt otthon Pellában, amikor perzsa követek látogattak el udvarába. Sándor megjelent a követség előtt és kedvességével, szépségével teljesen meghódította azt. De nem gyermekes haszontalan kérdésekkel untatta őket, hanem kérdezősködött a megtett útjukról, hogyan utaztak, hogyan szokás Ázsiában utazni, majdan a perzsa nagy király felől kérdezősködött, tudakolta, hogy hogyan szokott bánni az ellenséggel, s



Nagy Sándor, mint Napisten  
Nagy Sándor élete után való időkből.

végül, hogy mily nagy a perzsák hatalma. A követeket annyira meglepte a fiú éles esze, hogy vele szemben Fülöp kitűnőségei egészen eltörpültek a szemükben.

Valahányszor hire jött annak, hogy Fülöp csatát nyert, valamelyik nevezetes várost bevette, vagy új tartományt hódított meg, a kis Sándor egészen elkomorodott s így szólt: „Atyám mindent meg fog hódítani s számomra nem marad többé semmi alkalom, hogy nagy és fényes tetteket vihessek végbe.“

Történt, hogy valami thesszáliai ember gyönyörű szép tüzes paripát hozott Fülöp udvarába és tizenhárom talentumért kínálta a királynak. A király és kísérete meg Sándor kimentek a mezőre, hogy a paripát megtekintsék. A paripát Bukéfálosz-nak hívták. Roppant vad volt és Fülöp kíséretéből senki sem ülhetett a hátára, még csak a közelében sem tűrt meg senkit, mert azonnal fölgaskodott. Fülöp végre is bosszús lett, megparancsolta, hogy

vigyék el a lovat, nem kellett neki. Ekkor Sándor megszólalt: „ilyen gyönyörű paripától fosztanak meg bennünket, s csupán azért, mert nem tudnak vele bánni, mert hiányzik az urakból a kellő ügyesség és bátorság.“

Fülöp eleinte nem szólt semmit fia megjegyzésére, hanem amikor az újra és újra a lóról beszélt, így szólt hozzá: „mit csinálsz itt az idősebb embereknek szemrehányást, s beszélsz, mintha te jobban értenél a lovakal való bánáshoz, mint ők.“

— Ezzel mindenesetre jobban tudok bánni, mint akárki más — felelte Sándor.

— És ha még sem — kérdezte Fülöp — akkor micsoda büntetésnek veted alá elbizakodottságodat?

— Akkor Zeuszra mondom, megfizetem a lónak az árát!

Erre hangos kacagás támadt, hanem azért megalkudtak a lónak az árán és Sándor odafutott a paripához, megragadta a kantár szarát és gyorsan a nappal szembe fordította. Sándor valószínűleg észrevette, hogy a ló az előtte imbolygó, mozgó árnyéktól bokrosodik meg. Egy kis ideig a ló mellett futott és amíg látta, hogy az prüszköl, hogy még vad, addig simogatta, mikor azonban a ló kissé



Nagy Sándor  
valószínűleg Lisszipoz eredetije után.



csendesült, akkor gyorsan le-  
ejtette palástját s egy ugrás-  
sal a nyeregbe vetette magát.

Eleinte egész rövidre fogta  
a kantárt és anélkül, hogy  
a lovat megütötte, megszo-  
rította volna, visszatartotta.

Mikor aztán észrevette, hogy  
a ló már nem bokros, akkor  
aztán hosszúra eresztett kan-  
tárral elvágatott.

Fülöp és kísérete eleinte  
megdöbben és-szótlantul te-  
kintett a tova száguldó után.

De mikor azt látták, hogy  
Sándor annak rendje-módja  
szerint megfordítja a lovat  
és büszkén visszatér, hangos  
riadalommal fogadták mind-  
nyájan. Fülöp szemei azon-  
ban tele lettek könnyel,  
mikor fia leszállt a lóról,  
megesókolta őt s így szólt  
hozzá: „Keress fiam magad-  
nak más királyságot, Make-  
dónja szűk neked.“

Fülöp korán fölismerte fiának  
makacs és hajthatatlan jellemét, mely  
különösen erőszakosságoknak

mereven ellenállott. Ellenben józan, helyes  
okoknak mindig engedett. Fülöp maga sohasem parancscsal, kényszeri-  
téssel hatott fiára, hanem mindég szép szóval, rábeszéléssel. Hogy a fiút  
különös gonddal nevelhesse s nevelésére olyan felügyeletet gyakorolhasson,  
melyben teljesen megbízik, Arisztotelészt hívta meg fia nevelőjéül. És ju-  
talmul olyan díjat adott neki, minőt nevelő még nem kapott soha. Fel-  
építette Sztageira városát, amelyben Arisztotelész született és amelyet Fülöp  
azelőtt nem régen feldúlt. Fülöp Arisztotelész iránti elismerésének jeléül  
újra építette az egész várost, visszahívta az elmenekült lakosokat, vissza-  
váltotta a rabszolgákul eladottakat s visszahelyezte őket birtokaikba. Sándor  
igen megszerette nevelőjét és maga mondta, hogy ép úgy szereti, mint  
atyját, mert annak köszönheti az életét, de Arisztotelésznek azt, hogy he-  
lyesen tud élni.

Arisztotelész igazi mestere volt Sándornak.

Fülöp nagy terveit mind elérte, hatalma, tekintélye roppant nagy volt,



N a g y S á n d o r  
a 934. oldalon levő szobor feje. Bruckmann felvétele Munkén.

az ég megáldotta olyan fiúval, aki a legmerészebb reményekre jogosította, azért családi békét Fülöp király még sem élvezett.

Fülöp király már régóta elhanyagolta Sándornak az anyját, Olimpiát, és birodalma minden vidékéről udvarába hozott fiatal tánczosnők, s ledér asszonyok társaságában pazarolta azt az idejét, amelyet mint férjnek felesége társaságában kellett volna eltöltenie. Idősebb korában pedig az történt, hogy beleszeretett egyik alattvalójának, Attalusznak a fiatal unokahugába, Kleopátrába. Szenvedélye oly erőt vett rajta, hogy feleségül vette a fiatal leányt. Már addig is sok kínos jelenetben és kellemetlenségben volt része Fülöpnek Olimpia részéről, aki nemcsak maga czivódott férjével, hanem ellene lázitotta fiát, Sándort is. Kleopátra nászán történt, hogy Attalusz, mikor a bor már kissé a fejébe szállt, felkapta a serleget s felszólította a makedón urakat: kérjék az isteneket, hogy szülessen Fülöpnek Kleopátrától jogos trónörököse. Sándor erre dühbe jött és odakiáltott Attalusznak:

— Te hitvány, engem talán fattyú kölyöknek tartasz?! — s azzal a serleget hajított Attalusz fejébe.

Erre Fülöp királyt is elborította a harag, felszökött helyéből, kirántotta kardját s fiára akart rontani, de már ő is ittas volt, s amint palástjában megakadt a lába, elbukott a szoba közepén. Sándor ekkor gúnyosan mondta: lássátok, barátaim, ez az ember készül arra, hogy Európából átvonuljon Ázsiába, pedig egyik asztaltól a másikig sem tud menni.

Ezután a szándékos sértés után Sándor nem maradhatott többé apja udvarában, tehát elvitte anyját, Olimpiát, akit biztonságba helyezett Epiruszban, ő maga pedig illíriában tartózkodott. Később azonban apa és fiú egyaránt megbánták heveskedésüket. Különösen Fülöp, mikor megtudta, hogy a görögök mulatnak az ő családi viszonyai felett; haza is hívta fiát. Erre akkor határozta el magát, mikor egyik alkalommal érkezett görög vendégétől arra a kérdésre, hogy milyen most a görögök egyetértése, azt a választ kapta: „Bizony sok okod van, hogy a görögök egyetértése felől érdeklődjél, mert a magad házat ugyancsak megtöltötte egyenetlenséggel és viszálylyal.“

Ekkor Fülöp már nagyon megrestelte a dolgot és azt a vendégét küldte el megbízással fiához, hogy hívja vissza, mire Sándor újra megjelent atyja udvarában.

Sándor maga is vágyakozva gondolt arra az időre, amikor ő kerül atyja trónjára és féltékenyen őrizte jogát; arról egyik hagyomány érdekes esetet beszél el.

A káriai satrapa, aki jó viszonyba akart jutni Fülöppel, bizalmas emberét elküldte a makedón királyhoz és felajánlotta Arrhideosz makedón királyfi számára a leányát feleségül. A király szívesen fogadta az ajánlatot.

Sándor és anyja értesültek arról, hogy a király Arrhideoszt a káriai

satrapa leányával akarja megházasítani és az a gyanú támadt bennük, hogy Fülöp az előkelő összeköttetéssel Arrhideoszt a trónra akarja juttatni. Arrhideosz Fülöpnek és Fillina larisszai bukott leánynak a fia volt.

Sándor állítólag elküldte Thesszáloszt, a diamai színészt Káriába, hogy kérdezze meg a satrapát, vajjon a törvénytelen Arrhideosz helyett, aki gyenge elméjű is, nem vállalná-e szívesebben vőül őt, Sándort.

Ez persze a satrapának is jobban tetszett. Fülöp azonban rájött az egész turpisságra és felkereste fiát és tanuk jelenlétében megdorgálta és keserű szemrehányást tett neki, azt mondta, hogy hozzá nem való, méltóságával össze nem férő volna, ha lealjasodnék oda, hogy barbár király rab-szolgájának a leányát akarná feleségül venni.

Azonnal irt a korinthosziaknak, hogy fogják el Thesszáloszt és rabul küldjék hozzá.

Ezalatt Fülöp minden előkészületet megtett, hogy a görögöknek tett ígéretét beváltsa, hogy a perzsák ellen hadba induljon. Hogy azonban nyu7 gottan járhasson Ázsia földjén, hogy semmi betöréstől ne kelljen tartania, meg akarta szerezni az egyetlen ellenfél barátságát. A molosszok királya volt az, aki iránta ellenséges érzelmekkel viseltetett. Feleségül ajánlotta tehát neki az Olimpiától született leányát Kleopátrát, ami a molosszok királyát annyira meghódította, hogy lemondott minden ellenségeskedésről.

Kitűzték a nagy napot. A nászünnepséget Edesszában, a makedón királyok ősrégi városában tartották meg. Az ünnepségre Görögországnak és Makedoniának minden vidékéről jöttek vendégek; sokan drága ajándékokat hoztak Fülöpnek.

Az első napon nagy lakoma volt, a másikon nagy ünnepi előadást rendeztek a színházban, ahova már kora reggeltől özönlött a közönség.

Fülöp király is elindult testőreinek és apródjainak kíséretében; azt hitte, hogy az ujjongó, őt éltető, érte lelkesülő tömegben nincs szüksége testőrökre, tehát kíséretét előre küldte és maga ment tovább.

Ekkor hirtelen hozzája szökött egyik testőre Pauzaniász és gyors mozdulattal Fülöp szívébe döfte törét, lóra pattant és elvágatott.

Három testőr, aki látta, mi történt, lóra kapott, utolérte a gyilkost és lekaszabolta.

Azt tartották, Pauzaniász boszúból ölte meg a királyt, mert az nem adóit neki elégtételt Attalusz sértéséért, melyet az Pauzaniáson elkövetett.

Más hagyomány is keringett és azzal gyanúsította Sándor anyját, Olimpiát, hogy ő volt a gyilkosság szerzője.

Mi volt a gyilkosság igazi rugója, azt nem lehetett biztosan kideríteni, csak annyi bizonyos, hogy Pauzaniász 336-ban K. e. megölte a királyt, aki akkor 48 éves volt és 24 esztendeje uralkodott.

Sándor ellen azon a czímen, hogy méltatlan atyja örökére, mert tudomása volt a gyilkos tervről, azonnal több trónkövetelő lépett fel. Sándor

azonban gyorsan magához ragadta a hatalmat, népszerűsége általános volt, tehát könnyen diadalmaskodhatott az ellenfelein.

Fülöp halálának híre gyorsan terjedt el egész birodalmában és Görögországban. A legnagyobb örömmel az athéniak fogadták; a hírre örömmünnetet ültek. Demoszthénész újra fenhangon hirdette, hogy a görög népek egyesüljenek, szövetkezzenek; most, amikor megszabadultak Fülöptől, volna reá a legjobb alkalom.

Hogy Fülöp király mennyire nem tudta megnyerni a görögök rokon-szenvét, mennyire terhes és gyűlölt volt előttük a makedón király fenhatósága, igazolja az, hogy sem az általános béke, sem a görögök egyesítése, sem a remény, hogy a perzsa visszatorló hadjáratot megindíthatják, nem kárpótolta őket a függetlenségükért, mert riadalommal üdvözölték Demoszthénész törekvését.

Demoszthénész ismét a nagyszabású férfiú, aki minden irányban munkához lát, küldöttségeket indított a görög városokba és szövetkezésre szólítja azokat; frigyét köt Attaluszsal, aki Sándor ellen Kleopátra fiának akarja megszerezni a trónt, Attalusz megígérte, hogy támogatja Demoszthénészt, ha az segítséget nyújt neki Sándor megbuktatására. Demoszthénész még messzebb is keresett támogatást: a perzsa nagy királynál, aki pénzzel támogatta is Athént.

A sok szép remény, mely Fülöp halála után Hellászban támadt, hamarosan szertefoszlott, mert Sándor gyors cselekvéssel elejét vette minden nemzeti törekvésnek, atyja örökét csorbíttatlanul akarta megtartani.

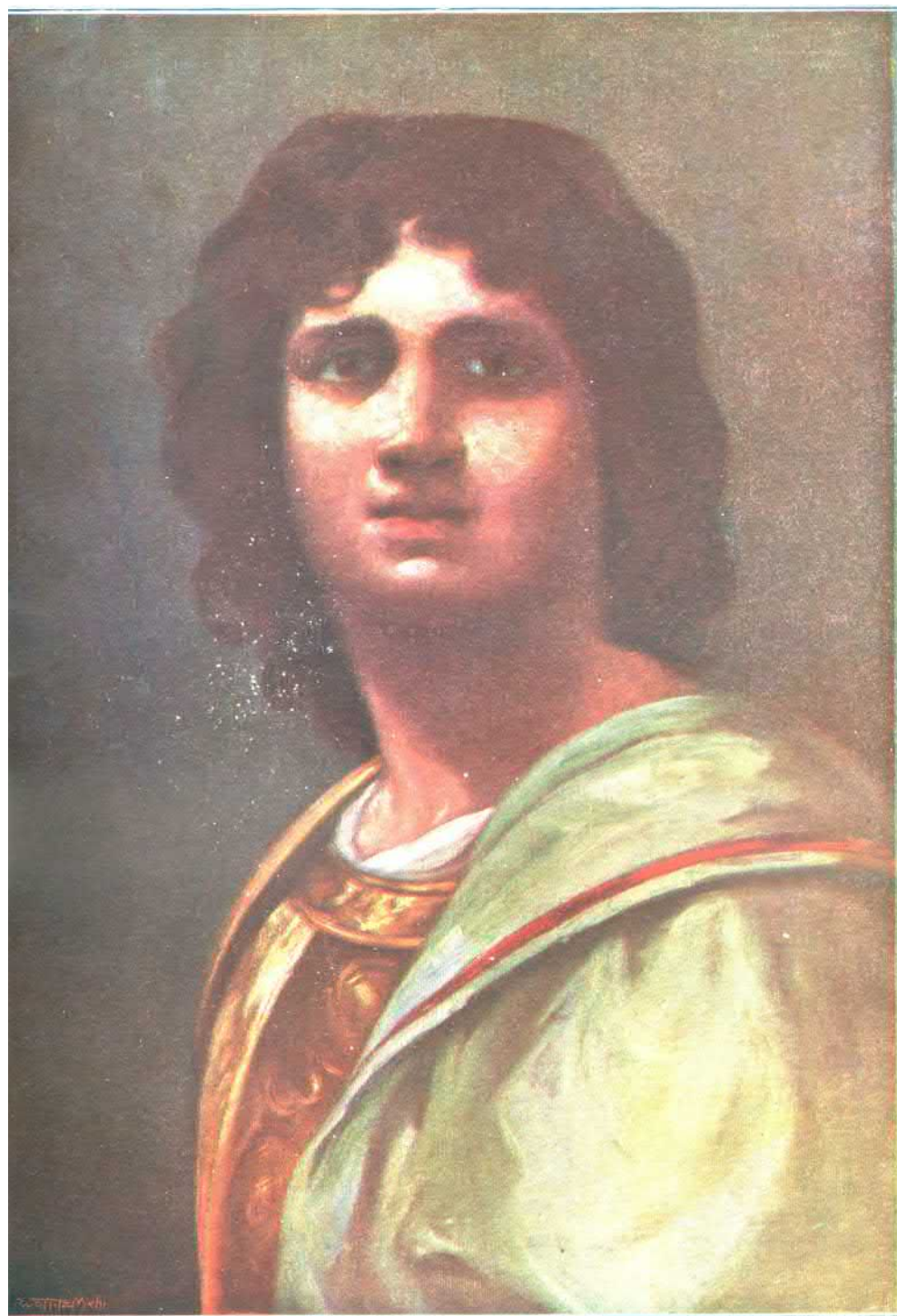
Sándor örökölte atyja politikai éleslátását meg érzékét és előbb értesítette a görög államokat, hogy minden állam magáckormányzó jogát, szabadságát tiszteletben akarja tartani, de elvárja, hogy az államok vele szemben is ép úgy megtartsák a korinthuszi szerződést, mint atyjával.

Sándor követői azonban mindenütt elutasító választ kaptak, amire Sándor azonnal tettel adott szavának súlyt.

Legelőször hazaárulási perbe fogta Attaluszt és kivégeztette; a sereg, mely Attalusz vezérlete alatt állott, hűséget esküdött az új királynak és lelkesen követte, mikor az Görögországba sietett.

Sándor váratlan gyors megjelenése oly meglepő volt, hogy a görög államok nem is tudtak ellentállani és kénytelenek voltak az ifjú király előtt meghódolni, aki nagyon jól értett hozzá, hogy még az ellenfeleit is megnyerje varázsos egyéniségével. Az államok meghódoltak, gyűlést hívtak össze a Korinthuszba, ahol a Fülöppel kötött szerződést újra megerősítették és egyhangúlag megválasztották Sándort minden görög állam fővezérének.

Amíg Fülöpnek kényszerűtén hódolt meg az államok gyűlése, Sándor iránt rokonérzés, szeretet, tisztelet, reménykedő bizalom lopozott a szívekbe és a meghódolók elismerték, hogy az istenek kiváló tehetségekkel áldották meg Sándort.



Endrei Zsolt : A Világ Történelme. II.

Nagy Sándor.  
Festette Geiger Rikárd.

„Globus” műintézet, Budapest.

A hagyomány beszéli, hogy a Korinthoszon összegyűlt állam-képviselőkkel együtt Görögország legkiválóbb tudósai, művészei, bölcei is ott voltak és mindnyájan hódoltak neki. Akkor Korinthoszbán volt Diogénéssz is és a város előtt, a Kráneionnak nevezett cziprus-ligetben tartózkodott.

Sándor várta, hogy Diogénész is eljön hozzája, de mikor látta, hogy az nem jön, maga ment el hozzája. Diogénész épen a napon feküdt és sütkezett a napsugarakban. Mikor látta, hogy sok ember közeledik feléje, kissé felült, hogy körültekintsen és mikor Sándor eléje ért, annak mereven a szemébe nézeit. Sándor barátságosan köszöntötte Diogénest és megkérdezte tőle, mit óhajt, mi volna kedvére. — „Eredj a napból, elfogod előlem.“ — Ez volt Diogénész válasza, amely Sándort nagyon meglepte, de azért nagyon megcsodálta Diogénész büszkeségét és lelki nagyságát és mikor otthagya Diogénest és kísérete tréfálkozott a furcsa bölcs felett, Sándor így szólt: »Valóban mondom, ha nem volnék Sándor, akkor Diogénész szeretnék lenni.

Diogénész Szinope városából, a Fekete tenger mellől származott és Athénben a a cinikusok iskolájába került. Anthisztész, az iskola mestere, eleinte nem akarta őt tanítványul befogadni és többször elűzte, de Diogénész nem tágított, ekkor botot fogott reá. »Üss! Üss! — mondta Diogénész — de olyan kemény botot nem fogsz találni, hogy azzal állhatatosságomat megtörhessed!«

Diogénész azontúl mindég egyetlen durva szövésű köpönyegben járt, az volt összes ruházata; azonkívül még csak facsészét hordott magával, azzal merített mindig vizet. Egyszer látta, hogy valami vándorgyerek a patakából a tenyerével merített vizet és így ivott. Azonnal eldobta csészéjét, mert azontúl feleslegesnek tartotta.

Egyszer Athénben fényes nappal lámpával ment végig, megkérdezték tőle, hogy mit akar a lámpával. „Embert keresek!“ — volt a válasza.

Mikor Diogénész Korinthoszbába került, ott hordóban lakott, a Kráneion-ligetben, ott kereste fel őt Sándor. Abban a hordóban lakott élete végéig; kilenczven éves korában halt meg.

Sándor Korinthoszból hazatért Makedóniába, ahol sok kellemetlen és rossz hír várta. Az északi barbár népek fellázadtak, anyja Olipiász fékezhetetlen boszúvágyát kitöltötte Kleopátrán, Fülöpnek fiatal özvegyén. A fiatal özvegynek csecsemő gyermekét anyja ölben gyilkolta meg és azután kényszerítette az anyát, hogy saját övén akaszsa fel magát. Sándor emiatt haraggal fordul anyja ellen, pedig nagyon szerette.

A barbár népek lázadását Sándor nem hagyta sokáig büntetlenül, 335-ben, tavasszal, hirtelen megjelent a trák földön, azután átkelt a Dunán, ott is leverte a felkelőket és fenhatósága alá hajtott kisebb, még független törzseket. A legerősebb küzdelme volt az illírekkel, nem egyszer ingadozott a győzelem, de a hadi szerencse hozzá szegődött és mind végig diadalmas maradt.

Mihelyt híre ment annak, hogy Sándort mennyire lekötik az északi népek, Görögországban ismét feltámadtak az elszakadásnak, a függetlenségnek a vezérei és rövid idő alatt lázba hozták a görög népeket; legnagyobb volt a mozgalom Thébában, ahol csakhamar nyílt forradalom tört ki.

A forrongás leglelkesebb napjaiban érkezett Görögországba a hír, hogy Sándor az illírekkel való egyik ütközetében elesett.

Az athéniak tomboltak örömben és hálaadó istentiszteletet akartak rendezni, de Fokiosz intette őket: „Ha Sándor meghalt, akkor halott marad holnap és holnap után is és ti ráértetek ujjongani, de ha nem halt meg, örömmünetek gyászra változhatnak.“

Hasonló mondást jegyezt fel róla a hagyomány Fülöp halálakor. Mikor az athéniak ujjongtak, ő azt jegyezte meg: «Az a hatalom, mely Keronneánál lever benneteket, csak egy emberrel lett kisebb.»

Mihelyt Sándor görög földön helyreállította a rendet, tekintetét Kelet felé fordította és készült a királyok királya, a perzsa nagy király ellen.

Sándort az isztmoszi ígérete is kötötte, mert az ő jelleme kényszerítette őt, hogy tett nagy Ígérését beváltsa; de valószínű, hogy saját vágya is sarkalta rá, hogy megtegye azt, amit Ígért, akkor is, ha nem ígérte volna: Perzsiának megtámadását.

Az ő fékezhetetlen vágyának Görögországban már nem volt tere; a fellázadó görög államok mind lábánál hevertek, más tájon, más világrégen keresett tehát teret hódító vágyának és az a roppant Perzsa birodalom volt.

Sándor ugyan követelhetette, hogy az Isztmoszon megerősített szövetség értelmében az egész görög föld csapatokat adjon és támogassa a perzsa király ellen vezetett hadjáratban, azonban Sándor ezt az erőt, amit az egyezség értelmében kérhet, nem sokra becsülte és teljesen a maga haderejére számított.

Sándor K. e. 334-ben kelt át a Helleszpontuszon és indult a királyok királya, a perzsa nagy-úr ellen. Talán negyvenezernyi emberből álló sereggel indult a perzsa nagy király megszámlálhatatlan hadereje, a népek tömegéből álló hatalma ellen.

Az a negyvenezer ember bizony nagyon csekélyke szám volt olyan hatalmas birodalom ellen, mint a perzsa nagy-királyé. A perzsa birodalom nagyságra még mindig a régi, a nagy I. Darius birodalma volt, de erőre, hatalomra már csak árnyéka és Sándor tudta ezt. Már mikor Sándor átkelt a Helleszpontuszon, nagy hibát követett el a perzsa hatalom, mert ha Sándor átkelésének megakadályozására ellene küldi hajóhadát, Sándor nem kelhetett volna át Ázsiába.

Az ifjú király és merész hadvezető azonban vakon bízott szerencséjében és mikor elindult, sok jószágot ajándékozgatott szét.

Sándor egyik bizalmasa ekkor azt kérdezte tőle, hogy mit akar magának tartani, ha mindenét elajándékozza, mi marad neki?

— A remények! — felelte Sándor.

— Jól van, — felelte a kérdező, — jó, akkor mi is, akik a te vezérnyomodban járunk, osztozni akarunk reményeidben; — ezeket mondta a bizalmas férfiú és nem fogadta el Sándor ajándékát; a példa lelkesített és mindenki visszaadta Sándornak azt, amit tőle kapott.

A szerencsés átkelésért Ilion dombján hála áldozatot mutatott be Zeusz

és Athénének, majd kegyelettel áldozott Priámosz árnyékának és Akillesz emlékének.

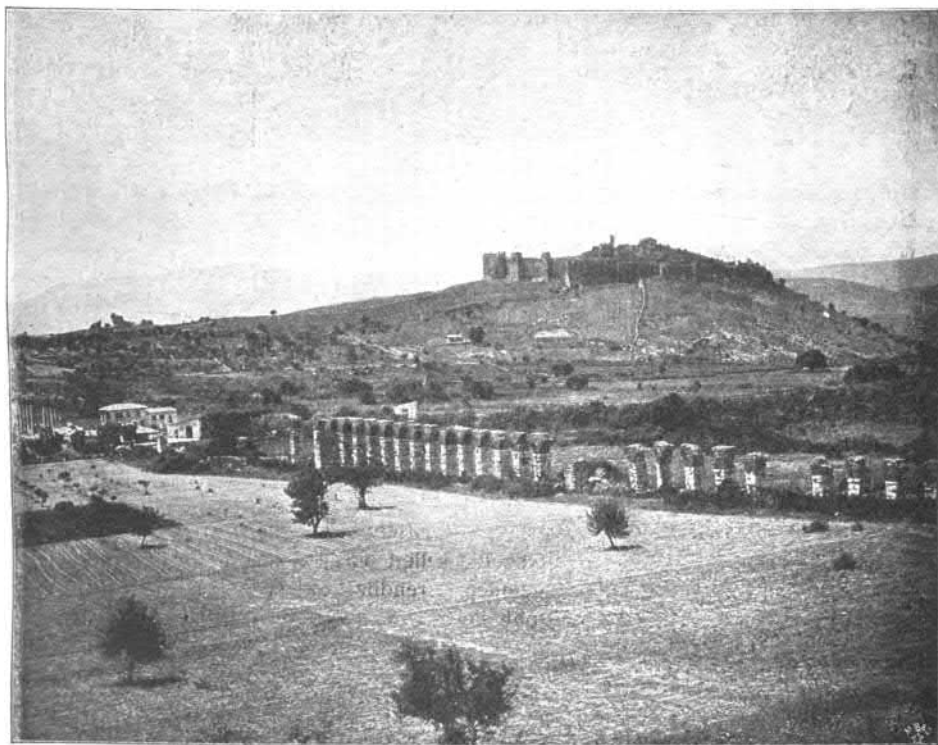
Iliontól tovább folytatta Sándor útját és a Granikosz folyóhoz ért, melyet azonban a túlsó parton a perzsák tartottak megszállottan.

A Granikosz folyó az Ida hegységben ered a Szkamander folyóval együtt a Kotilosz hegyből. A Granikosz a forrásától északnyugatra folyik, átszeli Miziát és csakhamar eléri a Proposztiszt, ahol annak hullámaiba siet. A folyónak szép meredek partjai vannak, de egyébként jelentéktelen és senki sem ismerné nevét, ha Sándornak ott nem kellett volna Ázsia bejáratáért a perzsákkal megvívnia.

Sándor az ellenség szemeláttára kelt át a folyón és megmászta a túlsó partot. A szerencse itt is kedvezett az ifjú királynak. A perzsa vezér vastag hibát követett el. A parthoz a lovasságát állította és hátul állította fel a görög zsoldos gyalogos sereget.

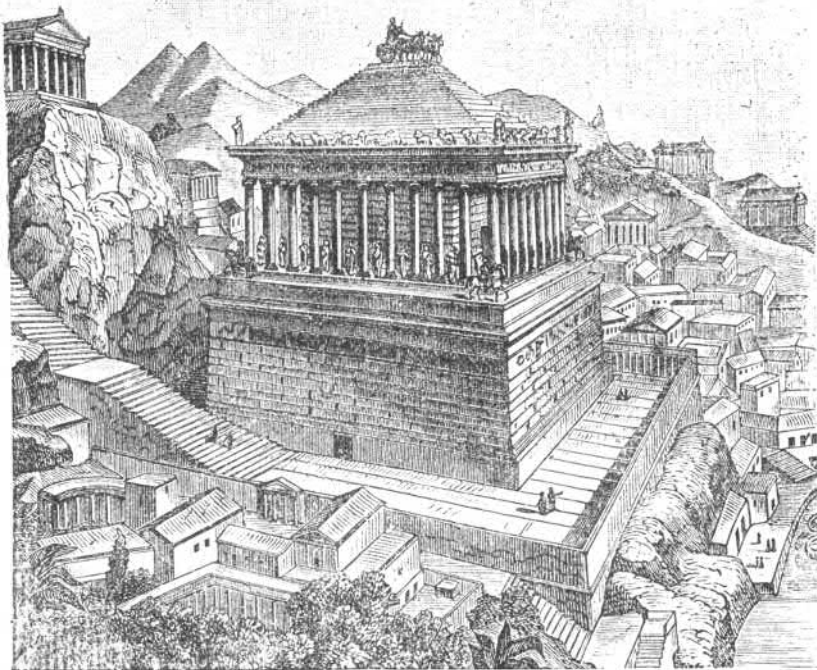
Az átkelést és a küzdelmet Plutarkosz így írja le:

A legtöbben féltek a folyó mélységétől és a meredek túlsó parttól, melyet folytonos küzdelem közepette kellett megmászniuk. Mások pedig óva intették Sándort, hogy a



Efezus romjai.





Mauzolosz király síremléke Halikarnassosban.

bevett szokásokat arra a hónapra való tekintettel ne sértse meg, mert Dáziász hónapjában a makedón királyok sohasem szoktak seregükkel harczba szállani. Ez utóbbi körülményen Sándor úgy segített, hogy elrendelte, hogy azt a hónapot második Artemiziász hónapjának nevezzék. Mikor pedig Parmenion azt tanácsolta, hogy ilyen későn még sem kellene oly vakmerő dologra vállalkoznia, így felel neki:

— Csak nem engedhetem, hogy a Helleszpontusz szégyelje magát, hogy a Gránikusz-tól megijedek, holott ő rajta átkeltem.

Azzal tizenhárom szakasz lovasság élén a folyóba vetette magát. Így nyomult előre a rohanó vízben az ellenség lövegeinek zápora között a lovassággal és gyalogos katonákkal sűrűn megrakott, meredek túlsó part felé. Úgy látszott, hogy inkább hirtelen boszusága sugallatára hallgatott, mint a józan megfontolás szavára, mikor erre a merész rohamra vállalkozott. De bármi vezette is elhatározásában, most, hogy hozzáfogott, csökönyösen ragaszkodott az átkeléshez. Így történt, hogy mikor végre az iszaptól síkos túlsó partra ért, rögtön rendetlen ütközetbe kellett bocsátkoznia, az ellenség lerohanó tömegeivel, mielőtt csapatai csak némileg is rendbe szedhették volna magukat. Ember ember ellen küzdött. Az ellenség előbb lándzsával támadott rájuk s ha azok eltörtek, karddal folytatták a harcot.

Sándort könnyen föllehetett ismerni paizsáról és sisakja tollbokrétájáról, melyet két oldalról egy-egy rendkívül nagy hófehér toll díszített. Ezért is sokan rohantak rá. Egyik hajító dárda vértjét találta, anélkül azonban, hogy ő megsebesült volna. Most az ellenség két vezére Rhözákész és Szpithridátész egyszerre támadták meg. Az egyik elől ügyesen kitért, míg ő maga Rhözákész páncéljába dőft lándzsájával. Mikor ez eltört,



N a g y s á n d o r .

Egykorú mellszobor. Találták Alexandriában. Jelenleg a londoni British Múzeumban.  
W. A. Mansell & Co felvétele.

kardot rántott s úgy rohanta meg. Míg ez a küzdelem folyt Szpitridátész oldalról támadott Sándorra. Hirtelen fölemelkedett lován s perzsa csatabárdjával hatalmasan feléje suhintott. A csapás lemetszette a sisak tollbokrétáját s az egyik fehér tollat is magával vitte. A bárd áthatította a sisakot is, de azon annyira megtört az ereje, hogy Sándort már nem sebesíthette meg, csak a haját érte. Szpitridátész már másodszor is suhintani akart, de Kleitosz a fekete te, megelőzte s éppen a kellő pillanatban átdöfte lándzsájával a perzsát. Ugyanakkor Rhözákusz is leroskadt lováról Sándor csapásai alatt.

Míg ez a veszedelmes és rendkívül heves lovascsata tartott, a makedónok falanksza átkelt a folyón s most már a két ellenfél gyalogos csapatai nyomultak egymás ellen. Az ellenség azonban nem sokáig tudott ellentállni, csakhamar vad futásban keresett menekülést, kivéve a zsoldos csapatokat, melyek tovább is helyt álltak a küzdelemben. Ez utóbbiak zárt sorokban közeli dombra vonultak vissza és onnan alkut kínáltak. Sándor azonban ekkor már egyáltalán nem hallgatott a józan észére, hanem valóságos dühvei ugratott közéjük s elvesztette lovát, nem Bukefaluszt, hanem egy másikat, melyet egyik görög kardjával leszúrt. Azok a katonák, akik Sándort ide követték, legnagyobb részt elesetek, vagy megsebesültek, ami nem is csoda, mert a görögök a kétségbeesés halál-megvetésével küzdöttek.

A barbárok közül ebben a vérés csatában állítólag húszezer gyalogos és kétezer-öttszáz lovas esett el, míg Sándor mindössze harmincznégy halottat veszített. Ezek emlékére ércszobrokat készíttetett Lyzipuszsal. A görögöknek is részt kellett venniök diadalában, különösen az athénieknek, akiknek háromszázat küldött az ellenségtől elvett pajszok közül. A többi zsákmányra általában e megtisztelő szavakat íratta:

Nagy Sándor  
egységes  
ércpénzei



Ezek mind  
az athéni pénztár  
szerint vert  
pénzek voltak



Arany-  
pé-  
nz  
Herkules  
fejvel



A Herkules-  
arany-  
nak  
a  
másik oldala

— «Az ázsiai barbároktól vették el Sándor, Fülöp fia és a görögök, a lakedemónok kivételével».

A drága ivóedényeket, biborruhákat és a perzsáktól elvett egyéb drágaságokat kevés kivétellel édesanyjának küldte el.

Sándor vesztése igen csekély volt, ellenben a zsákmánya és az elért eredménye igen nagy. A perzsa sereget a Granikosz melletti ütközet megsemmisítette és szétszórta és a Tauros-on innen nem volt többé számottevő haderő, mely Sándort hódító útjában megállíthatta volna.

A lídiai satrapa elesett a Granikosz melletti csatában, a frigiai pedig a vesztett csata után maga ölte meg magát; nem volt tehát senki, aki ellentállás vezessen.

Szardesz, az egykori arany város örömmel tártá ki kapuit, a szardeszi fellegvár perzsa parancsnoka pedig meghódolt a győző előtt.

Efezusba is ellentállás nélkül vonult be Sándor.

Efezus híres kisázsiai jónváros volt, melyet állítólag athéni gyarmatosok építettek K. e. 1020-ban; a kis gyarmat gyorsan emelkedett; Sándor korában Kis Ázsia leghatalmasabb, leggazdagabb városa volt, melyet Sándor nagyon megszeretett és sok kiváltsággal tüntetett ki.

Efezusban világra szóló temploma állott Artemisznek, akit ott efezusi Artemisznek neveztek és sok emlékvel ábrázolták (I. II. 26 és 45.)

A templom maga is híres művészi alkotás volt. A hagyomány azt mondja, hogy épen Sándor születése éjjelén gyújtotta fel Herosztratesz, aki azért követte ezt el, hogy tettével, híressé tegye magát. Igaza volt, nevét mai napig ismerik és emlegetik, amikor égbekiáltó, hazáját, őseit megrontó tettet visz valaki véghez.

Az efezusi templomod azonban újra felépítették és még nagyobb szerű, még fenségesebb lett.

Efezus meghódolása után egymás után nyitották meg kapukat a többi kis-ázsiai városok is, ezt akarta tenni Milet is, mikor annak perzsa parancsnoka értesült, hogy a perzsa hajóhad közeledik védelmére. A parancsnok azonban rosszul számított, mert a kis maroknyi Makedón hajóhad megelőzte a perzsát, bevezett a kikötőbe és a perzsa hajóhad tehetetlenül állott kint a sik tengeren.

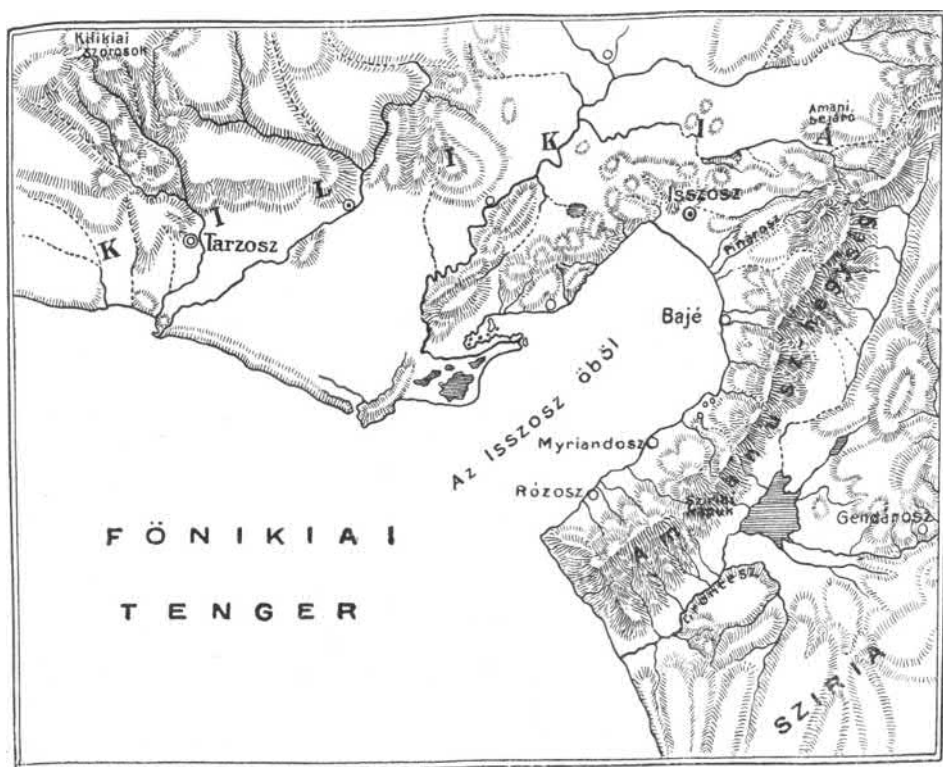
Sándor ekkor körülzárta a várost és rohammal bevette.

Kis-Ázsiában már csak egyetlen város volt még hátra, amely nyíltan ellenszegült, az Halikarnaszosz, a káriai város volt.

Halikarnaszoszban állott a híres Mauzóleum, a káriai királynak Mauzolosznak a síremléke, melyet neki a nővére és egyúttal felesége emelt. A síremlék művészies szépségeit az ó-világ hét világ-csodája közé számították.

Innen maradt a szép síremlékek elnevezése: Mauzóleum.

A meghóduló városok közt volt Gordium is, melyről a hagyomány érdekes apróságot tartott fenn.



Iassosz és környékének térképe.

Gordium városának elfoglalása után, mely a monda szerint Midás király székvárosa volt, megtekintette a nevezetes kocsit, mely erős gyékénnyel volt összekötözve, rajta nagy csomóval.

Akkor hallotta először azt a mondát, melyben a barbárok szentül hittek, hogy aki az erre a kocsira kötött csomót föloldja, az egész föld királya lesz. Legtöbben azt állítják, hogy a csomó szálai annyira egymásba voltak vonva s a végét oly jól eldugták, hogy Sándor nem tudta föloldani a csomót. Ez annyira bosszantotta, hogy kardjával ketté metszette a csomót, ami által egyszerre több vége is látható lett.

Sándor Kilikiába vonult tovább és elfoglalta annak nyugati részét és Tarzoszban hadi szállást ütött fel, a hol sokáig késedelmeskedett.

Sándor sokáig időzött Kilikiában, mert beteg volt. Némelyek azt mondják, hogy a fáradalmak merítették ki szervezetét, mások viszont annak tulajdonítják betegségét, hogy Kidnusz jéghideg vizében megfürdött. Egyik orvos sem merte a gyógyítását magára vállalni. Nagyon veszedelmesnek tartották a bajt s féltek a makedónok haragjától, ha a gyógyítás nem sikerülne. Végre is az akarnáni Filippusz szánta rá magát a gyógyításra. Egyrészt bízott Sándor barátságában, másrészt pedig szegyennek tartotta volna, ha királyával még élete árán is, nem osztja meg a veszedelmet. Nem nagyon bízott ugyan Sándor fölgyógyulásában, de azért elkészítette az orvosságot és rábeszélte a királyt, hogy vegye be.

E közben Parmenion a táborból levelet küldött, amelyben arra intette a királyt, hogy ne bizzék Filippuszban, mert azt Dáriusz nagy pénzüsszeggel és azzal az ígéret-

tel, hogy a leányát hozzá adja feleségül, megvesztegette, hogy őt tegye el láb alól. Sándor elolvasta a levelet, aztán anélkül, hogy a barátjának szólt volna róla, a feje alá tette. Mikor aztán Filippusz a király bizalmas embereivel belépett és pohárban feléje nyújtotta az orvosságot, Sándor odaadta neki a levelet, hogy olvassa el, maga azonban a legcsekélyebb gyanakvás nélkül kiitta az orvosságot. Nagyon különös és megható látvány volt, amint az egyik a levelet olvasta, míg a másik kihörpintette az italt s azután hosszasan egymásra néztek. Sándor tekintetéből a bizalom s a szeretet beszélt; Filippusz pillantása pedig a vád fölött érzett iszonyatát árulta el. A hü ember fölemelte két kezét, mintha az isteneket akarná tanúságuul hívni ártatlansága mellett, azután az ágyra borult s úgy könyörgött a királynak, hogy bízzék benne s ne féljen semmitől. Az orvosság ugyanis kezdetben roppant erősen hatott a testre, úgy hogy a beteg elvesztette beszélőképességét és elájult. Oly gyöngén lélegzett, mint aki haldoklik. Csakhamar azonban magához tért Sándor és Filippusz kezelése teljesen talpra állította. Legfőbb ideje is volt, mert a makedónokat rendkívül elcsüggesztette királyuk betegsége s csak akkor kaptak új bátorságra, mikor Sándor köztük egészségesen megjelent.

Mihelyt Sándor ismét talpra állott, folytatta Kilikia teljes meghódítását. Ekkor érkezett hire annak, hogy közeleg a perzsa nagy király az ő hatalmas seregével és már csak az Amanosz hegység választja tőle el.

Az Amanosz hegységben a sziriai kapuknak nevezett szorost Sándor elállotta, de más szorosokat nyitva hagyott, így történhetett, hogy Dariusz Kodománusz roppant sereggel elkövethette Sándor szerencséjére azt a hibát, hogy áriycmult a hegyszorosokon az Isszosz völgyébe.

Dárius csak a csatarend felállításának fedezetére ötvenezernyi emberből álló sereget tolt előre a Pinároszon át. A magaslatokra 20.000 embert állított, akiknek Sándort oldalt kellett támadniok.

A perzsa bal szárny ellen Parmenió, Sándornak híres vezére vezette a sereget. Sándor legelőbb a magaslaton levő csapatokat tette ártalmatlanná, visszaüzte őket, azután leindult a már erősen szorongatott bal szárnyra és a középre és csakhamar rendetlen tömeg lett a perzsa király seregéből.

A szűk csatatéren a küzdelemből oly szoros kézi tusa fejlődött, hogy a sebesült harcosok nem állhatták ki a sorból, mert mögöttük harcoló bajtársaik, előttük pedig az ellenség szorította őket.

Nagy Sándor Dáriust kereste, aki harci szekerén állott. Sándor minden áron elakarta fogni a perzsa királyt, vagy megölni. Mint a közlegény harcolt, hogy utat törhessen magának Dáriushoz. Dárius öcscse észrevette ezt és bátyja elé törtetett a lovassággal. De Sándor mint a fergeteg tört előre és a macedon lovasság élén harcolt, könnyű sebet is kapott a czombján, de mikorra Dáriussal szembe került, Dárius harci ménjei megvadultak és Dáriusznak paripára kellett átszállania. Ekkor a csata már eldőlt, a macedon király serege megingatta az egész perzsa hadat, magának Dáriusznak menekülnie kellett és az ő futása magával ragadta az egész hadseregei.

Sándor serege roppant zsákmány birtokába jutott.

# Nagy Sándor és Dárius Kodománusz ütközete az Isszosz mellett.

A klasszikus-korban, a mozaik-díszítést igen kedvelték. Ez a művészet különösen a római császárok korában virult.

A klasszikus-kornak legpompásabb, legnagyobbreánk maradt, világhírű emléke, az itt bemutatott kép: Nagy Sándor és Dárius Kodománusz ütközete.

Ez a kép nemcsak a mozaik-munka terén mutatja be az ezer év előtti klasszikus kor-művészetét, de egyúttal műemléke az ókori festészetnek.

Ezt a világhírű mozaik-képet a pompeii ásatásoknál — 1831. okt. 24-én — fedezték fel, ahol egyik pompeii ház padlózatát ékesítette.

A kép baloldala erősen megsérült. A hiányzó képrész fölött azonban szerencsére sértetlenül emelkedik Nagy Sándor alakja, aki maga támadja a kép közepén, harci szekeren látható Dárius Kodománuszt.

Mikor a képet kiásták, a színek teljes erejükben hatottak, élénkek voltak, de a kiásás után, a levegőn veszítettek élénkségükből; de azért még mindig látható, hogy mily pompás kép volt az a maga tökéletességében.

Ez a rendkívül becses műemlék élénken tárja elénk a görög-római történelmi festészetet, melynek emlékei sajnos elvesztek, melynek becséről csak az ilyen kőbe rakott művészi kép nyújt némi fogalmat.

Ezt a műemléket rendkívüli műbecsének méltatásául, eredeti színezésében mutatjuk be.

A becses műkincset most a nápolyi nemzeti múzeumban őrzik.





Nagy Sándor és Dáriusz ütközete Isszosznál.

Halálalt Nagy Sándor jeletlen fővel, középen Dáriusz Kodomiánusz.

Régi római mozaik kép, melyet Pompeiben találtak. Most a nápolyi nemzeti múzeumban őrzik, a toltos részeket megerősített és hiányos a becses műtárgy.



Az elfoglalt perzsa táborban volt Dárius anyja, neje, húga, két fia és két leánya. Habár Dárius táborának kincseit drágaságait Damaszkuszba vitette, Sándor katonái mégis 3000 talentum aranyat találtak.

„Épen asztalhoz akart ülni, mikor jelentették neki, hogy Dárius anyja, felesége és két leánya hangosan jajveszékelnék odakünn, mert meglátták a király kocsját és ijját, miből azt következtethetik, hogy Dárius meghalt. Sándor, akire az asszonyok sorsa mély benyomást tett, sokáig mély hallgatásba merülve gondolkodott, azután elküldte egyik emberét, mondja meg nekik, hogy Dárius még életben van, Sándortól ne féljenek, mert ő csak az uralomért küzd Dáriussal s ők továbbra is élvezhetik mindazokat az előnyöket, melyekben Dárius uralkodása alatt részük volt.

Már ez az üzenet is megnyugtatta az asszonyokat, de még sokkal inkább az a gyöngéd bánásmód, melyben őket Sándor fogságuk ideje alatt részesítette. Megengedte, hogy az elesett perzsákat eltemettessék s a temetéshez szükséges ékszereket és ruhákat a zsákmányból elvegyék. Ezután is megadta nekik azt a tiszteletet, melyben annak előtte is részük volt s még több jövedelmet biztosított a számukra, mint mennyiök Dárius alatt volt. A legnagyobb jótétemény azonban, melyben őket Sándor részesítette az volt, hogy bár az ellenséges tábor közepén éltek, mint foglyok, soha egy durva, kato-vagy erkölcsösségüket sértő szót nem halottak s úgy éltek maguk között, elrejtve a nák szemei elől, akárcsak istennek szentelt szüzek társaságában töltötték volna idejüket.

Amellett azt mondják, hogy Dárius feleségénél szebb asszony nem létezett a földön, amint hogy Dárius is maga a megtestesült férfiszépség volt. A két leány pedig szépség dolgában teljesen szülőire ütött. Csakhogy Sándor méltóbbnak tartotta, ha önmaga fölött tudott uralkodni, mint az ellenség fölött aratott diadalt s még csak nem is érintette őket. Egyébként nősülése előtt az egy Barzinát kivéve soha sem érintkezett bizalmasabb módon nővel. Barzina asszony Memnon halála után mint özvegy Damaszkusz mellett jutott fogságba. Görög erkölcsökben nevelték, amellett szelíd jellemű, bájos teremtés volt s minthogy ezenfelül még egy királyleány fiától, Artabazustól is származott, Sándor szerelmére méltatta, még pedig mint Arisztolenosz mondja Parmenion tanácsára, aki azt tartotta, hogy ily szép és nemeslelkű asszony csak hasznára lehet. Amikor Sándor megpillantotta a többi fogoly nőt, akik valamennyien karcsúak voltak, mint az őz s szépek, mint a mosolygó nap tréfásan azt mondta, hogy a perzsa nők látásától megfájdul az ember szeme. Azután azonban, hogy szépségük és bájaik ellenében erényét és tartózkodását kimutassa, úgy tett mintha élettelen, szép szobrok haladnának el előtte.

Sándor azt szokta mondani, hogy az alvás és a szerelem élvezete tanították meg leginkább arra, hogy halandó, mert a fáradtság és a kény az emberi természet ugyanegy gyöngéjéből erednek.



Arisztotelész, Sándor nevelője.



A gaugamelai csata emlékére faragott domborkép.

át, a mit a kincsek közt a legértékesebbnek tartottak. Mikor kezébe vette, azt kérdezte barátaitól, micsoda nagyon értékes dolgot tartson benne. Az egyik ezt, a másik amaz tanácsolta. Végre Sándor maga így szólt: «Az Illiászt fogom tartani benne» (Plutark.)

„Az isszoszi csata\* minden tekintetben döntő volt. A perzsa hajóhad, mely javarészt szíriai és fönikai gályákból állt, az isszoszi csatavesztéssel bomlásnak indult, a győztes előtt pedig nyitva állt az ut Szíria és Fönika felé. A görög hazafiak reményei, hogy ismét szabaddá lesznek, nagyon alászálltak. Azok, a kik az isztmoszi játékoknál együtt voltak, küldöttséget küldtek a királyhoz, hogy aranykoszorút adjanak át neki, a mi hódoló szerencseki-vánatot jelentett. A kiküldött bizottság, a mely a korintusi szerződés végrehajtására ügvelt föl, szintén szerencsét kívánt a királynak. Előre lát-

A bor iránt való szeretete sem volt oly nagy, mint sokan állítják. Csak csevegés közben ivott s olyankor is, hosszabb időközökben. Amint azután dolga akadt, sem bor, sem alvás, sem mulatság nem tudta visszatartani kötelessége teljesítésétől, amint az más hadvezéreknél oly gyakran megесik. Egész élete azt bizonyítja. Rövidéletű volt s mégis sok nagy és dicső dolgot cselekedett.

Ha nem volt dolga, fölkelés után előbb az isteneknek áldozott, azután ülve fogyasztotta el reggelijét. A nap többi részét vadászattal, intézkedésekkel, a katonái között vadálkodások elintézésével és olvasással töltötte. Ha katonáival után volt s nem kellett sietnie, nyillövésben s a kocsijáról való le és fölgrúlásban gyakorolta magát. Gyakran vadászott rókákra és madarakra, mint a naplókából kitűnik. Amint megérkezett szállítására, megfürdött s megkérdezte a sütők és szakácsok főnökeit, hogy elkészítették-e mindent az estebédhez. Egyébként rendszeren későn, fekvé vacsorázott

Dáriuszól zsákmányolt kincsek közt kis szekrényke is volt, melyet neki nyújtottak

\* Idézőjel végig dr. Jager nyomán.

ható volt, hogy Dáriusz elég időt hagy a királynak s Földközi Tenger partjainak meghódítására. Ez most már különben sem volt nehéz dolog. Mikor Sándor a csata után a fönikiai városok területére vezette hadseregét és Maratoszba érkezett, mely a legészakibb fönikiai birtok volt, a nagyurnak küldöttsége kereste fel, hogy alkut ajánljon neki. Ez a diplomáciai eljárás nagyon érdekes volt. Dáriusz panaszkodott, hogy igazságtalanul támadták meg, ő nem adott okot rá. De ha már a csata ellene döntött, adja vissza neki Sándor legalább fogságban tartott családját; ezért nagy áldozatokra volt kész Dáriusz. A válaszában meg Sándor panaszkodott s ez természetes is volt, mert ő meg a görögök pártján állt. Ha akarta, azt is mondhatta, hogy Fülöp gyilkosát perzsa pénzen bérelték. De ezeknél a tárgyalásoknál egészen új politikai fogalom és szempont jutott előtérbe. Sándor azt is üzenté Dáriusznak, hogy ő magát egész Ázsia urának tekinti s Dáriusz vele olyannal, nem pedig mint vele egyrangual alkudjék, vagy — mondja Sándor levele, — jöjjön el Dáriusz személyesen hozzá, hogy átvegye, a mit neki adni akar. Ez a büszke felelet nagyon tetszetett Sándor embereinek. Nem látták át, hogy Sándor e gondolkodásának micsoda következései lesznek az ő helyzetükre. Ázsiai királyságról eddig, különösen Fülöp udvarában, nem volt szó soha.

Csakhogy Sándor éppen itt, mikor Tiroz elé ért, ellenállásra talált, a mi eszébe juttatta, hogy a világon még független erők is élnek. Hogy a régi fönikiai város miért ellenkezelt olyan nagyon a dolgok új rendjével, mikor azok legalább is olyan előnyösek voltak rá, mint a régiek, nem egészen világos. A fönikiaiak és hellének közötti régi gyűlölet ismét lángra lobbant s hét hónapon át a védelem és támadás minden eszközeivel harcoltak mindkét oldalon. A császárföldi hadsereg és az újonnan összeállított hajóhad egyesült ereje sokáig hiába erőlködött a jól megerősített szigetváros előtt, a melyből a fölösleges embereket, nőket s gyerekeket még jókor Kartágóba küldték a tengeren át. A józan szemita vallásosságra mutat a következő dolog. A védők egyike azt álmodta, hogy a város védőistene elhagyja a várost. Erre másnap aranylánczokkal kötötték oda az isten lánczát a talapzatához. Sokan azt tanácsolták Sándornak, hagyja abba a város ostromát s menjen tovább a sereggel. Az ostrom alatt Dáriusz új követséget küldött Sándorhoz, most már határozottabb ajánlattal. Azt üzenté, hogy tiz ezer talentum váltságdíjat fizet a királyi családért, átenged minden földet az Eufrát folyóig s odaadja lányát Sándorhoz feleségül. „Én elfogadnám, ha Sándor volnék“ — mondta állítólag Parmenion, Fülöp király legöregebb és legtekintélyesebb hadvezére és államférfia. „Én is elfogadnám — felelte Sándor — ha Parménion volnék“. A makedónjai nagyokra tényleg ez lett volna a legelőnyösebb. Királyukkal szemben akkor megtarthatták volna régi helyzetüket, csak még gazdagabb

bak s előkelőbbek lettek volna. Sándor azonban már nem fordulhatott vissza s így, Dárius követének még büszkébben azt felelte, a mit az első követségnek mondott. E közben az ostrom végéhez közeledett. Rohammal vette be a várost. Hosszú ideig tartott még a harcz az utcákon, de végre is megtört a védelmezők ellenállása. Sándor serege iszonyú pusztítást vitt végbe a városba, de nem rombolta szét teljesen. Állítólag a régi királyi család egy ivadékára akadtak, a ki mint napszámos élt a külváros egyik kertjében. Ezt tették meg királynak. Sándor óvatosságból egyelőre különben se sokat változtatott a régi renden.

Tirusz elfoglalása teljesen szétbomlasztotta a perzsa hajókat. Sándor pedig seregével tovább vonult. A régi filiszteus város Gaza, a Nilusföld bejáratánál, már nem nemzeti ellentállásra talált Sándor, mint Tirusznál, hanem katonaira. A birodalmi várat elszánt tiszt védelmezte a végsőkig. Nem sok, de néhány ilyen szolgája még volt a perzsa királynak.

Már Egyiptomot könnyű volt meghódítani. Az ország és népe soha sem szerette a perzsákat, mindjobban elidegenedett tőlük. Minden lázadásánál Hellasz felől volt segítsége, vagy legalább onnan várt. A görög vallási- és világnézet sokkal hajlékonyabb volt s az egyiptomi képzelethez jobban illett, mint a merev perzsa vallásosság a maga jó és rossz szellemeivel. Mikor Okusz vezére, Bagoasz, a ki elől az utolsó egyiptomi királyi család elmenekült, irtózatos kegyetlenkedésekkel visszahódította az országot, az egyiptomiak régi gyűlölete még erősebben tört ki.

Az isszoszi csatáról érkezett görög hadosztály nem tudta az országot megvédeni. Mikor most Sándor hadserege előre nyomult, az utolsó perzsa helytartó Nemfiszt ellenállás nélkül átadta s a lakosság csaknem oly lelkesedéssel fogadta a makedón királyt, mint ahogy egy királyához hű nép, törvényes fejedelmét fogadja. Sándor itt is okosan járt el. Az ország régi beosztásán nem változtatott s az egyptomi hivatalnokokat is meghagyta kerületeikben. Különösen pedig azzal nyerte meg a lakosság szívét, hogy új, nagy város építéséhez fogott és meglátogatta a nagy tunnon-szentséget a sivatagban. A perzsák úgy látszik nem sokat törődtek vele, hogy az egyiptomi nép a nagy építkezéseket szereti, Sándor éleslátásának adta bizonyosságát azzai, hogy rögtön parancsot adott egy nagy város építésére, még pedig olyan helyen, amely az új város, Alekszandria fönnállását biztosította. Az oázisban levő szentség meglátogatása is Sándor államférfiul bölcsességét mutatta. A régi szentség, mely magas fák árnyékában feküdt az oázison, az oázis maga sok falujával, kastélyával és fellegvárával nem volt ismeretlen a görög világban s a papság, mely ezt a távoleső helyet lakta, megszokta már, hogy a bölcsesség e forrását a görögök is fölkeresik. Hogy a hatalmas királyt, a gyűlölt perzsák legyőzőjét mint Amumra, az istenség fiát, vagy hasonlót szólítsa meg, nem nagyon kellett a papságnak erőlködnie s az se került semmibe, ha színes

keleti nyelven a világ meghódítását jóslták meg neki. Bizonyos, hogy Sándor szívesen tűrte a híreket, melyek keleti alattvalóinál az oázis meglátogatása után szárnyra keltek. Ott a hol a nép a hatalom előtt, akár csak az isten előtt leborul, természetesen voltak e hírek s már akkor szárnyra kaptak, mielőtt még Sándor egyiptomi földre tette a lábát. Persze sem ő, sem kísérete nem hitt abban, amit az Ammon templom papjai nyilatkoztattak ki előtte, hogy tudniillik származása titokzatos, természetfölötti. A látogatás mindenesetre ügyes hódolat volt az egyiptomi népszellem előtt s Sándor teljesen nyugodt s elégedett országot hagyott el, mikor elhagyta Egyiptomot, amelynek élére új kormányt nevezett ki. Ebben a kormányban a hadügyeket egy makedóniai, a pénzügyeket egy görög s a többi dolgot egy egyiptomi vezette. Hogy a hellén szellem már korábban elhatolt Egyiptomig, bizonyítja az, hogy Sándor Memfisben görög játékokat rendezett. Tiruszban, ahol ugyanazt rendelte el, állítólag még tragédiákat is adtak és ciprusi fejedelmek, akik Sándor iránt hálával voltak eltelve, versenyeztek állítólag azért, hogy a kórusok kiállításában részt vegyenek.

Sándor elég időt fordított rá, hogy ez országokat kielégítse, aminthogy cselekedetei nagy gyorsasága mellett se tett soha fél dolgot. 331 nyarán az Eufrat felé indult, átkelt a folyón, majd a Tigrisen is, anélkül, hogy komoly ellenállásra talált volna Ninive várostól keletre, néhány napjára onnan, az asszír Gaugamé falu mellett — a nagy országúton a legközelebbi állomás — Arbela városa volt asszír hadi istennőnek Isztarnak a régi híres templomával — megtörtént az utolsó nagy csata, amely eldöntötte az akemenidi király sorsát. A csatátér a perzsák roppant tömegű katonaságára kedvezőbb volt, mint az Isszosz melletti part. A perzsa sereg most jobban föl volt fegyverkezve, mert a perzsák azzal hízelegtek önmaguknak, hogy a „kilikiai csatát” csupán az ellenség jobb fegyverei döntötték el a birodalom ellen. Sándor nagy bizalma, akit a csata reggelén alig tudtak egészséges álmából fölkelteni, nagyon is alapos volt.

A csatarendről pontos tudósításaink vannak.

„A perzsa nagy király\* ezúttal is, ép úgy mint Isszosznál a középén állott, a sereg derék hadával, mely igen erős volt. Gaugamélánál nem volt számukra olyan kedvezőtlen a harcztér, mint Isszosznál és így a perzsa harcvonal teljesen kifejlődhetett és így a makedón sereg túlszárnyalása elmaradhatatlan volt.

Sándor a jobb szárnynyal kezdi a támadást és egészen a közép hadig ér, annak túlsúlya elől ügyes mozdulattal kitér és utána nyomban megindítja a jobb szárnyon álló csapatokat, hogy lépcsős vonalban előrenyomuljanak és a testhad felé. A perzsa király az oldalmozdulat ellen a görög és a peoni lovasságot veti, de Sándor nem változtat mozdulatain,

\*Az idézőjeltől a következő idézőjelig Koepf Fr. után.

kitartóan folytatja. A perzsa király nem akarja elveszíteni előnyét, mely a széles kibontakozásban rejtett és a balszármányon viszonozza Sándor mozgását, így azonban rés támad a harcsvonalon. Sándor a részt azonnal felhasználja és heves támadást intéz lovasságával a bal szárny ellen, amelyet szétrobbant és azután teljes erővel a derékhad ellen fordul.

A lovasságot nyomon követi a falanx és vad rohammal ront a középhadra, mely a támadástól meginog, felbomlik, a perzsa király megrémül, kétségbe esik a siker felett és az egyetlen, a mi a csatát megfordítaná az ő kitartása, megszűnik, hátrál és az elhamarkodott menekülés magával ragadja az egész derékhadot. Majd erős küzdelem után visszaveri Sándor hada a perzsa had bal szárnyának a támadásait, de még mindig csak félig nyerték meg az ütközetet. Sándor balszármányát a perzsák erősen szorongatják. A balszármányt is Parmenion vezette, Fülöp királynak régi, kipróbált tábornoka, akinek most is, Sinosznál is igen hálátlan szerepe volt, ő reá nehezült a csatának legnehezebb része, a nehéz munkája.

Gaugamelánál még szorongatottabb helyzetbe került a derék tábornok, mint Isszosznál.

A jobb szárny gyors előnyomulásánál a harcsvonalban rés támadt a makedón seregben is és a résen indiai és perzsa csapatok nyomultak be, a szárny határába kerülnek és a táborig hatolnak, ott letörik a trák csapatok ellentállását. megszabadítják a foglyokat. Egyidejűleg oldalba támadják Parmenion hadtestének bal szárnyát.

A legnagyobb veszedelemben Parmenion segítséget kért Sándortól, amire nem valami hízelgő választ kapott. Az indiaiak azonban nagyon hamar fogtak hozzá a tábor fosztogatásához, így sikerült őket a táborból ismét kiverni; a menekülőkkel találkozik Sándor, de nem üldözi őt, hogy Parmenionnak segítségére mehessen. A perzsák és indiaiak újra egyesülnek és Sándornak erős küzdelmet kell velük vívnia s meggyőződtenek arról, hogy méltó ellenféllel van dolga és csak véres ütközet után tudta őket leverni s azután a jobb szárny támogatására indul, de ott a tesszáliai lovasság eldöntötte az ütközetet, a csatát. Sándor hadai minden oldalon megverték és a diadalmas vezér Dárius üldözésére indulhatott, hanem mialatt a szorongatott szárnyat segítette, Dárius oly nagy előnyt nyert, hogy már nem érheték utói.

Arbelában ott találták Dárius kincseit, roppant zsákmány jutott a győző kezébe, de a menekülő nagy király Méd-föld hegyseibe vonult, ahova az üldözők nem követhették, pedig az óriási győzelemhez csak még Dárius foglyul ejtésének sikere hiányzott.

A gaugamelai vereség a perzsák részéről roppant embervesztéssel járt, de még annál is nagyobb volt az erbolesi vereség és a reménysek letörése, mert az a perzsa birodalom bukását jelentette.“

A gaugamelai ütközet után nyitva állott Sándor előtt Perzsia szívébe

az út. Babilon és Szuzza maguk nyitották meg előtte kapuikat. Babilon a hóditó király elé küldte a város kulcsait.

Sándor sokáig reménykedett, hogy elfoghatja Dáriust, azonban reménye nem teljesült. Sándor készségesen átengedte volna Dáriusnak a keleti satrapiákat, ha Dárius mégegyszer követséget küld hozzá, de a perzsa nagy király büszkén hallgatott.

Dárius Parthiába vonult vissza, reménykedett, hogy új erőt tud gyűjteni és hatalmát visszaállítani.

Mialatt Dárius az új hadjáratra elkészült, két satrapa, Barzaentesz és Besszosz árulást követett el Dárius ellen; elfogta és egy fedett kocsin elszállította.

A két czinkos terve az volt, hogy vagy kiadja Dáriust Nagy Sándornak, vagy pedig, ha a sereggel a macedónok ellen meg tudnak állni, akkor megölik Dáriust és a maguk szakállukra folytatják a háborút és jó siker esetén megosztóznak a birodalmon.

Sándor üldöző serege azonban utói érte a perzsákat. Ekkor a czinkosok megölték a királyt, maguk pedig elmenekültek. A két gaz satrapa közül az egyiket, Besszoszt azonban Sándor emberei elfogták és a halott királylyal együtt Sándor elé vitték.

Sándor Dárius holttestét elvitette az akeménok temetkező helyére s ott sziklasírba helyeztette porladó ősei mellé. Az áruló Besszoszt azonban átadta a megölt király bátyjának, aki az árulót két lehajított fának a két végéhez kötöztette és amikor az erős sudár fákat ismét elbocsátották, azok kettéhasították az árulót. (1. I. kötet 664.)

Arról a három évről, melyet Sándor e messzi országokban a görögök szemétől távol töltött el, nem sok maradt ránk. Annyit azonban a kevésből is tudunk, hogy mostani helyzetéhez mérten megváltoztatta a kormányformát.

A makedóniai királyságot Ázsia urának korlátlan monarkijává változtatta át. Az a királyság, melyet Fülöp fiának átadott, még határozottan patriárkális jellegű volt. A király, mint az egyenlők között az első, részt vett a nagyok mulatozásain, akiket hivatalosan hetairoknak neveztek, akikről azután a királyhoz legközelebb állókat, barátait, az úgynevezett filoikat különböztették meg. Fontos ügyeket a király egy államtanácsal beszélt meg, melyet a „barátok tanácsának“ hívtak s nem véletlen, hogy Sándor a csatákban mindig hetairoik, vagyis a makedón lovasság élén jelent meg. A hang, melyen Sándor a nagyokkal érintkezett, annál szabadabb volt, mert Sándor még nagyon fiatal volt s a nagyok közt sok olyan is akadt, aki már Fülöp alatt kitüntette magát s azt hitte, hogy nélkülözhetetlen Bizonyos volt, hogy e makedón-hellén elemnek nem fog tetszeni, hogy a legyőzött népekből származó embereket is kinevez a birodalom kormányába. Pedig ez fontos volt, mert a makedónok és hellének közül senki

sem tanulta meg a perzsa nyelvet, sem a sajátságait nem igyekeztek tanulmányozni. Sándor pedig a legyőzöttekkel kezdettől fogva nem bánt keményen, rögtön bevonta a perzsákat az ország igazgatásába, a nemzeti intézményeket kímélte, sőt segített nekik, hogy azokat újra fölépíthessék. Lassanként észrevették a makedón tisztek és a büszke hellének is, hogy mély változások történnek. Mialatt Drangiana fővárosában Marakandában, tehát a legtávolibb keleten tartózkodott, határozta el Sándor, hogy mindenekelőtt a hivatalos érintkezésben a legyőzött új alattvalókat a makedónokkal és hellénekkal egyenrangúnak tekinti. Megparancsolta, hogy jövőben ünnepélyes alkalmakkor mindenki barbár módra térdre hullással üdvözölje a királyt. Persze régi hívei közt ez nagy izgatottságot teremtett, különösen a makedón tisztek és a görög szofisták között, mert abban azt átták, hogy a keletiekkel egy bánásmódban részesülnek.

A hadseregben roppant nagy volt az elégedetlenség, annyira, hogy ze alatt az idő alatt kétszer is merényletet követtek el a király élete ellen s elhitték a világgal, hogy Sándor, aki embertől még soha nem ismert magaslatot ért el, közönséges ázsiai kényurrá lett. Ez pedig nem volt igaz, sokkal élesebb eszü, higgadtabb és nagyobb önuralmu volt Sándor, sem-hogy ez róla föltehető volna. Ezeknek a tulajdonságainak köszönhetta tarka serege fölött való korlátlan tekintélyét ez a még fiatalember. De hát környezetében nem egy olyan ember volt, akinek éppen az nem tetszett, [hogy Sándor nemcsak mint király volt a legelső. Bizonyos, hogy Parmenion fia, Filotasz, a hetairoi ezredese és Hallisztenesz görög bölcs, Arisztótelesz unokaöccse, voltak az elégedetlenség élén. Nagy és fenyegető volt a veszedelem, bizonyítja az is, hogy Filotaszt haditörvényszék elé állították, amely el is ítélte, valamint az is, hogy az Ítélet végrehajtása után Sándor, Parmeniont, aki éppen Ekbatana mellett a királyi kincseket őrizte, amily gyorsan csak lehetett, eltüntette a világból. Egy lakománál Marakandában Kleitosz, aki a Granikoszon folyt harcban a király életét mentette meg, annyira megfélekedett magáról, hogy hangosan és sértő szóval dicsőítette Filipposz és nemzedéke tetteit, sőt szóváltás közben fenyegetően a király felé nyújtotta karját. Mikor Kleitosz sértő beszédét folytatta, Sándor egyik testőre kezéből kikapta a lándzsát és ledöfte Kleitoszt. A régi viszony tehát a király és nagyjai között tarthatatlan volt és Sándor belátta, ha roppant birodalmán ur akar maradni, egyformán kell, hogy makedónok, hellének és barbárok fölött uralkodjék. Szóval, hogy a birodalom érdeke megkívánja a korlátlan monarkiát.

Beszélik, hogy Sándor e szerencsétlen esemény után, kísérője egyik bölcselőjét, Anakszarkoszt magához hívatta. Ez teljesen igazat adott a királynak s az új rendszert helyeselte.

Az ellenállásból, melyre akadt, egyet bizonyosan megtanult Sándor, hogy Karakandában nem szabad még megállnia. Az indiai hadjárat, me-





Nagy Sándor táborában.

Endrei Zsolt: A Világ Történelme, II.

„Globus” műintézet, Budapest.

lyet 327-ben indított nagyfontosságú politikai szükség volt. Különösen a perzsákra való tekintetből, akik seregét erősítették.

Sándor újra kezdte a nagy perzsa királyok Kirósz és első Dárius vállalkozását. India meghódítása lett volna az első nagy tett, melyet Ázsia új urának vezetése alatt győzők és legyőzöitek együtt visznek véghez. 30000 perzsa vett részt e hadjáratban.

Az a csudálatos világ, mely a Hinduku havas csúcsai mögött előttük föltárult, addig teljesen ismeretlen volt a görögök előtt. A történet megállapította, hogy Krisztus előtt a 20. században nagy ári törzsek vándoroltak be Indiába. A legrégebb Írások, melyek nekünk e népről beszélnek, Veda himnuszai nagy szellemi hasonlóságot mutatnak a homéroszi eposzszál. Csak minden bujább, furcsább, mértéktelenebb, amint azt a vízduk forró ország hátterében a hatalmas hegylánczczal magával hozza. E népnek harcziás nemessége, szorgalmas, munkás népe és olyan papsága volt, mely korlátái között maradt. Nagy változás történt azonban, mikor ez a nép, melynek az ország már kicsike lett, fölfedezte Gangesz és Brahmaputra felé vezető utat s onnan mind tovább terjedt a félszigeten.

Sándor ügyesen fölhasználta északnyugati Indiában két szomszéd király féltékenységét, hogy az egyik, Takszilesz segítségével a másikat, Purut legyőzze. Nagy csatában verte le, melyet Arrian ó-indiai hőskeltemények üde színeiben fest le. Gyönyörűen mondja el Sándor átkelését a sok esőzéstől megáradt Hidaszpesz folyón, a királyfi halálát a csata kezdetén, a magastermetű rája hősi küzdelmét, míg végül Puru fogságba esik s mikor Sándor azt kérdezi tőle, milyen bánásmódot kíván, csak egy szóval felel: „királyit“. Sándor mindkét királynak meghagyta birtokát hűbérül.

Sándor hadjárata az indus egyik mellékfolyójánál a Hifazisznál ért véget. Úgy beszélnek, hogy mikor Sándor a Gangesz földjére akarta vezetni seregét a nagy sivatagon át, serege megtagadta az engedelmisséget. Csak-hogy valószínűbb az, amit a megbízható Arrian mond. Akármint volt is, tény, hogy Sándor a Hafázisznál visszafordult s lehajózott az Induson a tengerig, hogy így biztosítsa az eddig meghódolt területet. A háború ezzel elérte természetes célját. Ez a folyó lett birodalma délkeleti határa. Az indusig terjedő földből helytartóságot alakított, a víz túlsó oldalán pedig barátságos királyságok terültek el. Partjain két Sándor-várost építettek és Sándor nyomban megkísérelte Indiának és a nyugati országoknak tengeren való összekötését. A tengeri ut sokkal rövidebb volt s tényleg hatalmas tömeg árut, fegyvert sikerült Indiába szállíttatni.

Sándor ezt a föladatot nagyon tehetséges emberre, Nearkoszra bízta, aki a föladat szerencsés megoldása után, tengerészeti dolgokban első szaktekintély maradt. Sándor maga a szárazföldi hadsereget hatvan napos, végtelen fáradtsággal és sok veszteséggel járó menetelés után Beludszisz-tánon át a nyugati országokba vezette vissza.

Sándor első nagyobb pihenőt Perzsavárosban (Perzep olisz) tartotta, a második pihenője Szuzá volt, végül Babillon.

Sándor Babilonban hozzáfogott nagy államalapító terveinek a kiviteléhez és habár még nem határozott, de az volt szándéka, hogy vagy Babilóniát, vagy az Egyiptomban alapított Alexandriát nagy hatalmas biradalom fővárosául teszi. A nagy hatalmas biradalomnak pedig magába kell ölelnie Ázsiát, Egyiptomot és Görögországot; azt a biradalmat, amelyet a nagy perzsa királyok szerettek volna fenhatóságuk alá hajtani, ő akarta megalapítani. Tervét azonban nem vihette keresztül teljesen, mert halála megakasztotta ragyogó pályáján. Az indiai földről való visszatérése utáni időkből az ókori írók nyomán érdekes adatokat ír le Plutarkosz:

„Amint Szuzába ért, feleségül vette Sztateirát, a Dáriusz egyik leányát s ugyanakkor a barátai lakodalmát is megüli, akik között a legelőkelőbb perzsa nőket osztotta szét. De még azoknak a makedóniaknak is, akik már korábban megnősültek, pompás közös lakodalmi ünnepséget rendelt, amelyen kilenczezernél több meghívott vendég vett részt. Mindegyik arany csészét kapott. Ezenkívül is rendkívül bőkezű volt, mert ami adósságot katonái csináltak, mind kifizette a hitelezőknek, ami majdnem tízezer talentumot tett ki.

Ekkor történt, hogy az egyszemű Antigész szintén az adósok között jelentkezett s egy embert vezetett az asztalhoz, akinek azt kellett mondania, hogy bizonyos összeget kölcsönzött neki. Mikor a csalás kiderült, a király roppantul megharagudott, elkergette Antigeszt az udvartól s tisztirangját is elvette tőle. Csakhogy Antigész kitűnő, érdemes harcos volt. Fiatal korában, mikor Fülöp király Perintosz városát ostromolta, egy ellenséges nyilvessző a szemébe fúródott, de a nyilat nem engedte a szeméből kihúzni, míg az ellenséget teljesen vissza nem verték és a város fiai közé nem zárták. Ez a mostani megalázás hát nagyon fáj nekí s észrevétette, hogy a bánat és búskomorság az öngyilkosságba kergeti. A király is ettől félt, inkább visszafojtotta haragját s azt mondta neki, hogy tartsa meg a pénzt

Az a harmincezer fiú, akik Sándor korábban tanítás és művelés végett visszahagyott, immár nagyra nőtt; a fiúknak nemcsak az alakjuk volt férfias, de minden gyakorlatban nagy ügyességet és könnyedséget mutattak. Ennek ugyancsak örült, de a makedóniak félték is és haragudtak, mert azt hitték, hogy most már sokkal kevesebbet fog velük törödni. Mikor tehát Sándor a beteget és gyöngéket vissza akarta küldeni a tengerre, a makedóniak ezt meggyalázásuknak s szégyennek tartották, hogy embereket, akiket előbb kímélet nélkül alkalmazott mindenre, most egyszerűen leráz a nyakáról s hazájuknak s szülőiknek egészen más állapotban küldi teherül, mint ahogyan őket kapta. Azt követelték tehát, hogy valamennyiüket küldje el s valamennyi makedoniait a szolgálatra képtelennek jelentse ki, úgylis ott a sok finom, fiatal harcos, akikkel az egész földtekét meghódíthatja.

Sándort ez a dolog nagyon feldühösítette. Bosszúságában káromkodott s szidta őket, sőt annyira ment, hogy egészen eltávolította őket magától, valamennyi őrhelyre perzsákat állított s közülük választotta testőreit és szolgálait is. Minthogy most a makedóniak királyukat mindenütt perzsa környezetben látták, nagyon megalázottaknak érezték magukat s higgadtabb megfontolás után belátták, hogy haragjuk és féltékenységük valóságos dühöngésbe kergette őket. Végre ismét észretértek. Fegyver nélkül, alsó ruhában üvöltve mentek a király sátra elé s megadták magukat neki. De Sándor nem bocsátotta őket mindjárt maga elé, bár maga is nagyon megindult. Ám a makedónok nem mozdultak helyükről, két éjjel és két nap ott üvöltöttek s jajgattak a király

sátra előtt s folyvást az ő kegyes jó uraknak nevezték. A harmadik napon végre kijött s amikor látta, mily szomorú állapotban vannak, jó ideig velük sirt. Azután gyöngéd szemrehányással illette őket, majd szeretetteljes beszédet intézett hozzájuk s a sokkakat tetemes ajándékokkal bocsátotta el. Ugyanakkor azt írta Antipáternek, hogy minden versenynél és látványosságnál koszorúzzák meg őket s az első helyekre ültesék. Az árva gyerekeknek apjuk zsoldját utalta ki.

Mikor ezután Sándor Babilon felé indult, Nearkusz, a ki a nagy tengerről ismét az Eufrátba tért vissza, elébe jött s jelentette, hogy néhány káldeaival beszélt, a kik azt tanácsolják a királynak, hogy kerülje Babilont. De ő nem sokat törődött ezzel s folytatta útját. Mikor a város falaihoz közeledett, sok hollót pillantott meg, a mint káromgva veszekedtek. Némelyikük holtan bukkott a király elé. Nemsokára megmondták neki, hogy Babilon parancsnoka Apolladorusz áldoztatott, mert megakartá tudni a király sorsát, Sándor rögtön a jós Pitagorászt hivatta s mivel ez nem tagadta a dolgot, megkérdezte az áldozat jelei felől. Arra a feleletre, hogy a máj hibás volt, így kiáltott fel: „Ej, ej, ez rossz jell!” De nem bántotta Pitagorasz

Most már nagyon sajnálta, hogy nem hallgatott Neárkusra s leginkább Babilon városán kívül sátor alatt tartózkodott s időtöltésből az Eufráton hajózázott. De meg mindig nyugtalanította sok jel. így például egy szelíd szamar az ott tartott oroszánok legszebbikére rohant s hátsó lábaival agyonverte. Egy napon levetkezett, hogy bekenje magát s labdát játszott. Mikor ismét odaakarták adni a ruháját a fiatal emberek, a kik vele játszottak egy embert vettek észre, a ki hallgatagon a királyi trónon ült s a diadémot és a királyi köpenyt felvette. Arra a kérdésre, hogy kicsoda, sokáig nem felelt, végre meggondolta a dolgot s azt mondta, hogy Dionizosznak hívják, Messzenében született, de bizonyos vétségek miatt a tengerről ide hozták. Sokáig ült börtönben, most megjelent előtte Szerapisz, feloldotta kötelékeit s idevezette azzal a parancscsal, hogy tegye fel a diadémot és üljön szép csendesen a trónra.

Sándor, mikor a dolgot megtudta, a jóskor tanácsára ugyan kivégeztette az ember de mégis folyton félénkebb lett s épp oly reménytelen az isteneket illetőleg, mint bizalmatlan a barátai iránt. Legjobban Antipátértől és annak fiától tartott, a kik közül Jollasz a főpohárnoka volt, míg Karander csak nemrég érkezett meg. Mikor ez néhány barbárt pillantott meg, a mint a királyt imádták, mint görög nevelésben részesült ember, a kinek ez a ceremónia új volt, meggondolatlanul hangos nevetésbe tört ki. Sándor ezen annyira dühbe jött, hogy hajába markolt s fejét hevesen a falhoz ütötte.

Más alkalommal Karandert, aki atyját néhány vádló ellen védelmezni akarta, hevesen félbeszakította: «Mit mondasz? Ezek az emberek anélkül, hogy igaztalanság történt volna velük, ily hosszú utat tettek volna, hogy panaszt tegyenek? Karander azt felelte, hogy éppen ez bizonyítja, hogy ezek az emberek rágalmozók, mert sokkai messzibbre jöttek, sem hogy a hazugság rájuk volna bizonyítható. Jaj nektek, ha kiderül, hogy ez embereken csak a legkisebb igaztalanságot is elkövették.» Ez a kijelentés állítólag annyira megfélemlítette Karandert, hogy sok évvel később, mikor már Makedónia királya s egész Görögország ura volt, Delfiben, az ottani szobrok megtekintésénél Sándor egy szobrának megpillantása annyira megrémítette, hogy egész testében reszketett s alig tudott magához térni.

Ekkor történt, hogy Hefeszion Sándor egyik kedves barátja forró lázba esett. Mint fiatal ember és katona nem akart szigorú diétát tartani s míg orvosa Glaubusz a színházba ment, reggelihez ült, megevett egy főtt kakast s nagy serleg bort ivott hozzá, amitől olyan rosszul lett, hogy nemsokára meg is halt.

Ez a veszteség a legnagyobb kicsapongásokba kergette Sándort. Rögtön parancsot adott, hogy a lovak és öszvérek sörényét nyírják le, letörette a körülfekvő városok falainak tetejét s keresztre feszítette a szerencsétlen orvost. Azonkívül eltiltotta a fuvo-

lázást s egyáltalában mindenféle muzsikát a táborban, amíg Ammontól jóslás nem érkezett, mely megparancsolta, hogy Hefesztióknak hódoljanak és mint hősnek áldozzanak. Sándor a háborúban keresett vigaszt s valóságos embervadászatot tartott, leigázta a kusziakat s fiatal, öreget kivétel nélkül kardélre hányatott. Ezt nevezték a Hefesztió halotti áldozatának.

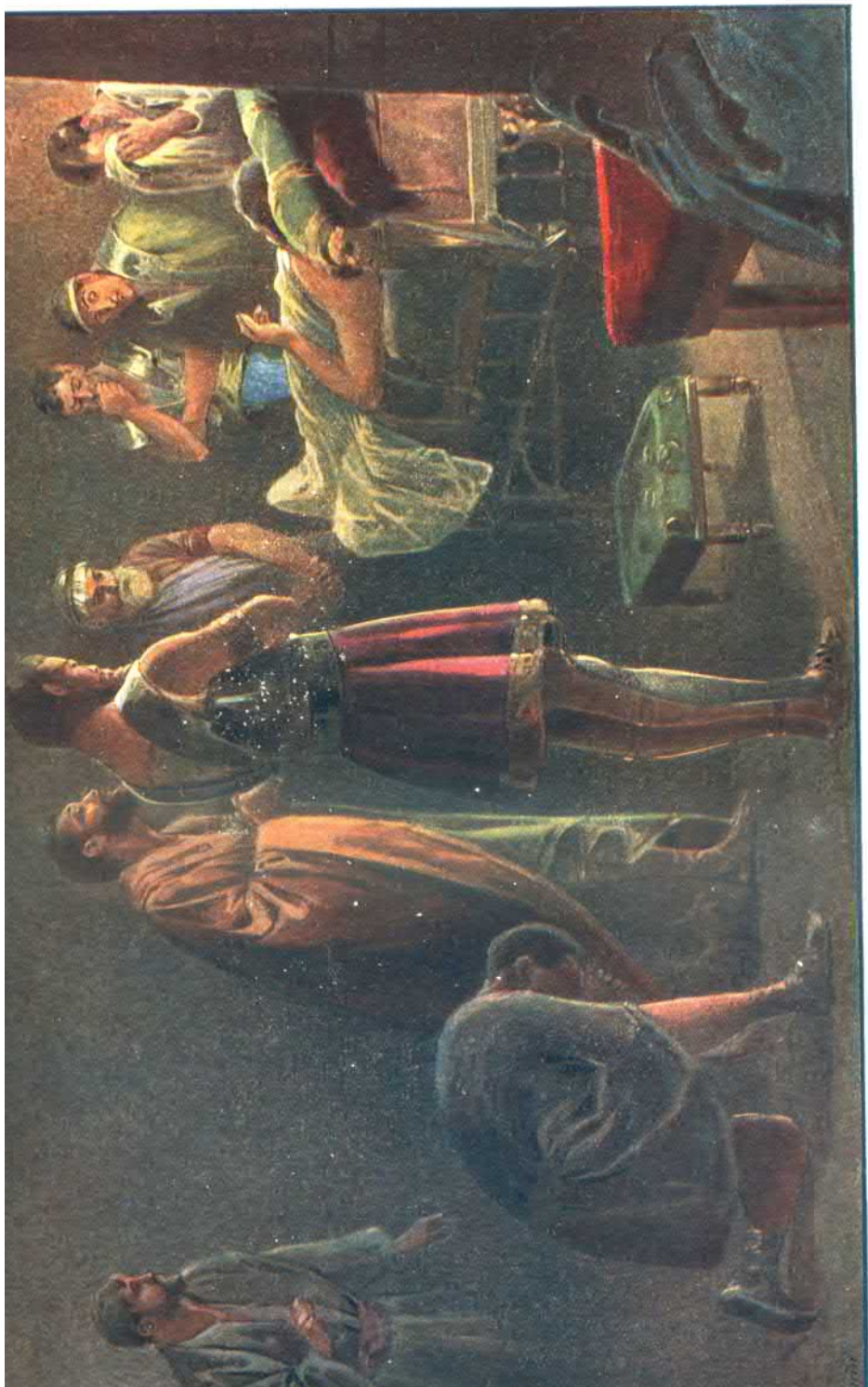
Pefesztió számára Perdikkásznak roppant máglyát kellett emelnie. A máglya kétszáz arasz magas volt, melyet művészi képek és mindenféle ékességek díszítettek. Halotti áldozatuk bemutatása után körmenet vonult a máglya körül, mialatt gyászoló dalokat énekeltek, ugyanakkor meggyújtották a máglyát, melylyel együtt 12.000 talentumnyi érték hamvadt el.

Mikor Sándor levetette Hefesztióért a gyászt s ismét ünnepek és mulatozások következtek, pompás lakomát adott, utána szokása szerint megfürdött s éppen le akart feküdni, de Mediusz kérésére mégis elment annak a lakomájára. Ott az egész következő napon ivott, bár lázasnak érezte magát, anélkül azonban, hogy Herkules serlegét kiürítette volna. Arisztobulosz azt mondja naplójában, hogy Sándor forró lázba esett és hogy nagy szomjúságát oltsa, bort ivott. Ettől teljesen megőrült és Dáziusz hónap 30-ik napján meghalt.

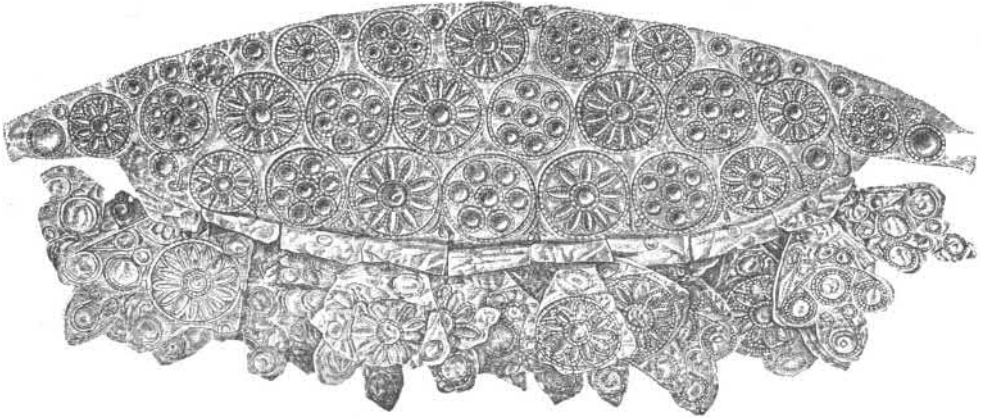
„Dáziusz hónap 28-ik napján a fürdőben aludt, mert lázrohama volt. Következő nap fürdés után hálósobájába ment s Mediuszszal koczkát játszott. Este megfürdött áldozott az isteneknek, jó étvágyal evett, mire éjszaka ismét lázas lett. 20-ikán fürdött, rendesen áldozott, azután a fürdősobában Neárkuszzal csevegett, a ki utazását s a nagy tengert irta le előtte. 21-én ugyanazt cselekedte, de láza emelkedett. Éjjel nagyon rosszul lett. Másnap elvitette magát s a nagy tó mellett ütötte fel táborát. Itt tábornokaival a megüresedett, tiszti állások betöméséről beszélgetett. 24-kién ismét nagy láza volt, de azért áldozott s odavitette magát, hogy az áldozatoknál jelen lehessen. Parancsot adott, hogy a legelőkelőbb tárnokok az udvarnál maradjanak, az ezredesek és századosok pedig a palotán kívül töltsék az éjszakákat. A 25-ik napon a palota másik oldalára vitette magát s aludt egy-egy kicsit, de a láz nem engedett s mikor a tábornokok beléptek, nem tudott beszélni, úgyszintén a következő napon se. Ezért a makedóniak azt hitték, hogy már meghalt, nagy lármával az ajtó elé mentek s vadul szidták a heterákat, a míg csak be nem engedték őket. A mint az ajtókat előttük megnyitották, valamennyien alsóruhában elvonultak a beteg ágya előtt. A 27-ik napon Pitont és Szeleukoszt a Szarapiusz templomba küldték, kérdeznék meg, hogy odavigyék-e a királyt. Isten azt felelte, hogy maradjon a helyén. 28-ikán estefelé meghalt.“

Gazdátlanul maradt vissza a világ, amelyet egyetlen hatalomnak az akarata igazott le; pár óráig még holtan is varázsa alatt tartotta a hatalmas hódító a világot és a körülötte összesereglett kiváló férfiakat, de azután a zűrzavar következett, amelyet a történelem a diodokuszok vagyis utódok uralkodásának nevez. Nem mintha a hatalmas hódító halottas ágya körül álló férfiak között nem lett volna érdemes, derék férfiú, akire a birodalom vezetését bízhatták volna, de mert nagyon is sokan voltak a kiválóak.

„Semmisem hirdeti Sándornak, ennek a szinte felfoghatatlan hősnek a nagyságát, mint az, hogy annyi sok hatalmas egyéniség, kiváló hős lelkesen követte, de holtteste fölött azután titáni harcba kezdett az uralomért.“



Museo Capuleto, Ferrara



Arany díszítőlemez a görög műveltség legrégebbi korából.

### AZ UTÓDOK URALKODÁSA \*

Három hónappal Sándor halála után, feleségének, Roxánának fia született, Egeusz Sándor. A nagy világhódítónak volt még egy természetes fia is, Herkulesz, meg fattyú fivére a bárgyú Arrhideusz és két nővére Kleopatra és Tesszalonika.

Arrhideusz és Egeusz Sándor sokáig vitáztak a királyságért, végül mindkettőt kikiáltották királynak.

Az európai seregek fővezéréül Antipáteszt tették meg, Arrhideusz ügyeit Kráter vezette, Perdikkász pedig a birodalomnak legfőbb minisztere volt. Ez a hatalomfelosztás huszonhét évig tartó folytonos ellenségeskedést okozott és annak áldozatául esett a királyi családnak minden tagja és több vezérnek az élete.

A hatalmas hódító örökségéért versengő vezérek közt a legmerészebb tervei voltak Antigonusznak, akinek sikerült később egész Görögországot, Kis-Ázsiát, Elő-Ázsiát, majd, mikor egyik vezért, Szeleukoszt társai cserben hagyták, Babilóniát is a fennhatósága alá tartozó területekhez csatolni.

Antigonusz valóságos királynak tekintette magát és később minden vezér fölé akart kerekedni; célja nagy volt és bevallott követelése igen dicséretes. Azt követelte, hogy a görög államok függetlenek legyenek, Rozánának és fiának pedig adják vissza a szabadságát.

\* Duruy nyomán.

Ez a törekvése és követelése bukását okozta. A többi vezér egyesült a hatalmas Antigonusz ellen és csatára került a sor. Antigonusz hitte, hogy győzedelmeskedik és akkor újra helyre állítja Nagy Sándor birodalmát. Reménye nem teljesült,

Ipsuzsnál volt az ütközet, mely döntött.

Ipsuzsnál a vezérek győztek, Antigonusz elbukott és a győzők új királyságokat alapítottak.

Az ipszuszi győzők közül Szeleukosz Nikitor alapította a Szeleukoszfiak uralkodóházát. Székvárosául Szeléukiát és Antiókiát tette meg, birodalmául pedig az indus folyó és az északi tenger között kiterjedő nagy területet hajtotta hatalma alá. Birodalmának hatalma azonban halála után többé nem maradt az, ami életében volt, mert már fia nem tudta megakadályozni azt, hogy a gallok meg ne telepedhessenek Galliában és Íi-ik Antiokusz, akinek „isteni volt a mellékeve, nem tehetett semmit sem ez ellen, hogy keleti tartományaiban két új királyság alakuljon: egyik volt a baktriai, a másik a porthusoké, akik alatt a perzsa birodalom újra feltámadt.



Demetriusz, Antigonusz fia, aki atyja számára Görögországot meghódította.

III. Antiokusz, a nagy, szem beszállóit a rómaiakkal, akik hatalmukat akkor már messzire kiterjesztették. III. Antiokusz azonban egymásután két vereséget szenvedett, és római tartomány lett maga Szíria is.

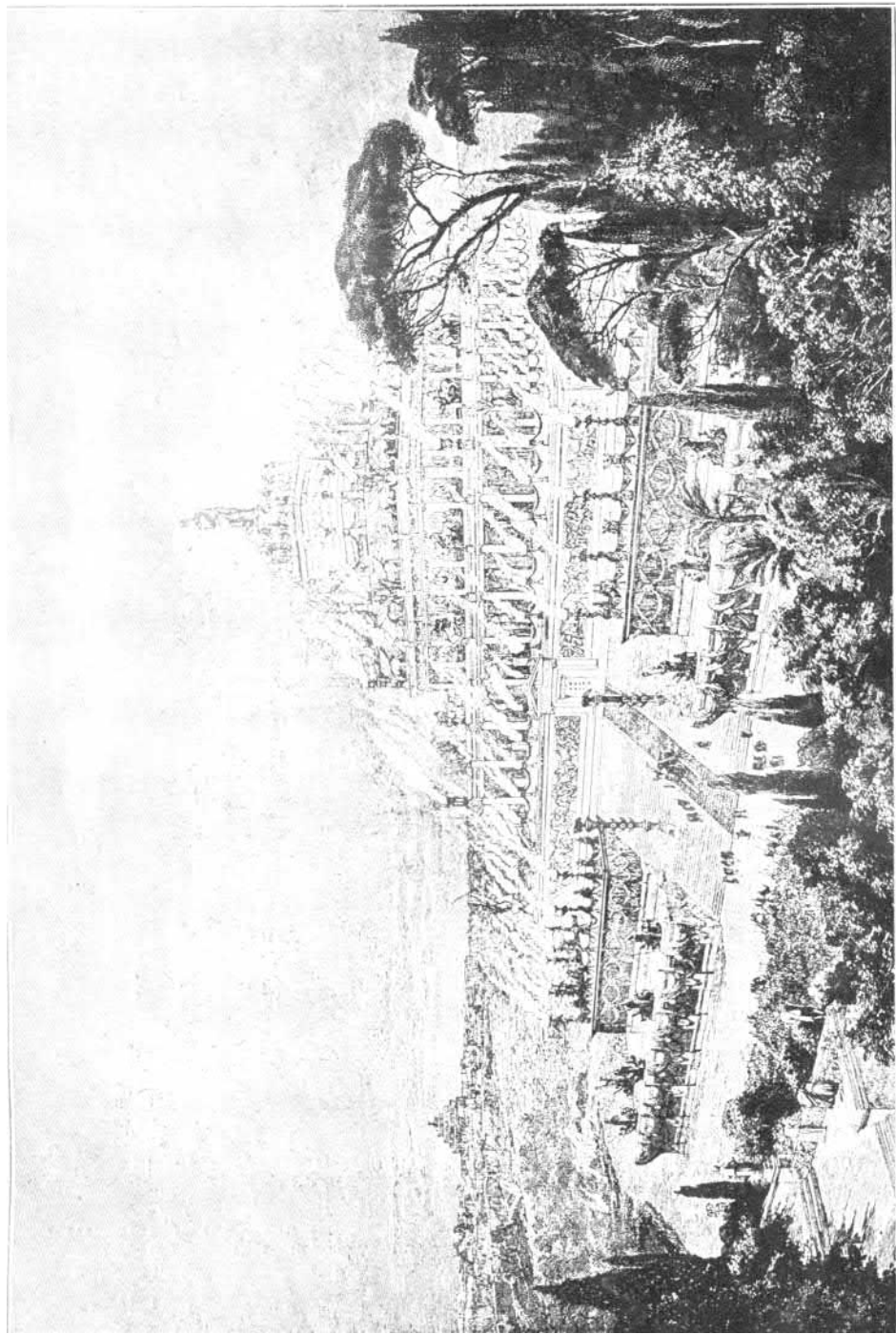
Egyiptom is hatalmas állammá lett a Lagidák alatt, akiket mindnyájukat Ptolemeuszoknak hívtak. Egész sora a derék királyoknak emelték Egyiptom tekintélyét, mely akkor középpontja lett a kereskedelemnek, a tudományoknak és az irodalomnak. Hanem a kiváló királyok után tehetetlen, gyönyörhajhászó, kegyetlenkedők következtek és ezek alatt Egyiptom Róma fennhatósága alá került.

Ptolemeusz Szoker háromszázegyben Kirenaikát csatolta a királysághoz, majd Kiprusz, Kelet-Szíria, Fönícia kerültek fennhatósága alá.

Filadelfusz alatt a tengerészet fejlődött, a király két szerencsésen végződött háborút viselt Szíria és Kiréne ellen. Majd Euergetesz a jóltevő, behatolt Ázsiába Baktrianáig, biztosította az indiai kereskedelem útját és Boldog-Arábia partjait hatalma alá hajtotta.

A tobzódó Filopaterrel másképp Tirfonnal kezdődik a Ptolemeuszok királyságának hanyatlása. Majd a kiskorú Epifanesz, a rómaiak gyámsága alá





Héfaiszion síremléke.

Endrei Zsolt: A Világ Történelme. II.

„Glóbus műintézet”, Budapest.

helyezkedett, míg azután Kleopátra alatt Egyiptom teljesen római tartományává lett.

M a k e d o n i a kevesebb ideig állott fenn, mint Sándor birodalmának többi része, hanem dicsőségebben bukott el. Antigousz ivadéakai biztosították maguknak Makedóniát.

A rómaiak a görögök földjéből Illíriát foglalták el a második pun háború alatt, makedonai Fülöp ugyan a tengerre akarta őket szorítani és Hannibállal úgy akart kiegyezni, hogy ez a kiegyezés biztosítaná számára Görögország fölötti uralmát. Azonban ez nem történhetett meg, mert az Aousz partján vereséget szenvedett és gyorsan visszavonult királyságába. Ekkor Makedonai Fülöp kihívta a Hannibáltól megszabadult rómaiakat, a kik Kinoszkefálé mellett legyőzték a megtörhetetlennek tartott fálánkszot, a mely Sándor alatt meghódította egész Görögországot és Ázsiát. Fia Perzeusz is szerencsétlen volt és 146-ban Sándor királysága római tartományává lett.

Míg Sándor utódai dulakodtak a hatalmon, addig Görögország szabadságát visszaszerezni próbálkozott. Demoszthenesz volt az, a ki a lamiai háborúra fel-tüzeltte nemzetét és a mely bár jól kezdődött, igen rosszul végződött, úgy hogy Demoszthenészt száműzték, a ki megmérgezte magát, mondván: „Dicső menhely a halál, megőriz a gyalázattól.“ Nemzete szobrot emelt neki, a melynek talapzatán e szavak állottak: „Ha felért volna hatalmad ékesszólásoddal Görögország nem volna ma rab.“ Öt évvel később Fokion ivott méregpoharat.

A görög városok ezalatt még mindig szabadságuk visszaszerzésén fáradoztak, de az idegen uralom mindenütt zsarnokokat hagyott hátra, kik a polgárokat kiszípolyozták és fölöttük rémuralmat gyakoroltak. Aratus volt, a ki megszabadította a zsarnokoktól Szikiont, Korintoszt, Trózenét, Argoszt, Mantinéát, Epidauruszt, Megárat, Megalopoliszt, s szövetséget kötött az etoliai ligával. Segítette Athént és Orkoménoszt a felszabadulásban, s felújította Achaia 12 városának régi szövetségét.

Egyszerre azonban Spárta kiemelkedett és rohamosan haladt előre. III. Kleomenesz behozta a vagyonszövetséget, a nyilvános étkezést visszaállította és egy új spártai népet állított idegenekből, amely megkezdte a harcot az akaiakkal. Aratusz ekkor a makedóniaktól kért segítséget, akik III. Kleomenészt megverték Szelláziánál.

Ez a győzelem letörte Spártát s Makedónia újra a felszínre emelkedett. A rómaiak nem jó szemmel nézték ezt a növekedő hatalmat s elhatározták, hogy megtörik, amit a kinoszkefáliai ütközetben el is értek. Róma ekkor Tesszáliában és Közép-Görögországban minden várost szabaddá nyilvánított és a görögök ülték e szabadságnak, pedig ez hajtotta őket rabságba. Filopomen Aratusz utódja a Mantina melletti ütközetben megölte Makanidász spártai zsarnokot s utódját Nabiszt kényszerítette, hogy

hagyjon fel Messzéne ostromával, Spártát pedig hozzákapcsolta az achaia ligához. De ez Rómának annyira nem tetszett, hogy Messzénét lázadásra tüzelik s győznek Filopomen felett, aki ütközet közben leesett a lováról és méregpohár ivásra kényszerítették. Ezzel kihalt az „utolsó görög“ mint a történelem megjegyzi. Bátor, becsületes, nyílt, őszinte ember volt; kitűnő mint hadvezér és mint államférfi. A Perzeusz elleni háborúban a rómaiak titkon Perzeusz mellett voltak, amiért Róma a pydnai győzelem után felelősségre is vonta őket, a polgárok közül sokan száműzettek Itáliába és csak 17 év múlva nyerték vissza szabadságukat. S mikor a szenátus ki-nyilatkoztatta, hogy Korintos, Spárta és Argosz nem lehetnek részesek a ligában, az achaiak fegyvert ragadtak és az utolsó szabadságharcot vívták Leukopetránál és az a nép, mely oly hatalmas volt a világ színpadán, egyszerre eltűnt és a rómaiak vették át a hatalmat.



Korintoszi váza.



Szaffó.



A Nílus ábrázolása. A Nagy Sándor korabeli művészet alkotása.

## A GÖRÖGÖK TÖRTÉNETE FŐBB ESEMÉNYEINEK IDŐMUTATÓJA.

— A Mikénei korszaktól Nagy Sándor haláláig. —

- |   |   |
|---|---|
| 2000—1000-ig K. e. tartott a mikénei korszak.   | 682-ben K. e. felállítják az arkóni méltóságot Athénban.  |
| 1300—1000-ig K. e. tart a legrégebb görög gyarmatosítás kora.                           | 657 körül K. e. megdönti Kipszelosz a Bakkidák nemesi uralmát a Korinthoszbán.                                    |
| 1100 körül K. e. esik a dórok vándorlása délre.   | 657—585-ig K. e. tart a Kipszeloszfiak uralkodása Korinthoszbán.  |
| 1106-1000-ig K. e. történik a dórok gyarmatosítása a szigeteken.                        | 650 - 620-ig K. e. tartott körülbelül a második messzénei háború. (Ekkor kerül forgalomba Lídiában az első pénz.) |
| 950—970-ig K. e. tart a homéroszi korszak.  | 648-ban K. e. győzedelmet arat Miron, szikioni kényur Olimpiában.   |
| 747 körül K. e. megbukik a királyság Korinthoszbán.                                     | 640 körül K. e. Theagénesz mint kényur uralkodik Megarában; Kiion győzelmet arat Olimpiában.                      |
| 735—716 (?) K. e. tart az első messzénei háború.  | 636—632 körül K. e. száműzik Athénból az Alkemen fiukat.  |
| 720-ban K. e. történik, hogy a spártaiak először vesznek részt az olimpiai versenyeken. | 621-ben K. e. életbelép a Drákon-féle törvényhozás Athénben.  |
| 705 körül K. e. történt Szirakuszp alapítása.   | 594-ben K. e. életbelép Szólón törvényhozása Athénban.  |
| 700 - 650 körül K. e. alapítja meg I. Perdikkász a makedón királyságot.                 |   |

Endrei Zalán: A világ történelme. II.

- 582-ben K. e. szervezik a pithoi ünnepeket.  
581-ben K. e. megalapítják az isztmoszi ünnepeket.  
561-ben K. e. diadalmaskodik Pizitrátosz önkényuralma Athénban.  
560-ban K. e. meghal Szólón. — Kis-Ázsiában Krözus meghódítja a görög városokat.  
556 körül K. e. megalapítják Athénben a panathénai ünnepet.  
556-ban K. e. Athén előkelői elűzik Pizisztrátoszt.  
551-ben K. e. Pizisztrátosz visszanyeri uralmát Athénben.  
550-ben K. e. Pizisztrátosznak ismét me- nekülnie kell.  
548-ban K. e. leég a delfoi templom.  
539 körül K. e. Pizisztrátosznak sikerül másodszor is visszatérnie Athénbe.  
528-ban K. e. meghal Pizisztrátosz.  
529-ben K. e. Kleoménész segítségére megy Pláteenak Théba ellen.  
514-ben K. e. Harmodiosz és Arisztogeiton megöli az ünnepség alkalmával Hip- parkoszt.  
511—520 körül K. e. Hippiász elhagyja Athént.  
508 körül K. e. elfogadják Kleiszthénész alkotmányát és törvényeit Athénben.  
507-ben K. e. a spártaiak, kallusziak és thébaiak betörnek Attikába.  
505-ben K. e. megveti alapját a zsarnok- ság Gélában.  
501-ben K. e. elűzik az előkelőket Naxosz szigeténél.  
490-ben K. e. felkelnek a jónok a perzsák ellen.  
494-ben K. e. beveszik a perzsa Miletoszt.  
493—492-ben K. e. Themisztoklesz árkon Athénben és megkezdi Pireusz kikötő megerősítését.  
492-ben K. e. Mardoniusz hadjáratot vezet Európába.  
492-ben K. e. következik a Dátisz és Arta- fernesz hadjárata és Miltiádesz megvívja a nevezetes marathoni diadalt.  
489—488-ban K. e. Arisztidesz az árkon Athénben.  
488-ban K. e. Athén háborút indít Egina ellen.  
487-ben K. e. először alkalmazzák a cse- répszavazást (oszttrakizmus) 486-ban Athénben.  
486-ban K. e. Dáriusz meghal és trónra kerül Xerxesz.  
485-ben K. e. Gélon elfoglalja Szirakuszait.  
483 körül K. e. Themisztoklesz megérteti Athénnel, hogy jövője a tengeren van és nagy hajóhadat szervez.  
482-ben K. e. az athéniak cserépszavazás- sal számúzik Arisztideszt.  
482-ben K. e. Xerxesz hadjáratot vezet Görögország ellen.  
480-ban K. e. elhullottak Thermopile hő- s védelmezői Efiáltesz árulása folytán és eldőlt az artemizioni csata, — szeptem- ber 17-én pedig a görögök világraszóló híres szalámiszi győzelmet aratták a perzsa hajóhadon.  
479-ben K. e. aratták a görögök a plátei és mikáléi diadalt.  
478-ban K. e. visszahódítja a görög hajó- had Káriát, Kiproszt és a helleszpontusi városokat.  
477-ben K. e. szervezi meg Athén az első tengeri szövetségét.  
475-ben K. e. megszerzi Athén Bizáncot.  
471-ben K. e. számúzik Themisztokleszt.  
470-ben K. e. megsemmisíti Kimon a perzsa hajóhadat. — Pauzaniázt visszahívják.  
467-ben K. e. Szirakuszaiban forradalom támad.  
465-ben K. e. meghal Xerxesz.  
464 - 455-ben K. e. kiüt a Helota-forra- dalom.  
461-ben K. e. szakadás áll be Spárta és Athén közt. Kimont számúzik. — A de- mokrácia diadalt arat Athénben. — Efiál- tesz alkotmánya.  
458-ban K. e. Athén az éginai tengeri csa- tában legyőzi Korinthoszt és szövetsé- geseit.  
457-ben K. e. Athén meghódítja Éginát. — Elkészülnek az athéni hosszú falak.  
454-ben K. e. folynak Periklész építkezé- sei. — A deloszi szövetség pénztárát elhe- lyezlik Athénbe.  
451-ben K. e. Athén és Spárta ötéves fegy- verszünetet kötött.

- 449 (?) K. e. Kimon meghal. — A szalámiszi (kiproszi) tengeri diadal. — A Kimon-féle béke.
- 446—445-ben K. e. „harminczéves“ békét köt Athén és Spárta. — Szirakuszai diadalt arat Akragászon Himeránál.
- 445—431-ben K. e. Periklész kormánya vezeti az athéni ügyeket.
- 437-ben K. e. alapítják Amfipoliszt.
- 435-ben K. e. Korinthosz és Korkira közt háború keletkezik.
- 433-ban K. e. Athén megszavazza a korkirai szövetséget.
- 432-ben K. e. tengeri csata zajlik le a Sziobotai szigetekenél. — Olinthosz alapítása megtörténik. — Potidaia elszakad Athéntől.
- 431-ben K. e. Eginát elpusztították. — A thebaiak megszállják Piateát.
- 431-404-ben K. e. tart a peloponnézusi háború.
- 430-ban K. e. dühöng a pestis Athénben.
- 430 - 429-ben (télen) K. e. Potidaiát beveszik.
- 429-ben K. e. meghal Periklész. — Nau-paktosznál tengeri csatát vívnak.
- 427-ben K. e. a peloponnézusiak beveszik Pláteát. — Indul az első szicíliai hadjárat.
- 426 - 425-ben K. e. a hadipárt uralkodik Athénben. — A szfakteriai diadal.
- 424-ben K. e. Nikiász elfoglalja Kithera szigetét. — Amfipolisz megadja magát Brazidásznak. — Az adókat felemelik az athéni szövetségben.
- 423-ban (tavasszal) K. e. fegyverszünetet köt Athén és Spárta.
- 422-ben K. e. vívják az amfipoliszi csatát. — Kleon meghal.
- 421-ben (április) K. e. a Nikiász-féle békét megkötik.
- 420-ban K. e. Alkibiádesz szerepel.
- 419-ben K. e. Athén az utolsó feltételeket szabja Spártának,
- 415-ben K. e. Megszavazzák Athénben a szirakuszai háborút. — A hermesz csonkítók pöre. — Alkibiádesz bukása.
- 415-413-ban K. e. tart a szicíliai hadjárat.
- 413-ban K. e. megszállják a spártaiak Dekeleiát. Az athéni sereg megsemmisül Szigiliában.
- 412-ben (nyáron) K. e. Kiosz és több jón város elpártol Athéntől.
- 411-ben (május) K. e. megbukik az athéni uralom. — Antifon alkotmánya. — A négyszázak uralkodnak. — A számoszi hajóhad élére Alkibiádesz áll.
- 410-ben K. e. az athéni hajóhad Kizikosznál diadalt arat.
- 409-ben K. e. Thraszillosz vereséget szenved Efezosznál.
- 406-ban K. e. Alkibiádesz meghódítja Bizáncot és a helleszpontoszi városokat.
- 407-ben K. e. Traszibulosz visszahódítja Thasszoszt és a thrák városokat. — Alkibiádesz visszatér Athénbe.
- 406-ban K. e. az athéniakat Notionnál vereség éri.
- 405-ben K. e. esik meg az egoszpotamoi csata.
- 404-ben (április) K. e. az athéni demokrácia megbukik. — Harmincz zsarnok ragadja magához az uralmat.
- 403—402-ben K. e. a demokrácia visszaállítása Athénben.
- 401—400-ban K. e. Kirósz felkelése és a tízezer görög zsoldos hadjárata. — Kunaxai csata.
- 399-ben K. e. Szokrateszt kivégzik Athénben. — Ageziláosz trónra lép Spártában. — Spárta és Perzsia meghasonlanak.
- 396—394-ben K. e. Agezilápsz Kis-Ázsiában jár.
- 394-ben K. e. Ageziláosz visszatér Kis-Ázsiából. — A spártaiak a Nemea-pataknál és Koroneánál győzelmet arattak — Konon knidoszi diadala.
- 393-ban K. e. Konon helyreállítja az athéni hosszú falakat. — Létrejön a második athéni szövetség. — II. Amyntasz trónra lép.
- 389-ben K. e. Thraszibulosz diadalokat arat az égei-tengeren.
- 387-ben K. e. Szuszában békealkudozások folynak.
- 386-ban (tavasszal) K. e. Antalkidász békéje létrejön.
- 384-ben K. e. a spártaiak megszállják Théba fellegvárát.
- 381—379-ben K. e. tart a spártai főnhatóság legfényesebb kora.

- 379-ben (téli) K. e. Théba felkel Spárta ellen. — A thébai számkivetettek vissza foglalják a fellegvárat (a Kadmeiát).
- 378—377-ben K. e. Athén szövetsége Thébával.
- 377-ben K. e. megalakul a harmadik athéni szövetség. — Athén újjászervezi a hajóhadát.
- 376-ban (szept.) K. e. az athéniak tengeri diadala Naxosz mellett.
- 375-ben K. e. Pelopidász Tegiránál diadalt arat.
- 374-ben K. e. fegyverszünet Athén és Spárta közt.
- 372-ben K. e. a thébaiak feldőlnek Pláteát. — Konon halála. — Férei Jázon egyesíti Thesszáliát.
- 371-ben K. e. spártai béke-kongresszus (jul. 5). — Leuktrai csata. — Théba hatalmának kezdete.
- 370-ben K. e. történik Megalopolisz alapítása. — Epaminondász helyreállítja Messzeniát.
- 369-ben K. e. szövetséget köt Athén és Spárta.
- 368-ban K. e. a spártaiak megnyerik a könnyélnélküli csatát.
- 367-ben K. e. békekövetségek jártak a szuszai udvarnál.
- 366-ban K. e. Epaminondász második peloponnézusi hadjárata. Oroposzt megszerzik a thébaiak.
- 364-ben K. e. békét köt Elisz és Árkádia.
- 362-ben K. e. Epaminondász utolsó hadjáratára indul, a matineai csatát megnyeri és a csatatéren meghal.
- 359-ben meghal Perdikkász. — Fülöp átveszi Makedonia uralmát.
- 358-ban K. e. Férei Sándor meggyilkolása.
- 357—356-ban K. e. Fülöp elfoglalja Amfipoliszt, Pidnát és Potideát.
- 357—355-ben K. e. Athén harmadik tengeri szövetsége felbomlik. — Szövetséges háború.
- 356—346-ban K. e. szent háborút kezdenek Fokisz ellen.
- 354-346-ig tart K. e. az Eubulosz-féle kormány Athénben.
- 354-ben K. e. Filomelesz csatát vesz és elesik Neon mellett.
- 353-ban K. e. Onomarkosz diadalai. — Fülöp betör Thesszáliába.
- 353-352-ben K. e. Fülöp elfoglalja Thrákiát.
- 352—358-ban K. e. Fülöp ostrom alá veszi és elpusztítja Olinthoszt. — Euboiát elpártol Athéntől.
- 346-ban (július) K. e. Filokrátesz-féle béke Athén és Fülöp közt. — Fülöp leigazza Fokisz.
- 342 v. 340-ben K. e. Athén újabb szövetsége. — Visszaszerzi Euboiát.
- 340-ben K. e. Athén hadat üzen Fülöpnek. — Az amfiszszai szent háború.
- 339-ben K. e. az amfiktionia Fülöpre bízta a hadvezetést. — Fülöp Görögországban (Eletiában). — Athén és Théba szövetsége.
- 338-ban (aug.) K. e. Keroneiai csata. — Hellén szövetség.
- 338-326-ban K. e. Likurgosz, mintja theorikon kezelője Athénben.
- 337-ben K. e. a hosszú falakat kijavítják Athénben. — Korinthoszi szövetséges gyűlés a perzsa hadjárat ügyében.
- 336-ban K. e. Fülöp meghal. Nagysándor trónra lép.
- 335-ben K. e. Théba felkel.
- 334-ben K. e. Nagy Sándor megindul Perzsiá elfoglalására.
- 333-ban K. e. Nagy Sándor Gordionban. — Az isszoszi csata.
- 332-ben K. e. Tyrosz ostroma és bevétele (téli). — Gaza bevétele.
- 332—331-ben (téli) K. e. Egyiptom elfoglalása. — Alexandria alapítása.
- 331-ben K. e. szept. 28—29. Gaugamelai csata. — Sándor Babilonban és Szuzában.
- 330-ban K. e. Sándor Médiában és Fartiaiában. — A koszorupör Athénben.
- 327-ben (táv.) K. e. Sándor elindul indiai hadjáratára.
- 326-ban (jul.) K. e. a Harpalosz-féle ügy Athénben és Demoszthéneszt elítéli.
- 323-ban (jun.) K. e. Nagy Sándor meghal Babilonban. — A diodokuszok uralma.



# KIS MUTATÓ

## A TÖRTÉNELEM ELŐADÁSÁBAN NEM TÁRGYALT, DE GYAKRABBAN EMLÍTETT GÖRÖG ÍRÓKRÓL.

A görög irodalomnak világraszóló terméke, a trójai háborút és Odüsszeusz hányattatását előadó két hősköltemény az Iliászt és az Odüsszeát Homérosz nevű dalnok munkájának tartották. De már K. e. 170-ben akadtak ókori tudósok, akik kétségre vonták azt, hogy a két hőskölteményt Homérosz írta; hanem azt állították, hogy ő csak összegyűjtötte ezt a hőskölteményt több apró költői elbeszélésből. Valószínű az, hogy a nagy görög hősköltemény részei a kis Ázsiban lakó görögök népköltészetének termékei, melyeket azután Homérosz egygyé alkotott, azután élőszóval terjesztette és így történt, hogy a mikor az ő tanítványai tovább vitték és előadták, az egyes részeket megrontóiták és ezért nem egységesen nagyszerű ez a két hatalmas hősköltemény. Később azután leírták és több város lemásoltatta és kegyeletesen őrizte, mint nemzeti kincset. Magának Homérosznak sem születési ideje, sem helye nem bizonyos. Valószínű, hogy Szmirnában született és Josz szigetén halt meg. Lehetséges, hogy vak volt, de nem bizonyos.

**Anakreon** görög lírai költő. Teosz szigetén született, 522-ben K. e. Athénbe került Hipparkosz udvarába. Annak halála után, a tesszáliai zsarnok Ekekratesznél talált otthont; 85 éves korában, azt mondja a hagyomány szőlőszemtől halt meg. A bornak és a szellemnek a dalnoka volt. Róla nevezték el az ő vers formáját anakreoni versnek.

**Arion**. Görög költő, aki a leszboszi Methimniából származott és 625 és 585 közt élt. (A róla szóló legendát lásd görög népek 370. old.)

**Arisztofánész**. Görög vígjátékiró. Született körülbelül 450-ben K. e. Athénben, ahol egész életében a közönség kedvence volt. Negyvennégy vígjátékot írt, melyből reánk maradt tizenegy. Ezek: 1. **Akarnaiak**, ebben kicsufolja a demagógokat. 2. **A lovagok**. Kleon a darab hőse és a népet csúfolja ki, amelyet Kleon orránál fogva vezet. 3. **A felhők**. Abban Szokrateszt figurazza ki. 4. **A Darazsa k**-ban a perlekedni szerető athénieket ostorozza. 5. **A béke**, a Nikiász békéjét készíti elő. 6. **A madarak**. Athén kalandos tervezetéseit csúfolja. 7. **Lizisztraté**. A háborúk megszüntetéséről tréfálkozik. 8. **Teszmofo**ria-**ünneplő nők**. A tragédiákkal kötekedik. 9. **A békák**, a régi erényeket dicsőíti, az akkoriakat gúnyolja. 10. **A gyülekező nők**, gúnyolja a politikával foglalkozni akaró nőket. 11. **Plosz**. A gazdagság megszemélyesítője, ebben a kor ferdeségeit ostorozza. Arisztofánész mindig megkacagtatta közönségét és folyton ostorozta, célja volt a kigúnyolással javítani, de azért sokszor fényes tehetségével politikai szolgálatban is állott.

**Ezoposz** körülbelül K. e. 600-ban élt és sokáig rabszolgája volt, de visszanyerte szabadságát és azontúl Krözus udvarában élt. Ő az állatmesék megteremtője, meséit mindenfelé ismerték, szerették és mesélték.

**Filémusz** görög vígjátékiró. K. e. 330-ban Athén aratott sikereket. Szirakuzából származott. 100 éves korában halt meg a színpadon, épp amikor megkoszorúzták.

**Heziodosz** görög költő a böotiai Helikonnak a tóvénél született, körülbelül

776-ban Igen magas kort ért el és akkor is az ozoli bokrok gyilkolták meg Oinoe mellett. Művei: 1. T e o g o n i a, vagyis az istenek származása 1022 versben. 2. Az asszonyok névtára. 3. Apisz, Herákles pajzsa. 4. Munkák és Napok, ez Heziodosz élettapasztalatait mondja el.

M e n a n d r o s z kitűnő görög vígjáték író Athénban született K. e. 342-ben. száz-nál több vígjátékot írt. Szülővárosában halt meg K. e. 290-ben.

P a u z á n i á s z görög földrajz és történetíró. K. u. a 138-tól 180-ig terjedő időben élt, beutazta egész Görögországot, Itáliát, Ázsiát, Afrika északi részét és utazásáról „Körút” címén 10 könyvet írt.

P i n d á r o s z a régi görögök egyik legkiválóbb költője. Tébában született 522-ben K. u. és 442-ben Argoszban halt meg. Az egész műveit világ megsíratta. Írt minden fajta költeményt. Reánk négy kötet diadalmas himnusza a többi munkáiból néhány töredék maradt. Már húsz éves korában meghódította a közönséget és gyönyörködte ezt agg koráig.

P i t a g o r a s z görög tudós, bölcs. Körülbelül 580 született K. e. és 500-ban halt meg. Nagy utazásokat tett, járt Egy-

ptomban, a hol az egyiptomi tudományt és bölcselkedést sajátította el. Ő hirdette a számokban rejlő összhang és törvények erejét, öröla nevezték el a derékszögű háromszög törvényét, hogy a két befogó négyzetének összege egyenlő az átfogó négyzetével.

P l u t a k r o s z görög író, Veronneában született K. u. az első század közepén. Sokfelé utazott, majd Rómába került, a hol hosszú ideig tartózkodott. Munkáit két nagy csoportra osztják, a párhuzamos életrajzokra és a társadalmi munkáira. A párhuzamos életrajzokban 40 híres férfiú életét írja meg és mindig egy görög és római hasonló életű és jellemű férfiút állít egymás mellé.

S z a f f ó a görögök híres dalköltője. Nő volt és mmt ilyen a klasszikus ókor legnagyobb költőnője. Leszbosz szigetén. Költői tehetsége teljesen meghódította korát, leghiresebbek voltak nászdalai, szerelmi költeményei, vallásos himnusza. Róla nevezték el az általa használt versalakot szaffói versnek. Sok dalából reánk csak két óda, pár epigrama és néhány töredék maradt. Fényes költői pályája K. e. 630 és 570 közé esik.

## GYAKRABBAN ELŐFORDULÓ GÖRÖG NEVEK MAGYARÁZATA.

A k a d é m i a. Athén városán kívül szép. bájos liget zöldéit, melyet az Akademosz mondái hősnek szenteltek; ott voltak a szent olajfák, Atkene és Prometeusz szentélyei. A szép ligetet Akadémiának nevezték, ott az árnyas fák alatt tartotta Plátó előadásait, tanításait és ezért őt és tanítványait akademikoszoknak nevezték.

Á r k o n. Az athéni kormány kilencz legfőbb férfianak hivatalos neve. A kilencz árkon közt, az elnök, akiről az esztendőt is elnevezték, árkon épinomosznak nevezték.

D i a b o l o n. Kettős obulosz volt.

D r a k m a hat obulosz volt, körülbelül 70 fillér a mai pénzünkön.

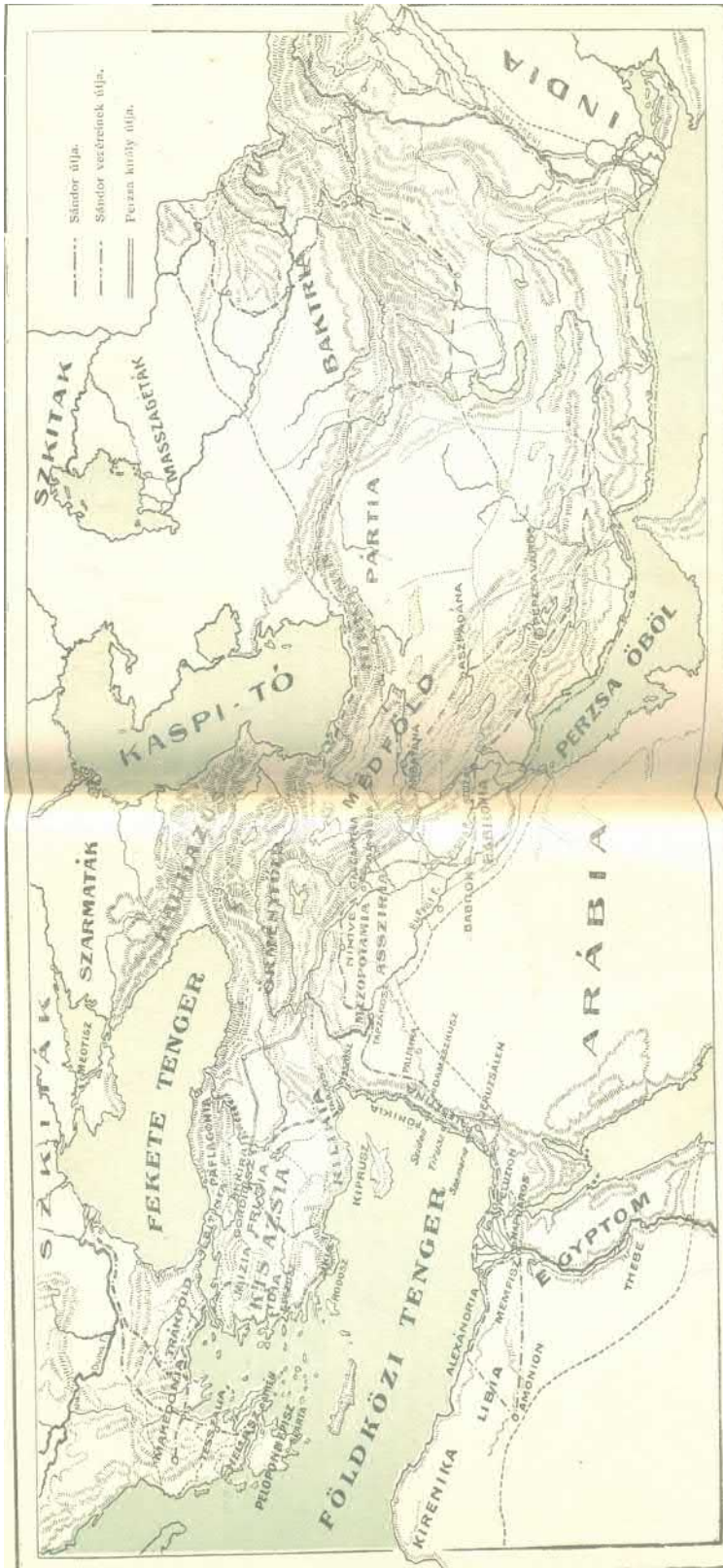
Á f o r a spártai államtanácsosok neve az éforok vezették az állam ügyeit és még a királynak is felettes ellenőrzői voltak.

F a l a n x a neve a makedoni landzsások sűrű, tömött sorának.

F i l é k (törzsek). Attika lakói tiz nagy törzsre, nemzetségre oszlottak, egy-egy ilyen filó volt.

G i m n á z i u m volt a neve a testnevelő iskoláknak.

H e l ó t a a spártaiak rabszolga népének a neve.



Nagy Sándor útja Ázsiában.

„Clodius” millitárecz, Budapest.

Endrei Zoltán: A Világ Történelme II.